

QUÈ ÉS LA DEMOCRÀCIA?

UNA VISIÓ HISTÒRICA DE LA DEMOCRÀCIA OCCIDENTAL
PER ENTENDRE MILLOR EL MÓN ON VIVIM

Pseudònim: "Getúlio"

Curs 2019-2020

2n de Batxillerat B

ABSTRACT

Aquest treball recorre l'evolució històrica de la democràcia en la realitat política i com a concepte de la filosofia política, per tal de respondre què és la democràcia. A més a més, analitza les causes per les quals en l'actualitat hi ha desigualtat malgrat que la majoria de països actuals siguin democràcies. Per respondre aquestes preguntes s'estudia, dins el marc geogràfic occidental, l'aparició de la democràcia a l'Atenes clàssica, l'evolució del concepte de democràcia en el pensament polític i la reaparició de la democràcia amb les revolucions liberals, alhora que es veu el context en el qual ha operat la democràcia en els últims dos segles, especialment a nivell de l'economia. Aquesta recerca teòrica es complementa amb una enquesta de present i futur sobre el paper de la ciutadania en el sistema democràtic i es corrobora amb una entrevista a un expert acadèmic i al portaveu de la UE. Els resultats mostren com la democràcia es caracteritza pels valors de llibertat i igualtat. Històricament, el model atenès de democràcia directa va ser modificat en el pensament polític antic per donar pas a la democràcia representativa, que es va implementar amb restriccions als epicentres de les revolucions liberals, amb una tendència posterior a ampliar el sufragi i a anar-se adoptant cada cop a més països. Actualment, però, la democràcia es troba en una situació de disfuncionalitat. Pel que fa a la desigualtat, aquesta es deu a la idiosincràsia del sistema capitalista i s'ha agreujat darrerament arran de les polítiques econòmiques neoliberals. Aquest treball, des de la perspectiva de la preservació dels drets democràtics actuals, emfatitza la necessitat d'expandir la participació ciutadana per superar la crisi de disfuncionalitat i promoure canvis socials reals.

AGRAÏMENTS

Als tutors i a les professores i professors que m'han guiat i ajudat a fer aquest treball possible.

A tots aquells que han dedicat una petita part del seu temps a respondre l'enquesta. A l'avi anònim que em va demanar dues cerveses enlloc de l'enquesta i el bolígraf que li oferia.

A en Pau Alarcón i en Jaume Duch, per respondre als correus l'entrevista, ajuda inestimable per al resultat d'aquest treball.

Finalment, i sobretot, a la família, per recolzar-me i animar-me. Simplement, gràcies.

Nella danza dell'autunno rosa
Rinnegata dea che riposa
In letti di moderazion
E' l'autunno di pallide fedì
Lungo venti lasciati a piedi
E maschere senza color
E' l'autunno che scaccia i suoi eredi
Respirando ora moderazion
E crolla ai piedi
Di preghiere senza vocazion
Quieta dama che spinse la culla
A un viscido strisciar
Tra le carni di un vecchio
Che scaldò la sua credulità
Compiaciuta e padrona del nulla
Ora idee non ha
E l'autunno è uno specchio
Che scandisce la sua povertà
A cavalcar solo venti a favore
Siano freddi, e nudi di passion
Per voti ad ore
Di Maddalene senza più emozion

Danza dell'autunno rosa, Talco

ÍNDEX DE CONTINGUTS

0. INTRODUCCIÓ

0.1. MOTIVACIONS	4
0.2. METODOLOGIA	5
0.3. OBJECTIUS DEL TREBALL.....	8

MARC TEÒRIC

1. EL NOM: DEFINICIÓ DE DICCIONARI I ORIGEN ETIMOLÒGIC

1.1. DEFINICIÓ DE DICCIONARI	9
1.2. ORIGEN ETIMOLÒGIC. LES ARRELS ATENESES	11
1.3. EL DEMOS	12

2. LA DEMOCRÀCIA ATENESA

2.1. APARICIÓ I CARACTERÍSTIQUES INICIALS DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA	16
2.2. LES REFORMES DE SOLÓ	18
2.3. LES REFORMES DE CLÍSTENES	22
2.4. PÈRICLES: L'ESPLENDOR DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA	26
2.5. LA DEMOCRÀCIA I ELS SEUS VALORS VISTOS PELS GRECS	31
2.6. DECADÈNCIA I FI DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA	38
2.7. PER QUÈ VA SER IMPORTANT LA DEMOCRÀCIA ATENESA?.....	39

3. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC ANTIC

3.1. EL CONCEPTE DE DEMOCRÀCIA A ROMA	43
3.2. LA DEMOCRÀCIA A L'EDAT MITJANA	45
3.3. LA DEMOCRÀCIA AL RENAIXEMENT	47
3.4. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC ANGLÈS DE L'EDAT MODERNA. EL CONTRACTE SOCIAL	52

4. LES REVOLUCIONS LIBERALS

4.1. LA REVOLUCIÓ ANGLESA	55
4.2. LA REVOLUCIÓ AMERICANA	57
4.3. ELS FILÒSOFES FRANCESOS DE LA IL·LUSTRACIÓ	61
4.4. LA REVOLUCIÓ FRANCESA.....	65

5. LA DEMOCRÀCIA AL SEGLE XIX: HISTÒRIA I TEORIA

5.1. LES BASES DEL MÓN CONTEMPORANI: CAPITALISME I DEMOCRÀCIA LIBERAL.....	72
5.2. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ FRANCESA	77

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

5.3.	LES REVOLUCIONS ANTIMONÀRQUIQUES DEL SEGLE XIX	84
5.4.	LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC DE L'ALEMANYA DEL SEGLE XIX	87
<u>6. LA DEMOCRÀCIA AL SEGLE XX: HISTÒRIA I TEORIA</u>		
6.1.	LA PRIMERA ONADA DE DEMOCRÀCIA I LA PRIMERA ONADA REGRESSIVA. CONTEXT HISTÒRIC	94
6.2.	PRINCIPALS TEORIES DE LA DEMOCRÀCIA A PRINCIPIS DEL SEGLE XX. LA DEMOCRÀCIA COM A MÈTODE.....	101
6.3.	LA SEGONA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ I L'OCCIDENT SOCIALDEMÒCRATA. CONTEXT HISTÒRIC.	109
6.4.	DECADÈNCIA DE LA SOCIALDEMOCRÀCIA	114
6.5.	CRÍTICA AL CONCEPTE WEBER-SCHUMPETERIÀ DE DEMOCRÀCIA	116
<u>7. LA DEMOCRÀCIA I EL MÓN ACTUAL</u>		
7.1.	ANTECEDENTS: UN CONTEXT D'HEGEMONIA NEOLIBERAL EN UN MÓN GLOBALITZAT	122
7.2.	LA TERCERA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ I LES ONADES DE DEMOCRÀCIA AL SEGLE XXI	137
7.3.	ACTUALITAT I FUTUR DE LA DEMOCRÀCIA.....	142
<u>MARC PRÀCTIC</u>		
<u>8. ENQUESTA</u>		
8.1.	MOTIU DE L'ENQUESTA.....	150
8.2.	ANÀLISI DELS RESULTATS DE LES ENQUESTES	150
8.3.	PERFIL DELS ENQUESTATS.....	151
8.4.	RESPOSTES DE PERFIL.....	152
8.5.	ANÀLISI DEL PERFIL. ÉS REPRESENTATIVA LA MOSTRA?.....	156
8.6.	RESPOSTES DELS ENQUESTATS. OBJECTIUS DE L'ENQUESTA	158
8.7.	RESPOSTES DE CONTINGUT	159
8.8.	ANÀLISI DE LES RESPOSTES. QUINES CONCLUSIONS SE'N PODEN EXTREURE?.....	164
<u>9. ENTREVISTA</u>		
9.1.	MOTIU DE LES ENTREVISTES	170
9.2.	ENTREVISTA A PAU ALARCÓN, EXPERT EN DEMOCRÀCIA PARTICIPATIVA, SOBRE EL PRESENT I EL FUTUR DE LA DEMOCRÀCIA.....	170
9.3.	ENTREVISTA A JAUME DUCH.....	175
9.4.	INTERPRETACIÓ DE LES ENTREVISTES.....	178
<u>10. CONCLUSIONS</u>		

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

10.1. LA DEMOCRÀCIA COM A CONCEPTE. QUÈ ÉS LA DEMOCRÀCIA? UNA RESPOSTA APROXIMADA.....	180
10.2. LA DEMOCRÀCIA EN LA REALITAT. EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA DEMOCRÀCIA.	186
10.3. RESPOSTA A LA QÜESTIÓ INICIAL. PER QUÈ, SI VIVIM EN UNA DEMOCRÀCIA, ESTEM AIXÍ? 193	
10.4. REFLEXIÓ FINAL.....	198
10.5. VALORACIÓ DEL TREBALL	198
<u>11. FONTS D'INFORMACIÓ</u>	
11.1. BIBLIOGRAFIA.....	200
11.2. WEBGRAFIA.....	205
<u>12. ANNEXOS</u>	

0. INTRODUCCIÓ

0.1. MOTIVACIONS

Un dels principals motius que m'han dut a escollir la democràcia com a tema del treball de recerca és la següent pregunta: Per què, si la majoria de països del món són democràcies, l'ordre de les coses, el sistema per dir-ho en un terme més genèric, afavoreix a uns pocs en detriment de la majoria?

Aquesta pregunta em portava al que em sembla una contradicció; llavors, sense haver fet recerca prèvia, pensava que una democràcia és un país on el poder és del poble, justament de la mateixa immensa majoria que pateix per culpa del sistema. Semblaria intuïtiu que, si el poble té el poder l'estat de les coses li hauria de ser favorable, ja que no prendrà decisions que el perjudiquin a ell mateix. I encara que l'estat de les coses no li fos favorable en un moment donat, si el poble té el poder, s'hauria d'evolucionar cap a una situació més favorable per al poble.

Però això no és així. Amb l'informe d'Oxfam International "An economy for the 99 percent"¹ crec que n'hi ha prou com per falsar això últim. Cada cop els rics són més rics, i els pobres són més pobres, cosa que s'ha vist en la crisi financera del 2008. Vuit homes tenen la mateixa riquesa que els 3,6 bilions de persones més pobres. Com pot aquesta dada i les seves implicacions conviure amb un món on la majoria de països (entre ells els més rics) són democràcies?

¹ Hardoon, Deborah (2017). *An economy for the 99%*. DOI: 10.21201/2017.8616

0.2. METODOLOGIA

0.2.1. ENFOCAMENT

Per què l'ordre mundial perjudica a una immensa majoria de persones és una qüestió molt extensa que es pot abordar des de moltes perspectives, i, certament, si s'agafés com a tema central del treball, faria que aquest treball es centrés en l'actualitat més immediata. Dir que la pregunta esmentada al principi de la introducció ha estat el què ha estructurat el treball seria dir una mentida. Ho dic perquè quan escric aquestes línies he tingut dubtes seriosos sobre què està responent aquest treball i quin propòsit té. No he tingut una hipòtesi a mesura que he anat treballant, només un tema. I aquest tema és, crec, el pitjor tema que algú pot escollir si no se sap exactament què es vol obtenir o on es vol arribar. Aquest tema no és altre que la democràcia.

De fet, una possible resposta a la inquietud inicial seria que estem anomenant "democràcia" a una cosa que no ho és. Per determinar-ho, però, primer és necessari saber què és la democràcia, cosa que, com veurem, és bastant difícil de determinar; les línies generals són clares, però hi ha molts matisos i idees associades. Així es plantejava el primer gran problema. I és que encara no hi ha una definició absoluta, una resposta lapidària a què és la democràcia. Bé. És molt democràtic que la definició de democràcia sigui plural.

La quantitat de bibliografia al respecte és tan variada com desbordant per a un alumne de 2n de Batxillerat davant el treball més gros que ha fet a la seva vida. Veient tot això, vaig decidir que el més correcte, en lloc d'acollir-me a una única visió, seria veure què ha estat la democràcia al llarg de la història del pensament, alhora que veia l'evolució general de la democràcia. El marc geogràfic principal és l'occidental, per coneixença i disponibilitat d'informació, bàsicament. Això constitueix

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

la major part del marc teòric, on es veu aquesta evolució general de la democràcia al llarg de la història.

La major part dels esforços dedicats al treball de recerca s'han dedicat a aquesta part. La motivació inicial, no quedava resposta amb aquesta recerca. Malgrat que a la introducció no hauria d'avançar contingut del treball, la democràcia es preocupa per la igualtat, i la majoria hi acostuma a predominar. És per això que la pregunta inicial continuava sense ser resposta; la democràcia afavoreix efectivament la igualtat. Això provoca una recerca sobre el context en el qual ha operat la democràcia els últims 60 anys. Sense aquest context, a més, no es podria entendre la situació actual de la democràcia ni les diferents alternatives, propostes o possibilitats futures. Les visions de present i de futur estan complementades per una enquesta a la ciutadania sobre el seu paper en el sistema democràtic actual i sobre el seu paper en el futur, alhora que es corroboren els resultats del marc teòric amb una entrevista a un expert. Així s'aconsegueix un relat de passat, present i futur sobre la democràcia.

En definitiva, el treball intenta respondre dues preguntes diferents i molt generals: Què és la democràcia? I, per què, si la democràcia és el sistema polític hegemònic actual, la minoria es troba més afavorida que la majoria? Ambdues es poden respondre des d'òptiques molt diferents i diverses, i el seu resultat pot ser molt variat. Aquest treball intenta unificar-les i respondre-les en un relat que va des de l'Atenes del segle VI a.C. a les democràcies occidentals actuals.

0.2.2. SOBRE LA BIBLIOGRAFIA EMPRADA

La democràcia atenesa i les revolucions liberals tenen com a font principal *Nueva Historia de la Democracia* (2011), de Francisco Rodríguez Adrados. Els esquemes i paral·lelismes entre els diferents episodis històrics provenen d'aquesta font, complementada amb altres cerques, que s'han citat en cada cas.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

L'evolució teòrica té com a font principal el llibre *Democràcia* (2011), de Joaquín Abellán de la serie *Conceptos políticos fundamentales*. Les cites textuais dels autors estan referenciades amb les obres que cita Abellán mateix en cas que siguin obres que no hagi pogut trobar digitalment i, com que no les he consultat, no estan a l'apartat de fonts d'informació.

La història més immediata i l'actualitat tenen com a obres de referència *Algo va mal* (2010), de Tony Judt i *Una història crítica de les esquerres* (2019), de Xavier Diez.

He emprat dues enciclopèdies *online*, l'Enciclopèdia Catalana i l'*Encyclopaedia Britannica* per alguns conceptes que no eren centrals per al treball, però sí importants, com ara certs episodis històrics o certs conceptes econòmics. Per a episodis històrics que tampoc són centrals he emprat el blog d'història de la revista *Sàpiens Ciències Socials en Xarxa*, editat pel llicenciat en Història Vicente Moreno Cullell, o bé la pàgina web de la revista mateixa. Possiblement les enciclopèdies i els blogs no són la font d'informació més ortodoxa per a un treball acadèmic, però és la que tenia a mà. A més, són fonts editades per persones amb formació universitària relacionada amb les matèries sobre les quals escriuen.

Ho he complementat tot amb articles als quals he pogut accedir gratuïtament *online*, publicats per acadèmics.

Pel que fa a les imatges, la descripció breu i la datació dels autors he emprat la Viquipèdia en anglès, ja que les seves imatges són de lliure disposició i el contingut en anglès és més complert.

Totes les traduccions són d'elaboració pròpia, igual que qualsevol error o imprecisió que pugui haver-hi en aquestes.

0.3. OBJECTIUS DEL TREBALL

Les dues preguntes principals del treball són "Què és la democràcia?" i "Per què si el sistema és democràtic, una minoria resulta afavorida en detriment de la majoria? La primera pregunta s'intentarà respondre des de l'àmbit de la realitat política i històrica i des de l'àmbit de la filosofia política. Pel que fa a la segona pregunta, aquesta s'intentarà respondre en base a les característiques de la societat i l'economia dels últims tres segles, i a l'evolució d'aquestes. Per intentar esquematitzar i desglossar el contingut del treball, aquestes preguntes es responen a través dels punts següents:

1. Veure què significa la paraula democràcia i quin origen etimològic té.
2. Veure l'origen de la democràcia a l'Atenes Clàssica.
3. Veure quina evolució teòrica ha tingut la democràcia a partir d'Atenes en el pensament polític.
4. Veure com va reaparèixer la democràcia a la realitat política occidental.
5. Veure com va evolucionar aquesta realitat política a partir de la reparició de la democràcia i quins canvis va produir en el concepte de democràcia.
6. Veure en quin context ha operat la democràcia, especialment en termes de política econòmica, i com això pot explicar per què una minoria resulta afavorida en detriment de la majoria.
7. Veure en quina situació es troba la democràcia actualment.
8. Realitzar una enquesta a la població sobre el seu paper actual i futur en el sistema democràtic per corroborar la visió de present sobre la democràcia aconseguida en el marc teòric.
9. Corroborar els resultats dels punts anteriors amb l'entrevista a un expert.

MARC TEÒRIC

1. EL NOM: DEFINICIÓ DE DICCIONARI I ORIGEN ETIMOLÒGIC

1.1. DEFINICIÓ DE DICCIONARI

Comencem per una aproximació al vessant més planer del terme, el que es troba als diccionaris. Allà s'hi troba una definició més consensuada i neutra (i també més ambigua).

1.1.1. DEFINICIÓ DEL DIEC

1. Sistema de govern basat en el principi de la participació igualitària de tots els membres de la comunitat en la presa de decisions d'interès col·lectiu.²
2. Comunitat governada amb aquest sistema.

1.1.2. DEFINICIONS DE LA RAE

1. Forma de gobierno en la que el poder político es ejercido por los ciudadanos.
2. País cuya forma de gobierno es una democracia.
3. Doctrina política según la cual la soberanía reside en el pueblo, que ejerce el poder directamente o por medio de representantes.
4. Forma de sociedad que practica la igualdad de derechos individuales, con independencia de etnias, sexos, credos religiosos, etc.

² Democràcia. (2007). Dins *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*. (2a edició). Recuperat de: <https://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=diccionari&operEntrada=0>.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

5. Participación de todos los miembros de un grupo o de una asociación en la toma de decisiones.³

1.1.3. DEFINICIONS DE L'OXFORD ENGLISH DICTIONARY

1. Sistema de govern per part de la totalitat de la població o per part de tots els membres elegibles d'un estat, normalment a través de representants electes.
 - 1.1 Estat governat sota un sistema de democràcia.
 - 1.2 Control d'una organització o grup per part de la majoria dels seus membres.
- 1.2 La pràctica o principis de la igualtat social.⁴

La definició de la paraula democràcia conflueix en tres aspectes als diccionaris online de referència de la llengua catalana, castellana i anglesa (el DIEC, el diccionari de la Real Academia Española i l'Oxford English Dictionary).

El primer és que és una forma de govern i que alhora pot designar el país que té aquesta forma de govern.

El segon, que *tots* els membres de la democràcia exerceixen el poder i/o participen en la presa de decisions, ja sigui de manera directa o mitjançant representants.

El tercer, que en aquesta forma de govern hi ha un principi d'igualtat, ja sigui de participació (tal i com es defineix al DIEC), de drets individuals de manera indiscriminada (segons la RAE) o a nivell social (segons la definició del OED).

³ Democracia. (2015). Dins *Diccionario de la Real Academia Española*. (23a edició). Recuperat de: <https://dle.rae.es/?id=C9NX1Wr>

⁴ Democracy (1989). Dins de *Oxford English Dictionary*. (2a edició). Recuperat de: <https://www.lexico.com/en/definition/democracy>

1.2. ORIGEN ETIMOLÒGIC. LES ARRELS ATENESES

Democràcia és un terme d'origen grec que aparegué als voltants del segle V a.C.. Possiblement es va utilitzar per primer cop en temps d'Efialtes, quan els aristòcrates perderen qualsevol tipus de preferència en el sistema polític atenès.

El mot *democràcia* prové de la unió de *δῆμος* (*dêmos*) i *κράτος* (*krátos*). El mot *dêmos* en grec antic significa, en primer lloc, demarcació territorial de qualsevol tipus (ja sigui districte, poble, comarca o país), però també pot significar població, habitants d'un poble, comunitat d'un poble, conjunt de ciutadans lliures, o, fins i tot, pot designar un estat democràtic, un govern popular o una assemblea popular, a part de denominar els districtes en què es dividia l'Atenes clàssica⁵. El mot *krátos* significa força, vigor, solidesa, robustesa, a més de significar poder, domini, tron, sobirania, autoritat o imperi. Alhora, també significa victòria i/o supremacia.⁶ El resultat és el mot *δημοκρατία* (*demokratía*), en català *democràcia*.

A diferència d'altres mots d'origen grec per designar un sistema polític, com monarquia o oligarquia, que utilitzen el mot *ἀρχή* (principi o govern), democràcia utilitza *κράτος*. Això probablement es deu al fet que "demarquia" era una paraula ja existent que s'utilitzava per designar una magistratura municipal a l'Atenes clàssica. També es deu a que democràcia suposava un mot oposat a aristocràcia, la classe política dominant prèvia al domini del *dêmos*.

Per tant, el significat etimològic que usualment es dona a la democràcia és "govern del poble", tot i que seria més precís dir "el poder del *dêmos*". El concepte de *dêmos*, com s'ha vist, té una varietat molt extensa de matisos, que podrien fer variar el

⁵ Pabón, J.M., *δῆμος* οσ ό (2017) Dins *Diccionari Manual Grec clàssic-Català* (p. 135). Barcelona: Larousse Editorial

⁶ Pabón, J.M., *κράτος* εος τό (2017) Dins *Diccionari Manual Grec clàssic-Català* (p. 356). Barcelona: Larousse Editorial

significat etimològic de democràcia i, amb ell la concepció que possiblement en tenien els seus fundadors atenesos.

1.3. EL DEMOS

1.3.1. EL *DEMOS* ENTÈS COM A CLASSE SOCIAL

L'origen del terme *dêmos* es troba en la semimítica constitució de Teseu (s. IX-VIII a.C. aprox.). Segons Plutarc a la seva obra *Vides paral·leles*, la població d'Atenes es dividia entre diverses classes. Aquestes classes es basaven en la seva activitat i el seu estatus socioeconòmic: eupàtrides (literalment, els de pare noble; era, per tant, una distinció hereditària), demiurgs (artesans) i geomors (pagesos). Aquestes últimes dues, que es trobaven en oposició als eupàtrides, constituïen el *dêmos*. En el seu origen, doncs, era una classe social que exclouïa la noblesa eupàtrida, a banda d'excloure les dones, els esclaus i les persones d'ascendència estrangera residents a Atenes.⁷

Amb la posterior evolució política d'Atenes, el *dêmos* anirà guanyant poder polític, s'anirà eliminant la distinció de la noblesa de sang dels eupàtrides i s'atorgaran els mateixos drets polítics a tots els homes d'ascendència atenesa, sense tenir en compte la seva condició econòmica. En aquest sentit sí que *dêmos* podria fer referència, llavors, al conjunt de "ciudadans".

*Tal i com destaca Adrados (2011): "Sólo cuando se hace caso omiso de las clases superiores, o cuando, en un momento de la edad posterior, se consideran suprimidas las diferencias, hará referencia el término dêmos a la totalidad de ciudadanos".*⁸

Δημοκρατία, en aquest cas, significaria un sistema polític en què governa el *dêmos*, entès com una classe d'homes lliures amb els mateixos drets que voten

⁷ Ruiz Galacho, D. (2007). *El estado ateniense*. Recuperat de:

https://web.archive.org/web/20070223070839/http://laberinto.uma.es/Lab2/La2Art2Diego.htm#_ftnref27

⁸ Adrados, F.R. (2011). *Nueva Historia de la democracia: De Solón a nuestros días*. Madrid: Ariel.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

conjunta i directament totes les decisions polítiques. Es podria afirmar, des d'aquest punt de vista, que "democràcia" seria, etimològicament, "l'empoderament del *dêmos*" entès com a classe social en oposició a l'aristocràcia (que en el procés de "democratització" es "dissoldria" en el *dêmos*). Es podria entendre també com una forma de govern oposada a la tirania.

1.3.2. EL *DEMOS* ENTÈS COM A DISTRICTE I INSTITUCIÓ

A part d'això, la principal accepció de *dêmos* és la de districte, de demarcació territorial. A l'Atenes de després de les reformes de Clístenes (504 a.C.), el *dêmos* serà la unitat politicoadministrativa bàsica i autònoma de la polis atenesa. A partir d'ara, per evitar confusions, utilitzaré *dem* (traducció al català de *dêmos*) per referir-me al districte, i *dêmos* per referir-me a la institució corresponent al districte.

Alexander Zistakis, a *The Origins of Liberty: An Essay in Platonic Ontology* (pàgs. 322325)⁹, destaca el caràcter institucional i públic que tenia el *dêmos*. Precisament pel seu tret irrefutable d'institució composta i constituïda per persones, el *dêmos* no s'hauria de confondre per una paraula que servís principalment per designar la gent en general i, en conseqüència, a tothom. Aquest tothom inclouria les persones que estaven fora del sistema democràtic i que, per tant, no formaria part del *dêmos*. De fet, ja hi havia altres paraules en grec antic per designar tota la gent.

El *dêmos* era l'instrument d'autogovern i d'associació primari del *dem*, al voltant del qual aquest s'organitzava política i socialment, i dotava els seus membres, els *δημόται* (*demótai*, els ciutadans) del mitjà necessari per incidir en la vida pública, unes institucions que mediessin el seu govern i els permetessin esdevenir actors

⁹ Zistakis, A. (2018) *The Origins of Liberty: An Essay in Platonic Ontology*. Recuperat de: https://books.google.es/books?id=CT6aDwAAQBAJ&pg=PA322&lpg=PA322&dq=%CE%B4%E1%BF%86%CE%BC%CE%BF%CF%82+origin&source=bl&ots=6HvuI53234&sig=ACfU3U3vIBqBCMxoZo18a5Khntn7jcMm2uw&hl=ca&sa=X&ved=2ahUKEwj2qo_qoufiAhVaAWMBHeVcD_MQ6AEwBnoECAkQAQ#v=onepage&q=%CE%B4%E1%BF%86%CE%BC%CE%BF%CF%82%20origin&f=false

polítics.

El concepte de ciutadania estava íntimament lligat a la pertinença al *δῆμος*, fins al punt que el ciutadà no era considerat com a tal (i, per tant, com a home lliure) si no seguia els usos i les lleis del *δῆμος* ni reconeixia la seva sobirania. Aquest reconeixement del *δῆμος* legitimava l'acció política de la resta dels seus ciutadans membres i, en definitiva, assentava la base del funcionament democràtic. Cal destacar també la importància que tenia per a un atenès ser ciutadà. Zistakis (2018) esmenta que "Ésser ciutadà, [...], era el component essencial de la naturalesa de l'home i la *conditio sine qua non* de la seva existència".

L'altre vessant de significat de *dêmos* és el seu caràcter decididament públic, fruit de l'èmfasi en la institucionalització. El *dêmos*, com a institució, encompassava tot allò que els ciutadans tenien en comú, tot allò que formava part de la seva vida pública. No era el conjunt de les persones que hi estaven circumscrites perquè no incloïa els seus afers privats (és a dir, no era una suma de les seves vides). Només englobava els afers comunitaris. En definitiva, el *dêmos* seria un sinònim de *τὸ δημοτικόν*, l'esfera pública en grec antic.

Zistakis treu la següent conclusió d'aquests aspectes de *dêmos*:

*"Com que la institucionalització i les institucions depenen completament de la generalització i la universalització, era natural que el significat i la importància de *dêmos* anés més enllà de les simples i resumides nocions d'"el poble", "la gent", o els habitants d'una ciutat, estat o territori. El significat essencialment democràtic de *dêmos* només pot començar a formar-se quan el seu caràcter general i universal s'ha reconegut i implementat en i a través de les institucions polítiques que representen i contenen aquest caràcter. En altres paraules, només podria començar a formar-se [el significat democràtic de *dêmos*] quan els membres individuals de la*

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

comunitat comencen a prendre part en els aspectes i característiques generals i universals del seu organisme col·lectiu, per exemple, la seva comunitat."¹⁰

En conseqüència d'això, *δημοκρατία* significaria etimològicament "sobirania del *dêmos*", entès com a institució que permet als ciutadans la participació en la vida pública. En base a aquest vessant, el significat de democràcia va més enllà del govern del poble, de les masses, i cobra un sentit institucional. La democràcia és el govern de les institucions integrades pel poble, o dit d'una altra manera, el govern del poble a través d'institucions.

¹⁰ Zistakis, (2018) p.323.

2. LA DEMOCRÀCIA ATENESA

2.1. APARICIÓ I CARACTERÍSTIQUES INICIALS DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA

La primera democràcia, entesa com a sistema polític amb unes institucions i lleis escrites, i amb una documentació suficientment extensa com per entendre'n amb profunditat la seva naturalesa, sorgeix a Atenes entre principis del segle VI i finals del segle V a.C. És fruit d'un procés socioeconòmic i cultural que va conduir a les reformes de Soló, de Clístenes i finalment d'Efialtes i Pèricles.

2.1.1. CONTEXT D'APARICIÓ: EL PACTE INICIAL ENTRE L'ARISTOCRÀCIA I EL POBLE PER EVITAR L'ESTASI

A principis del segle VI a.C., Atenes era una ciutat-estat (o *polis*, la unitat política de ciutat i camp comuna a tota Grècia) que estava governada per l'aristocràcia eupàtrida. Aquesta havia esdevingut la classe dominant durant el sineicisme (la unió política de les tribus de l'Àtica) i ostentava el poder militar, judicial, administratiu i religiós, cosa que els havia permès emparar-se dels millors terrenys de cultiu i enriquir-se.

Els eupàtrides integraven l'òrgan de poder polític principal i comú a tota Atenes, l'Areòpag. Era un consell els membres del qual eren escollits i integrats solament pels eupàtrides i que escollia els arconts, els magistrats amb el poder executiu suprem. A més, controlaven les institucions tribals autònomes prèvies al sineicisme, que tots els atenesos integraven en base a les relacions familiars: els *gene* (compostos per aproximadament 30 famílies), les fratries (compostes per 30 *gene*), i les tribus, que eren quatre, compostes per tres fratries cadascuna.

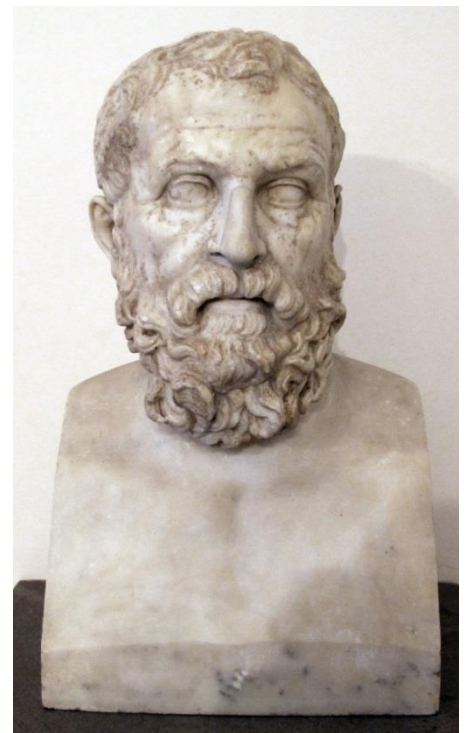
Malgrat que antigament totes aquestes institucions havien funcionat de manera assembleària, escollint els seus respectius caps i decidint sobre les decisions

importants, els eupàtrides ocupaven els càrrecs d'importància de manera vitalícia i hereditària. Per contra, la resta de la població (descomptant ja d'entrada esclaus, estrangers i dones) no tenia poder polític i, en la seva majoria, estaven en una mala situació econòmica a causa del repartiment desigual de la terra. Molts d'ells acabaven endeutats i esdevenien esclaus a causa d'això. El repartiment més igualitari de terres era, per tant, una reclamació molt anhelada d'aquests últims, igual que l'abolició de l'esclavitud per endeutament. Tot i així, també hi havia rics de nou encuny entre la població no-eupàtrida, que havien prosperat gràcies a la indústria i el comerç i reclamaven poder polític. Aquesta situació va provocar nombrosos enfrontaments entre la població, el *δημος* pròpiament, i la noblesa, amenaçant amb una guerra civil.

A això se li afegia que el poble ras va passar a desenvolupar un paper important en la guerra com a infanteria pesada, en detriment de la cavalleria aristocràtica. En aquella època, els exèrcits eren majoritàriament integrats pels ciutadans. Amb aquesta participació destacada en un afer tan públic i polític com era la guerra d'aquella època, era il·lògic i indigne que no tinguessin dret a una participació en la vida política. Moltes altres polis de Grècia es trobaven en una situació similar (que rebia el nom d'estasi, una situació de conflictes interns), amb l'aristocràcia local al capdavant però amb problemes per governar. El conflicte sovint es saldava amb la instauració d'un tirà (amb ampli suport popular, normalment) o bé es prevenia amb la intervenció d'un legislador (com Licurg a Esparta).

2.2. LES REFORMES DE SOLÓ

El primer pas destacat que es va donar a Atenes per a solucionar aquesta situació va ser la introducció de les reformes de Soló, un noble atenès local. Soló va ser escollit als voltants del 575 a.C. com a àrbitre amb plens poders per resoldre l'estasi. Malgrat que estava en una situació molt similar a la resta de tirans del seu moment, Soló va optar per actuar d'una manera molt diferent. Les reformes que va introduir les considera ell mateix a la seva poesia com a *eunomia*, la "bona llei" literalment. En resum, construeix un equilibri que admet les diferències de classe tot pal·liant-les, però que no confereix igualtat política als ciutadans. És un equilibri sense precedents i que marca una manera de legislar que acabarà desembocant en la democràcia atenesa.

Il·lustració 1: Soló (630-560 a.C.)

2.2.1. VALORS I IDEES DE LES REFORMES DE SOLÓ. L'EUNOMIA I LES BASES DE LA DEMOCRÀCIA RELIGIOSA

L'*eunomia* de Soló és producte d'un acord pràctic i no compta amb una teoria prèvia. S'ajusta a les conveniències del moment, que era la unió de la ciutat per evitar un conflicte que no beneficiaria a ningú. Hi ha un sentiment de patriotisme de la polis i, en conseqüència, es necessita enfortir-la políticament per poder-hi viure en pau i engrandir-la. L'oligarquia i la tirania creaven conflictes que debilitaven la polis. Per contra, la conciliació interna de la polis l'enfortia de cara a l'exterior evitant l'estasi. L'objectiu, doncs, és aconseguir un sistema polític estable i pacífic. A part d'aquesta necessitat pràctica, les reformes de Soló també estan guiades per les idees del que

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Adrados, a la seva obra *Nueva historia de la democracia*, anomena *literatura predemocràtica*.¹¹

2.2.1.1. LA LITERATURA PREDEMOCRÀTICA HEL·LÈNICA

Soló compartia les idees de la literatura predemocràtica de tall humanista (representada per Hesíode i Arquíloc de Paros). El missatge d'aquesta literatura són unes lleis morals universals basades en la religió. Aquestes lleis exigeixen justícia o respecte entre classes, o, dit d'altra manera, una certa mesura en el comportament, un respecte cap a les normes (*sophrosyne*). Zeus garantia aquest respecte o mesura castigant qui trencava les lleis. Castigava tothom, però les lleis no s'aplicaven de la mateixa manera a tots els casos; en aquesta tradició literària, el noble sempre era superior al poble i tenia privilegis i, malgrat que això no li donava dret a cometre abusos, es considerava que l'aspiració del poble a assolir el mateix nivell que els nobles suposava un trencament de l'equilibri.

Hesíode, per exemple, considera que els nobles i el poble estan clarament diferenciats, però que, quan els primers exploten als segons i les relacions de respecte i justícia es trenquen, la societat cau en *hybris*, en desmesura, perdent el favor dels déus. Aquests pensadors veien el màxim exponent de l'*hybris* en la tirania. Ni Hesíode ni Arquíloc ni Soló desitgen la imposició d'una classe sobre l'altra o la imposició d'un tirà que afavoreixi una classe o una altra: desitgen un punt mig, sense luxes excessius per a uns ni tampoc misèria per als altres.

2.2.2. LA IDEOLOGIA DARRERE L'EUNOMIA DE SOLÓ. VALORS PROTODEMOCRÀTICS

Soló assimila aquesta tradició literària i la implementa en el seu ideari. En les idees clau de Soló són presents els valors següents: la llibertat, entesa com a contrària de la submissió, ja sigui als nobles, a un tirà o a una altra ciutat; la justícia, és a dir la

¹¹ Adrados, F. (2011), p.60.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

restricció de poder que crea la situació d'equilibri que Soló vol a Atenes, "avalada" a més pels déus; i la moderació, moderació econòmica en què ni els nobles acumulen de manera excessiva la riquesa de la ciutat ni el poble ras la saqueja. Soló i els autors de la literatura predemocràtica creien que la voluntat d'acumular riquesa de manera abusiva conduïa a l'*hybris*, portant no només la desgràcia a l'individu sinó a tota la societat, que cau en discòrdia (en l'estasi pròpiament) i queda exposada als enemics externs. Però que advoquessin per la moderació econòmica no vol dir que advoquessin per la igualtat; veien les diferències de classe com una part més de la justícia divina, de l'ordre dels déus. Hi havia una certa connotació de bo - ric - virtuós associada als eupàtrides i els seus contraris associats al poble ras (dolent - pobre - desmesurat).

Tota aquesta ideologia es basa, com s'ha dit, en la religió, i no en la racionalitat. No serà fins l'època de Pèricles que es començarà a fonamentar racionalment la democràcia pels filòsofs i els sofistes (que sempre seran una minoria mal vista; la tradició religiosa serà la predominant a la democràcia atenesa). Tot i això, a efectes pràctics el pensament racional no divergirà massa del religiós.

2.2.3. UNA BASE INSTITUCIONAL DEMOCRATITZABLE

Les reformes que va introduir Soló no es poden considerar pròpiament democràtiques perquè no atorgaven els mateixos drets polítics a tots els ciutadans, sinó que els donaven en funció de la riquesa. El sistema polític que plantejava Soló era, per tant, un sistema timocràtic, en què "els drets i deures dels ciutadans són establerts en proporció a llur cens o contribució"¹².

La importància de les reformes de Soló en la història de la democràcia és gran: en primer lloc, va eliminar les diferències de drets polítics entre ciutadans que depenien

¹² Timocràcia. (2010). Dins *Gran Enciclopèdia Catalana*. (2a edició). Recuperat de: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0146346.xml>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

de l'ascendència familiar, i, en segon lloc, va reordenar el govern d'Atenes: va crear l'Assemblea popular o ecclesia, el Tribunal Popular o Heliaia i el Consell o Boulé, i va relegar l'Areòpag a tribunal criminal (encara que aquest mantingués certes funcions polítiques mal definides), alhora que els arconts passaven a ser escollits per l'Assemblea popular. Es descriu el funcionament del sistema polític atenès d'una manera més detallada a les reformes de Pèricles, quan les nombroses transformacions que experimenta arriben al seu estadi més democràtic (en el sentit que és més igualitari i participatiu).

Els eupàtrides, a la pràctica, continuaven exercint el poder a Atenes i mantenien el domini de les institucions tribals que, amb un funcionament independent de les noves institucions estatals, no es veien afectades per les reformes. El nou ordre, però, implicava al poble en la vida política de la ciutat i li conferia cert control sobre els nobles. Aquesta serà la realitat política de les reformes de Soló i Clístenes, amb una posterior tendència a augmentar el control del poble i reduir el poder efectiu dels nobles.

Les reformes de Soló no van perdurar un cop aquest marxà de la ciutat (segons alguns, perquè el volien designar tirà). Malgrat que s'acordà mantenir-les durant un cert període de temps, les desavinences entre els eupàtrides i les classes més baixes continuaven vigents; Soló no havia acontentat cap dels dos bàndols. Els eupàtrides no s'esperaven canvis tan profunds i els més pobres volien un repartiment de la terra.

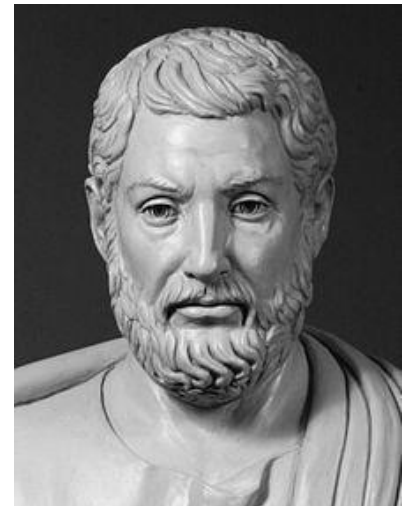
Cinc anys després que Soló abandonés Atenes tornaren a haver-hi conflictes, que finalitzaren amb la instauració de la tirania de Pisístrat, de caire populista. Durant aquest període hi hagué bonança econòmica i expansió territorial, i Pisístrat afavorí el *dêmos* amb el repartiment de terres i la construcció d'obres públiques. Tot i així, el *dêmos* no tenia poder polític directe i a vegades el tirà feia ús de la força. Justament

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

per aquestes accions que el feren impopular i per l'augment dels impostos, després de la mort de Pisístrat els seus fills es trobaren amb problemes per regnar, i un cop aristocràtic recolzat per Esparta va acabar amb la tirania populista, reinstaurant l'oligarquia, l'any 510 a.C..

2.3. LES REFORMES DE CLÍSTENES

En aquest context convuls, Clístenes, un eupàtrida la família del qual era repudiada per la resta de famílies aristocràtiques, torna a Atenes el 508 a.C., amb tot un programa polític desenvolupat, que aplica després de forçar l'exili dels oligarques. Es torna a utilitzar la conciliació entre classes (cadascuna renunciant a certs desitjos, poder en el cas dels nobles i revolució en el cas del *dêmos*) per evitar la tirania i una guerra civil, aquest cop de manera definitiva (tot i que amb l'ús de la força).

Il·lustració 2: Clístenes (570-507 a.C.)

2.3.1. IGUALTAT LEGAL. DEMOCRÀCIA A LES INSTITUCIONS TRIBALS

S'associen les reformes de Clístenes amb la idea d'*isonomía*, la igualtat legal. La seva proposta és dur en una direcció més igualitària i més favorable al *dêmos* l'*eunomía* de Soló. Manté les seves institucions i presenta una nova ordenació de l'Estat blindada contra les tiranies. Encara més importantment, elimina els privilegis i el poder dels eupàtrides en les institucions tribals, portant el funcionament democràtic a tots els àmbits de la política atenesa i donant més rellevància a les institucions populars. Encara és present la necessitat de mantenir l'equilibri entre classes, i per tant, no s'utilitza el nom radical de democràcia, que indica una pujada al poder del poble. En canvi, s'utilitza *isonomía*, un terme més neutre, que no implica el desbancament del poder de l'aristocràcia inherent al terme democràcia.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Clístenes canvia les institucions tribals, suplantant el *genos* pel dem. El dem es basa en la localitat de residència i té un funcionament plenament assembleari. Com s'ha dit abans, era la unitat político-administrativa bàsica, amb terres comunals, funcionaris, temple, festes religioses i déu o heroi propis. Introdueix a més l'ostracisme, un mecanisme que mitjançant una votació popular permetia exiliar durant un període de 10 anys i sense expropiació de béns a un ciutadà sospitós de ser perillós per l'Estat, quelcom que dificultava moltíssim que es pogués establir una tirania sense fer ús de la força.

2.3.2. ATENES AMB LES REFORMES DE CLÍSTENES: UN MODEL D'ÈXIT

A diferència de les reformes de Soló, les reformes de Clístenes tingueren molta continuïtat, possiblement degut a la cohesió social que va provocar la difícil situació de política exterior de les següents dècades. A part d'altres conflictes, tingueren lloc les Guerres Mèdiques, que enfrontaren les polis gregues, encapçalades per Atenes, amb l'imperi persa. La victòria en aquest conflicte, de la qual en van ser partícips tots els ciutadans, va acabar de legitimar la democràcia i va reforçar el pensament religiós de mesura i *hybris*. Molts grecs, i sobretot molts atenesos, podien pensar que Atenes, gràcies al fet que la seva constitució seguia la justícia divina, havia guanyat el favor dels déus i amb l'ajuda d'aquests havia derrotat les forces invasores de l'imperi persa que, per contra, eren l'antítesi d'aquesta justícia divina. I no només les va derrotar en una ocasió, sinó en dues. També cal dir que sense aquestes victòries, és difícil preveure com hauria evolucionat la cultura occidental, tenint en compte la importància d'Atenes com a referent cultural i filosòfic.

Il·lustració 3: Els herois de Marató. Quadre de Georges Rochegrosse (1859). Mostra els soldats grecs carregant.

2.3.2.1 IMPERIALISME ATENÈS

El 478, després de la Segona Guerra Mèdica, es forma la Lliga de Delos, una aliança de ciutats amb el propòsit de fer front a l'imperi persa, amb Atenes al capdavant. Els membres de la Lliga aportaven homes, vaixells i diners, que, en un principi, un consell format pel conjunt dels aliats administrava. Al final, Atenes, sent el membre més poderós, va passar a administrar les contribucions dels aliats.

Un cop finalitzades les Guerres Mèdiques, la Lliga de Delos va anar esdevenint vassalla d'Atenes, intervenint aquesta en els afers interns de les ciutats, establint-hi guarnicions i controlant-ne el comerç (quelcom que va afavorir molt els comerciants atenesos). Va sorgir, per tant, una situació de doble moral. Dins d'Atenes, la submissió i l'opressió (entre ciutadans) era quelcom abominable. Però la política

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

exterior (justament la del partit més "democràtic") era clarament imperialista i expansionista, servint-se dels membres de la Lliga com a instruments per obtenir el benefici propi de la ciutat i atacant-los en cas de desobediència o impagament. Val a dir que l'existència de la Lliga era imprescindible per al pagament dels funcionaris públics de la democràcia atenesa que veurem posteriorment.

2.3.3. MANIOBRES POLÍTIQUES DELS DEMÒCRATES PER ASSOLIR EL PODER A ATENES. EL DESTRONAMENT DEFINITIU DE L'ARISTOCRÀCIA

El partit agrari-conservador, integrat pels camperols hoplites i dirigit pels grans terratinents, i partidari d'una aliança amb Esparta de cara a l'exterior, va ocupar el poder des del 470 després d'ostracitzar el cap dels demòcrates. Van conferir poder polític altre cop a l'Areòpag (òrgan ja molt desprestigiats, ja que els arconts ja no s'escollien per votació, sinó per sorteig), donant-li poder de veto sobre les decisions de l'Assemblea. El poder del poble quedava de nou molt delimitat per aquest òrgan de caràcter aristocràtic. El 462, el cap del partit agrari-conservador, Cimó, havia perdut tota credibilitat pels seus fracassos en campanyes militars, i el partit demòcrata, amb Efiàltes i Pèricles al capdavant, aconseguí ostracitzar-lo en aquest moment de màxima vulnerabilitat (Cimó estava, a més, fora d'Atenes), i acabaren definitivament amb el poder polític de l'Areòpag en una votació a l'Assemblea. La possessió de poder polític per part d'aquesta institució era l'últim baluard de la desigualtat política a Atenes. La cessió d'aquest poder polític a l'Assemblea, juntament amb la cessió de certes funcions judicials al Tribunal popular va suposar l'empoderament definitiu del poble, que esdevenia el decisor absolut de la política atenesa. S'iniciava, per tant, la *demokratía* d'una manera completament desacomplexada, sense necessitat de fer concessions als nobles, trencant l'equilibri de classes tradicional i amb el poble esdevenint la classe sobirana.

2.4. PÈRICLES: L'ESPLENDOR DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA

Amb Pèricles, un estadista que havia rebut una excel·lent educació gràcies a la seva posició social,¹³ s'arribà a la constitució més democràtica i igualitària. Finalment es suprimiren totes les restriccions de renda per accedir a càrrecs públics, i es començà a remunerar l'exercici dels càrrecs públics¹⁴, cosa que permeté la participació política directa de tots els ciutadans sense importar la seva condició econòmica. La majoria de càrrecs públics eren escollits per sorteig, una tradició justificada religiosament (els déus escollien el ciutadà per al càrrec) i que progressivament va començar a ser vista com a un mètode més democràtic. Era quelcom que evitava els casos de corrupció i els abusos de poder. D'altra banda, els càrrecs escollits per votació, els més importants, com per exemple els estrategs o els tesorers, no estaven remunerats. Un exemple d'això eren els estrategs, els comandants de l'exèrcit; el seu paper era clau en la política atenesa, i n'acabaven sent els líders. Pèricles mateix, sense anar més lluny, va ser escollit estrateg en múltiples ocasions.

Hi havia igualtat legal i política, però no econòmica. Malgrat no haver-hi diferències de renda flagrants i que s'intentés que la diferència de renda no fos un impediment per participar en la vida política, la democràcia atenesa no va treballar per eliminar les desigualtats de renda. Els més rics acabaven tenint més poder polític a efectes pràctics, ja que es podien permetre una educació per participar amb més èxit a l'Assemblea i eren els únics que podien ser dirigents en la vida política. Cal destacar, però, que oficialment es proclamava que no es retreia la pobresa a ningú.

¹³ Era fill d'estrateg, cosa que, com veurem més endavant, suposa que la seva família era rica.

¹⁴ La remuneració era d'una quantitat diària inferior a la que cobrava un picapedrer en tots els casos, un salari molt moderat que no permetia viure de la política.

2.4.1. FUNCIONAMENT DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA

2.4.1.A. PARTICIPACIÓ

Segons N.G.L. Hammond a la seva obra *A History of Greece to 322 B.C.* (pàg. 324 i ss.), l'any 431, Atenes tenia aproximadament 168.000 ciutadans, d'una població total de 400.000 persones. La resta d'atenesos que no eren ciutadans eren o bé esclaus (que aproximadament conformarien la meitat de la població) o bé estrangers, sent aquests les 32.000 persones restants.¹⁵ Comptant que aproximadament la meitat de la població ciutadana eren dones, i que aquestes eren excloses de la participació en la vida política (de fet, Atenes era una de les *polis* que reprimia més durament les dones), i que en la població ciutadana s'hi compten les persones menors de 18 anys (que no podien participar en la vida pública), hi devia haver al voltant de 50.000-70.000 ciutadans que podien participar a l'Assemblea i exercir càrrecs públics. Possiblement no tots anaven a totes les reunions de l'Assemblea, tant per la llargada dels trajectes com per la necessitat de treballar. Per exemple, des del Pireu (el port d'Atenes) al centre de la ciutat, actualment, hi ha més de set quilòmetres¹⁶, unes dues hores de caminada. És difícil que en l'antiguitat es tardés menys temps, o sigui que un estibador del port amb una jornada de treball llarga tindria moltes dificultats per participar. El quòrum mínim de l'Assemblea es va situar en 6.000 participants,¹⁷ cosa que ens indica que en algunes ocasions el nombre d'assistents devia ser escàs.

¹⁵ Hammond, N.G.L. (1986). *A History of Greece to 322 B.C.* (3a edició). Oxford: Oxford University Press. (Pàg. 324 i ss.)

¹⁶ Distància entre on es celebraven les reunions de l'Assemblea, Pnyx, i el port del Pireu. Cercat a <https://www.google.com/maps> des de les coordenades 37°56'33.7"N 23°38'48.6"E a 37°58'03.0"N 23°43'16.3"E.

¹⁷ Epstein, Shimon (2009). *Quorum in the People's Assembly in Classical Athens*. Recuperat de: https://www.academia.edu/8382293/Quorum_in_the_Peoples_Assembly_in_Classical_Athens

2.4.1.B. INSTITUCIONS

2.4.1.B.1. ASSEMBLEA POPULAR: LA INSTITUCIÓ AMB EL PODER SUPREM

L'òrgan principal del poder legislatiu, judicial i executiu era l'Assemblea popular o Ecclesia, dipositària de la sobirania del poble. L'Assemblea es reunia entre tres i quatre cops al mes per deliberar sobre els temes que proposessin els ciutadans. Tothom podia participar-hi amb plena llibertat i presentar qualsevol proposta, criticar qualsevol llei impulsada pel govern atenès o l'actuació de qualsevol funcionari públic. Les qüestions es votaven a mà alçada, excepte quan s'ostracitzava algú.

Il·lustració 5: Vista de l'Acropolis des del turó del Pnyx. Atenes.

2.4.1.B.2. CONSELL DELS CINQ-CENTS: ÒRGAN EXECUTIU AL SERVEI DE L'ASSEMBLEA

El Consell dels Cinc-cents era l'òrgan executiu, tot i que també preparava els temes a tractar a l'Assemblea i exercia funcions diplomàtiques. Estava format per deu pritanies de cinquanta ciutadans cadascuna, escollits a sorts entre cada una de les deu tribus ateneses. Per tal de mantenir el Consell en funcionament constant, les pritanies es repartien les funcions del Consell al llarg de l'any, de manera que cada desena part de l'any corresponia a una pritania. Durant el seu període d'exercici, la pritania administrava l'economia de l'estat i les obres públiques i feia de policia ciutadana, entre d'altres funcions. Cada dia votaven el seu president, l'*epistátes*, que presidia no només les sessions del Consell sinó també les de l'Assemblea.

2.4.1.B.3. PODER JUDICIAL. PREDOMINI DEL *DÊMOS*

Pel que fa al poder judicial, aquest estava concentrat principalment en l'Heliaia, el Tribunal popular, que tractava tots els plets que no fossin assassinats o delictes religiosos. Estava format per 6.000 jutges escollits a sorts, distribuïts en 10 càmeres de 500 jutges més 100 de reserva. Després d'escoltar les audiències, en les quals s'escoltava l'acusador, el defensor i els testimonis (no hi havia ni fiscals ni advocats), els jutges votaven el veredict. L'Areòpag i l'arcontat van perdre molta rellevància, i van quedar reduïts a examinar assumptes judicials i religiosos. Es tracta d'antigues institucions aristocràtiques, i el fet que quedin tan danyades, al costat de la importància dels òrgans populars, és una clara mostra del predomini del *dêmos*.

2.4.1.C. LIDERATGE POLÍTIC

Donat que la majoria de càrrecs públics es sortejaven i eren de curta durada, l'única manera de fer carrera política era esdevenint estrateg, el càrrec més prestigiós de la democràcia atenesa (i dels pocs en què es podia repetir l'exercici). Hi havia deu estrategs votats per l'Assemblea que encapçalaven l'exèrcit i la flota i prenen part en les negociacions diplomàtiques. Aquests estrategs, però, estaven sota control constant de l'Assemblea, a qui havien de presentar els seus informes. Si eren considerats insatisfactoris, l'estrateg era cessat del seu càrrec abans de la fi del seu termini. Per ser estrateg s'havia de ser un orador hàbil per convèncer l'Assemblea (on devien practicar quantitats substancials de demagògia) i tenir alguna font d'ingressos, ja que no rebien cap mena de remuneració. El càrrec d'estrateg era la plataforma dels grans polítics de la política atenesa, dels seus protagonistes (per exemple, Efiltes, Cimó o Pèricles eren estrategs). A part dels estrategs, l'altre càrrec de gran importància i escollit per elecció era el de tresorer de l'imperi, és a dir, l'encarregat d'administrar els ingressos provinents de la Lliga de Delos. Aquesta

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

disposició exterior del lideratge afavoria la promulgació de l'imperialisme per aconseguir popularitat.

2.4.1.D. PROCÉS D'ELABORACIÓ DE LLEIS. LA *GRAPHÉ PARANÓMON*

Les propostes de llei passaven per un rigorós procés abans de ser acceptades, sent debatudes i votades primer a l'Assemblea, examinades i redactades pel Consell en segon lloc, votades a l'Assemblea un altre cop tenint en compte l'actuació del Consell i sent finalment ratificades per una comissió especial del tribunal popular. Les lleis aprovades es feien públiques penjant taules exposades en un lloc públic i llegides als ciutadans entre les reunions de l'Assemblea. Les lleis només es podien proposar durant la primera reunió de la primera prítania, és a dir, un sol cop a l'any.

Ahora, les lleis podien ser eliminades com a resultat de la querella d'un ciutadà, mitjançant el procés que es coneixia com a *graphé paranómon*. Aquest ciutadà es comprometia sota jurament amb la seva querella, mentre que la llei era suspesa temporalment i examinada pel Tribunal Popular. El querellant havia de defensar les seves raons per presentar la querella al mateix Tribunal Popular. Si la querella era rebutjada per àmplia majoria (dos terços del jurat en contra) el querellant era multat o castigat més durament (exili o fins i tot mort). S'assegurava, doncs, que les querelles no fossin ni supèrflues ni precipitades.

2.4.2. EL CIUTADÀ EN LA DEMOCRÀCIA ATENESA. EL PAPER DELS ESTRATEGES

Com s'ha vist, el sistema permetia i promovia una participació molt directa en la vida política de la ciutat. Possiblement molts ciutadans hi dedicaven una part important de la seva vida, donat que l'existència de l'esclavitud permetia que els qui n'eren amos escurcessin o eliminessin el temps de treball i poguessin dedicar-se a altres afers. A més, els seus subministrats per l'Estat també reduïen la necessitat de dedicar temps a obtenir ingressos. L'experiència en l'assemblea i en els càrrecs públics deuria

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

suposar que els ciutadans eren competents en matèria política, i les taxes d'alfabetització eren altes. Però només els ciutadans més rics havien rebut una educació extensa i encarada a la participació a l'Assemblea i als judicis (és a dir, formació en l'art de la retòrica) o, en el cas dels estratèges, adequada per a l'exercici del càrrec públic. En un sistema en què quasi totes les decisions polítiques es prenia a l'Assemblea, un orador destacat tenia, a efectes pràctics, més poder que la mitjana de ciutadans. A la pràctica, els ciutadans rics (sempre que fossin polítics competents) esdevenien els protagonistes de la vida pública, però sempre havien de comptar amb el suport del poble.

Donat l'alt nombre de funcionaris públics a qui s'havia de donar una paga, i donat que Atenes no recaptava impostos directes, els pagaments dels membres de la Lliga de Delos esdevenien imprescindibles per al sosteniment de l'erari públic. Això també va motivar en part la política exterior imperialista.

2.5. LA DEMOCRÀCIA I ELS SEUS VALORS VISTOS PELS GRECS

2.5.1. LA DEMOCRÀCIA VISTA PEL POBLE ATENÈS. DISCURS FÚNEBRE DE PÈRICLES

Un document de gran valor a l'hora d'analitzar la visió que tenien de la democràcia atenesa els ciutadans d'aquesta és el discurs que Pèricles pronuncià l'any 431 a.C. durant la cerimònia funerària en honor als caiguts durant el primer any de la guerra contra Esparta. Malgrat que el document disponible no és l'original, la versió del seu autor (Tucídides) és considerada suficientment fiable¹⁸. En aquest discurs, a part de lloar els caiguts presents i passats per contribuir a la glòria d'Atenes (és a dir, a augmentar la seva influència i poder), descriu les característiques del règim atenès. Té una visió utòpica que alhora mostra les fortes tendències expansionistes i el

¹⁸ Té una visió òbviamment idealitzada, i s'ha de tenir en compte que Pèricles tenia el rol de líder enmig d'una guerra en el moment que el va pronunciar (i que Tucídides és un autor que es mostra molt favorable a Pèricles). La visió de la democràcia que presenta s'hauria d'interpretar com una visió del que hauria de ser la democràcia, una visió més teòrica que no pas pràctica.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

nacionalisme present. S'ha de tenir en compte que Pèricles tenia el rol de líder enmig d'una guerra en el moment que el va pronunciar (i que Tucídides és un autor que es mostra molt favorable a Pèricles), cosa de la qual es podria inferir que el contingut del discurs s'adequa a l'opinió del poble. Però no deixa de ser més una descripció del que pretenia ser la democràcia atenesa que no pas el que era.

El discurs dona com a causa de l'origen del nom democràcia el fet que "l'administració s'exerceixi en favor de la majoria, i no d'uns pocs", recolzant aquesta concepció, quasi intuïtiva, que els règims polítics afavoreixen a qui hi exerceix el poder. Estableix que a Atenes "tots gaudeixen d'iguals drets en defensa dels seus interessos particulars".¹⁹ També descriu la democràcia atenesa com a règim on es premia el mèrit i el prestigi²⁰, com a indulgent amb els assumptes privats però rigorós en la vida pública, sempre respectuós amb la llibertat en els dos àmbits, un règim en el qual els que no participen en la vida pública són considerats inútils i la deliberació política és cabdal, seguint un procediment de diàleg primer i acció després. Es presenta com un model a seguir per a altres polis i per a tota Grècia, una ciutat que és el líder benvolent i legítim del seu imperi.²¹

2.5.2. LA DEMOCRÀCIA VISTA PELS SOFISTES I ELS FILÒSOFS

2.5.2.A. LÓGOS

Pèricles i la democràcia (amb la llibertat de pensament i paraula) afavoreixen l'arribada a Atenes de sofistes i filòsofs, una minoria intel·lectual no gaire ben considerada pels ciutadans atenesos però que aporta una nova interpretació racional de la democràcia i els seus valors, un nou pensament, diferent del religiós en els seus

¹⁹ Aquesta contradicció flagrant (els ciutadans eren només una tercera part de la població) es pot explicar entenen que aquests interessos particulars corresponen amb els interessos de la família (i, suposadament, dels esclaus) de la qual el ciutadà forma part i n'és responsable.

²⁰ Com que els principals càrrecs elegibles eren els d'estrateg i tresorer, aquest "mèrit" el determina l'Assemblea.

²¹ Arbea, A. (trad.), Tucídides (411 a.C.). *El discurso fúnebre de Pèricles*. Recuperat de: https://www.cepchile.cl/cep/site/artic/20160303/asocfile/20160303184915/rev11_tucidides.pdf

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

fonaments però amb punts de confluència importants. Els sofistes i els filòsofs donen importància al *lógos* (la raó, la paraula) com a element diferencial de l'ésser humà, l'estableixen com a fonament dels valors democràtics, i no la religió. Aquesta visió sempre serà la d'una minoria intel·lectual.

2.5.2.B. VALORS DEMOCRÀTICS: JUSTÍCIA, LLIBERTAT I IGUALTAT

La justícia era un dels valors sobre el que hi havia més desacord (i el més confús): la justícia és el respecte, la moderació, l'honestat, la llibertat de paraula i està lligada a la llibertat (la tirania és injusta), la conciliació i la pietat (cedir, perdonar allò que la justícia més estricta i rigorosa castigaria) i, de manera menys consensuada, a la igualtat, buscant els aristòcrates una justícia equitativa, i els demòcrates una justícia igualitària (per a ells, seguir les lleis en una situació de desigualtat de poder no era justícia). Les lleis també són vistes sovint com a equivalents a la justícia, però aquelles que la ciutat ha adoptat podien ser injustes, podien desviar-se de la justícia natural, general, que ho governa tot, ja sigui la donada pels déus per als seguidors del mateix pensament de Soló, la que dicta el *lógos* humà per als filòsofs i sofistes, o ja sigui la justícia pròpia del cosmos, per a Heràclit i Anaximandre. Deixant de banda que les lleis de la ciutat poden ser injustes (ja sigui de manera absoluta o des del punt de vista de l'individu), es considerava que tant les lleis com la justícia eren beneficioses.

La llibertat és la possibilitat de decidir sobre un mateix sense estar sotmès a ningú, sempre amb el marc i límit de les lleis de la ciutat, o, idealment, de la justícia. També es dona com a característica essencial del règim democràtic la llibertat de pensament i de paraula, quelcom impossible en la tirania, però que és un lema en la democràcia i es considera com un element que humanitza el règim, ja que la raó i la persuasió són considerats característiques distintives de l'ésser humà pels sofistes. Tot, sempre, en un context d'igualtat.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

La igualtat va anar cada cop més intrínsecament lligada a la llibertat i la justícia a mesura que Atenes es democratitzava, fins al punt que es considerava que els altres dos valors eren incompatibles amb l'absència d'igualtat (exceptuant els aristòcrates nostàlgics). La igualtat era per als grecs similar a un cert sentit d'unió i concòrdia comunitària, i oposada a les ambicions, privilegis i interessos privats. Tot i així, només es considerava la igualtat legal i humana, mai l'econòmica, i fins i tot en la política s'acceptaven diferències, que es veien com a quelcom natural i beneficiós.²² Altres valors democràtics són la participació i la solidaritat, associades també amb els valors d'igualtat i justícia.

2.5.3. LA DEMOCRÀCIA VISTA PER PLATÓ

Plató (428-347 a.C.), un filòsof d'ascendència aristocràtica atenesa que havia estat deixeble de Sòcrates, critica extensivament la democràcia. La seva crítica parteix de les premisses que en un sistema democràtic aquells que tenen el poder són els més populars i que els líders més populars no són sempre els més savis o els més aptes per al càrrec. En conseqüència, el dret a vot no depèn del coneixement i la saviesa, i, per tant, el vot del savi val el mateix que el del qui no ho és, igualant la veritat a la mentida. En conseqüència, les decisions preses per tothom són fruit de la ignorància ja que es basen en les opinions, i no en la veritat. A més, donada l'absència de jerarquia, hi ha desordre i anarquia, fent tothom el que vol.

Il·lustració 6: Plató i Aristòtil. Detall del quadre *L'escola d'Atenes*, fresc de Rafael (1511).

²² En el discurs fúnebre de Pèricles es considera el mèrit tant com a element distintiu en la vida política atenesa com a criteri a l'hora d'escollir els líders de la ciutat.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Plató, que ordena els sistemes polítics en funció de la seva "perfecció" i que té com a constitució ideal el govern dels savis-filòsofs, situa la democràcia només per sobre de la tirania, sent aquesta considerada el pitjor dels sistemes polítics. Ambdós sistemes es troben a la cua de la degeneració dels estats polítics, que comença amb l'Estat Ideal i acaba amb la tirania, després que en una democràcia surti un líder carismàtic i ambiciós que acumuli tot el poder.

2.5.3.A. LA MORT DE SÒCRATES: UNA XACRA PER LA DEMOCRÀCIA ATENESA

Aquesta crítica tan dura s'explica també en part perquè va conviure amb l'època més decadent de la democràcia atenesa i amb algun dels seus episodis més lamentables, produïts per la pròpia estructura del règim. Un dels més sonats va ser la condemna a mort a Sòcrates per part dels atenesos. Sembla que la condemna no tenia fonaments raonables, i va ser més aviat una manera que els ciutadans s'esbravessin (adulats per un demagog) descarregant l'ira sobre Sòcrates, que va esdevenir cap de turc dels problemes que havia patit la ciutat (el govern dels Trenta Tirans i la llarga frustració causada per les derrotes en la guerra del Peloponès). Plató, com a deixeble privilegiat de Sòcrates, devia quedar profundament ressentit contra la democràcia atenesa per aquest fet. La enorme influència que ha tingut la filosofia platònica al llarg de la història del pensament va suposar i suposa una condemna permanent de la democràcia entesa simplement com a poder del poble. De fet, la visió platònica de la democràcia com a desordre i anarquia serà bastant estesa en el pensament polític fins al segle XIX.

2.5.4. LA DEMOCRÀCIA I LA POLÍTICA VISTES PER ARISTÒTIL

2.5.4.A. EL BÉ COMÚ I LA FELICITAT COM A OBJECTIUS DE LA POLÍTICA

Aristòtil (384-322 a.C.), deixeble intel·lectual de Plató, estableix a la seva obra *Política* que l'objectiu de tot règim polític, que defineix com a "organització de les ciutats relativa a les magistratures, com estan repartides, qui és l'autoritat del règim i quina

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

és la finalitat de cada règim”,²³ és procurar pel bé comú, és a dir, pel bé i la felicitat de tots els habitants de la *polis*, de la comunitat. Qualsevol règim que afavoreixi un sector concret es desvia del bé comú, i per tant és un mal règim. Aristòtil classifica els règims en sis categories, unes que procuren pel bé comú i unes que no, sent la monarquia, l’aristocràcia i la *politeia* els règims rectes, que procuren pel bé comú, i sent la tirania, l’oligarquia i la democràcia els règims desviats, que miren pels interessos de tan sols una part de la ciutat. També hi ha un matís de legal/il·legal afegit a la idea de règim correcte/desviat. La forma del règim és determinada per qui té el poder, sent la monarquia una sola persona, l’aristocràcia unes poques i la *politeia* tots els ciutadans, igualment amb les seves respectives desviacions. Aquesta sistematització dels tipus de constitucions serà la referència de les sistematitzacions posteriors, amb més o menys variacions, dels pensadors polítics romans i medievals.

2.5.4.B. L'ÉSSER HUMÀ COM A ANIMAL POLÍTIC

A *Política*, Aristòtil presenta també la definició i els motius de la comunitat humana. L'ésser humà és un animal social per naturalesa, ja que és l'únic que sap parlar, cosa que li permet distingir entre el bé i el mal i trobar la justícia, cosa que fa tant en l'àmbit privat (la casa) com el públic (la ciutat). Afirma, així, que la participació humana en la comunitat és natural. Les comunitats s'originen de la necessitat natural de subsistir, però la seva finalitat és viure bé. La culminació de les comunitats humanes és la ciutat, que permet suplir totes les necessitats humanes i és autosuficient a l'hora de fer-ho, aportant el major bé a la societat.²⁴

²³ Aristòtil. Candel San, Miguel (Ed.) (2017). *Política*. Madrid: Biblioteca Nueva. [1289a], 15 i ss.

²⁴ Aristòtil. Candel Sanmartín, M.(Ed.) (2017) [1253a]

2.5.4.C. LA DEMOCRÀCIA SEGONS ARISTÒTIL

La democràcia segons Aristòtil és un règim polític en què els pobres governen, ja que, com que els pobres són majoria i el seu vot compta igual que el vot d'un ric, hi acostumen a prevaler els interessos dels pobres. En conseqüència es desatenen els interessos de la comunitat en el seu conjunt (que inclou als rics) i, per tant, es desatén el bé comú. L'oligarquia, per contra, és on governen els rics, no on governen els pocs; s'anomena *oligarquia* (en grec "govern dels pocs") perquè, com observa Aristòtil, no hi ha cap ciutat on els rics siguin majoria. També avisa sobre el perill de la demagogia en la democràcia, resultat de l'absència de lleis; pot acabar causant una "tirania repartida". Aristòtil designa quatre "nivells" de democràcia, de la més moderada i antiga a la més extrema i recent (la visió que té de la democràcia en el seu moment). La més moderada és la que restringeix més l'accés a la participació política i obeeix les lleis. Per contra, la més extrema és la que no restringeix gens l'accés a la vida política i no obeeix les lleis. La categoria més moderada es correspon amb l'*eunomia* de Soló i restringeix els càrrecs segons la renda; la segona categoria no restringeix els càrrecs segons la renda, però no els remunera i la ciutadania està restringida als nascuts de pares i mares ciutadans. La tercera categoria és igual que l'anterior, però només restringeix l'accés a la ciutadania en funció de si s'és lliure o no. Com que tampoc remunera els càrrecs públics, la majoria de gent no pot participar massa temps en la vida política. Finalment, la quarta forma i la més extrema de democràcia és aquella en què els ciutadans són totes les persones lliures i els càrrecs són remunerats. Com que en aquesta democràcia la majoria de persones disposen de temps "d'oci", i els rics dediquen el seu temps als seus propis negocis, el govern queda en mans dels pobres, i no de la llei. En aquesta fase s'assoleix la "tirania repartida" d'Aristòtil.

2.5.4.D. LA POLITEIA, MESCLA DE DEMOCRÀCIA I OLIGARQUIA, COM A RÈGIM IDEAL

Aristòtil anomena *politeia*²⁵ el règim ideal, que afegeix elements aristocràtics/oligàrquics a una democràcia. De l'aristocràcia/oligarquia pren que els càrrecs públics siguin electes (en la democràcia són sortejats) i de la democràcia pren que els càrrecs no depenguin de la renda (cosa que sí que passa en l'aristocràcia/oligarquia). Es diferencia de l'oligarquia i de la democràcia perquè no és un tipus de règim que afavoreixi els nobles o el poble respectivament, sinó que procura pel bé d'ambdues classes. Aquest règim ideal estaria compost per una classe mitjana el més nombrosa possible, que aportaria estabilitat política, ja que diu que els membres de la classe mitjana no envegen els altres ni són envejats pels pobres, és a dir, no creen conflicte. Aristòtil estableix que la desigualtat és un perill per a la cohesió social i l'estabilitat, i crea pitjors règims polítics, de la mateixa manera que l'absència de participació. Presenta el problema que permetre governar al poble implica arriscar-se a que s'equivoqui o que cometi injustícies, però l'opció de no deixar participar al poble és pitjor per la dissidència que produeix.

2.6. DECADÈNCIA I FI DE LA DEMOCRÀCIA ATENESA

L'edat d'or de la democràcia d'Atenes toca a la seva fi amb la guerra del Peloponès, en què Esparta i els seus aliats derrotaren els atenesos i els membres de la Lliga de Delos, després de 30 anys de guerra. La derrota en la guerra del Peloponès va acabar amb la instauració de l'oligarquia l'any 404 a.C. a Atenes, el que es conegué com el govern dels Trenta Tirans, tot i que durà un any i la democràcia es reinstaurà després. Però la guerra del Peloponès suposà un dur cop per a Atenes, del qual mai es recuperà. La democràcia es va mantenir per tradició i perquè continuava sent una

²⁵ És el mateix substantiu que fa servir de manera genèrica per referir-se a "tipus de règim polític", a "constitució".

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

forma de govern preferible a la tirania o l'oligarquia, i va sobreviure fins l'any 322 a.C., any en què els macedonis van dissoldre el govern.

2.7. PER QUÈ VA SER IMPORTANT LA DEMOCRÀCIA ATENESA?

2.7.1. LA DEMOCRÀCIA COM A FRUIT D'UN ACORD PRÀCTIC I UN PROCÉS POSTERIOR D'EMPODERAMENT POPULAR

La democràcia atenesa és el model per a la resta de règims que llavors s'anomenaran democràcies. És fruit d'un acord pràctic entre el poble i els nobles, pactat primer per evitar un conflicte intern, i imposat després per acabar amb la inestabilitat política i la manca de llibertat causada per la tirania i l'oligarquia. Aquest pacte comporta renúncies i retribucions a ambdues classes: renunciar a part del poder i dels privilegis a canvi de mantenir un cert estatus en el cas dels nobles, i renunciar a una revolució a canvi d'augmentar el control sobre la vida política en el cas del poble. La tendència posterior (i irregular) del sistema atenès serà un procés de democratització, amb l'augment del control popular sobre la vida política (fins que aquest sigui absolut) i amb una reducció dels privilegis nobiliaris (fins assolir la igualtat). Aquest procés culmina finalment en la democràcia. El procés, però, no deixa de ser la prolongació del mateix conflicte que s'intenta solucionar, tal i com diu Adrados a *Nueva historia de la democracia*:

"[...] la esencia del régimen era ésta precisamente: un estado de crisis continuo pero controlado, manejable. La libertad de palabra, los poderes legítimos hacían posible el desahogo psicológico y el cambio."²⁶

Tornant a l'inici, les classes pacten que Soló, un noble local, arbitri el conflicte introduint unes reformes polítiques. Aquestes reformes tenien l'objectiu de conciliar les classes d'Atenes per al bé de tothom, i no comptava amb una teoria política prèvia, només uns valors orientatius basats en la religió. Aquests valors orientatius són la justícia i la llibertat al principi, i, més tard, es lligaran aquests valors a la

²⁶ Adrados, F.R. (2011). *Nueva Historia de la democracia: De Solón a nuestros días*. Madrid: Ariel. Pàg. 141

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

igualtat entre ciutadans. La igualtat és el valor característic de la democràcia, i per als demòcrates del segle V a.C., no hi havia ni llibertat ni justícia sense igualtat.

Els primers estadis del sistema de govern d'Atenes no són una democràcia. El sistema s'anomenà primer *eunomia*, en la que s'implica al poble en el govern però no hi ha igualtat política, i els nobles continuen governant (que era el que l'ideologia del moment considerava just), i, més tard, l'*isonomia* (en què hi ha plena igualtat política però les institucions de caràcter aristocràtic continuen tenint rellevància). Un cop el poble esdevé l'últim decisor de totes les qüestions polítiques com a resultat d'una sèrie de reformes institucionals és quan el sistema polític atenès rep per primer cop el nom de democràcia, *demokratia*.

2.7.2. DIFERÈNCIES ENTRE LA DEMOCRÀCIA ATENESA I LA DEMOCRÀCIA ACTUAL

La democràcia atenesa es diferencia del sistema actual per la profunda i directíssima implicació en la vida política dels ciutadans. No tenia representants ni partits oficials com avui dia. Això, sumat a l'absència de sou i la curta durada dels càrrecs electes, produïa que els debats dins l'assemblea no fossin d'un caràcter competitiu per assolir certes posicions dins les institucions, com succeeix a les cambres parlamentàries actuals, ja que no és necessari convèncer a l'electorat que confii en un partit o un candidat. Els ciutadans participaven directament en el debat i presentaven les seves pròpies opinions, sense haver-se d'emmarcar en una ideologia o un partit.

Tal i com diu Pèricles al seu discurs fúnebre, el procediment d'Atenes a l'hora de prendre decisions polítiques és dedicar temps a la deliberació a l'assemblea i un cop instruïts sobre el tema, prendre la decisió i actuar. El propi Aristòtil també elogia la deliberació popular; encara que un expert o virtuós superi en coneixement a un ciutadà normal, el conjunt dels ciutadans acumula més coneixements que un sol expert o virtuós. En resum, a Atenes no s'intentava tant confrontar una idea amb les

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

altres, sinó que possiblement estaven més oberts a considerar totes les possibilitats d'una qüestió i que el debat fos orientat a buscar el millor per a tothom.

Una altra de les grans característiques de la democràcia atenesa és el seu focus en la prevenció d'abusos de poder, cosa que provocava que el sistema estigués blindat davant els egoismes personals i servís només a allò públic. La corrupció política també era pràcticament impossible pels alts graus de transparència produïts per les declaracions dels que havien finalitzat l'exercici d'un càrrec públic a l'Assemblea, el sorteig dels càrrecs i la curta durada d'aquests. També cal dir que el sector públic era quasi inexistent, o sigui que no hi havia molts diners públics a malversar o una classe de funcionaris àmplia que pogués ser corrupta. Tot i així, que els funcionaris fossin els ciutadans mateixos i fossin escollits a sorts entre un grup de candidats garantia que les seves accions estiguessin orientades a simplement complir amb la seva tasca. En definitiva, el sistema atenès estava completament encarat a la realització exclusiva del bé comú, evitant en la mesura possible l'ús de l'esfera pública per a la satisfacció no tan sols d'interessos personals, sinó també d'interessos sectaris.

2.7.3. LES CONTRADICCIONS DEL VALOR DE LA IGUALTAT

D'altra banda, que la democràcia s'originés de manera pragmàtica (i no com a realització d'una ideologia que consideri iguals a tots els éssers humans) explica en part per què la introducció d'aquest nou sistema no condueix a canvis que millorin la situació de grans sectors de la població, com les dones i els esclaus. També és la causa de la greu contradicció que suposa que una societat esclavista i patriarcal com l'atenesa defensés els valors d'igualtat, llibertat i justícia²⁷. Encara que molts autors i pensadors afirmessin que tots els éssers humans són iguals, com Eurípides, Antífont, Licofró o Amfidamant, el sistema democràtic estava restringit als ciutadans de sexe masculí. Els valors democràtics s'aplicaven només als ciutadans atenesos, i la resta no

²⁷ Valors que no cal que es ceneixin a allò que és hegemònicament cultural actualment. La societat atenesa no era coherent amb aquests valors com els consideraven ells mateixos, tal i com hem vist.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

tenien drets. La política exterior sempre va ser imperialista i van avassallar les ciutats de la Lliga de Delos, malgrat que per als atenesos el valor de la llibertat, el no tenir més amo que les lleis, era sagrat.

3. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIIC ANTIC

La democràcia va desaparèixer com a realitat política fins a la fi del segle XVIII, quan les revolucions liberals inspirades per la Il·lustració tindran lloc. Tot i així, les idees i valors que hi van lligades perviuran i arribaran a tot Europa, romanent latents i a vegades reapareixent en el que s'anomenaran *repúbliques*. Les idees d'Aristòtil a la seva obra *Política* seran, com veurem, immensament influents.

3.1. EL CONCEPTE DE DEMOCRÀCIA A ROMA

3.1.1. CONTEXT HISTÒRIC

A partir de l'expansió del regne de Macedònia i les conquestes d'Alexandre el Gran (segle IV a.C. aprox.), la *polis* com a entitat política sobre la qual fan la reflexió política els pensadors grecs i sobre on s'aplicava el funcionament de la democràcia atenesa, és substituïda per unitats polítiques més grans, com podrien ser els regnes

Il·lustració 7: L'imperi romà en el seu moment de màxima expansió (117 d.C.)

hel·lenístics dels successors d'Alexandre. El nou poder hegemònic a Europa, però, serà a Roma, una ciutat de la península Itàlica amb fortes influències culturals gregues. Primerament, la seva forma política serà una república oligàrquica (segles VII-I a.C.), però finalment esdevindrà un imperi sota l'autoritat d'un o més emperadors, que ocuparan el

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

poder generalment en funció de si tenen el suport de l'exèrcit o no. L'imperi Romà s'expandirà per tota Europa, influint posteriorment a tot el continent.

CICERÓ: INICI DE LA DIFERENCIACIÓ ENTRE GOVERN I CIUTADANIA.

Ciceró (106- 43 a.C.), polític, filòsof i orador de gran prestigi que va ser senador a finals de l'època republicana, aporta definicions del concepte de poble ("multitud associada per un mateix dret que serveix a tots per igual"), ciutat (assentament d'aquest poble), república (allò que pertany al poble²⁸) i govern (el qual ha de servir a aquella causa que és la mateixa de la formació de la ciutat). Hi ha alguns canvis importants respecte a la descripció d'Aristòtil dels diferents actors polítics. Mentre que la ciutat i el concepte de poble/comunitat originats pel propòsit de bé comú es mantenen, Ciceró desdobra el règim polític en república i govern. D'això se'n extrapola que, en qualsevol règim polític, per a Ciceró el poble sempre hi ha de tenir un paper, però el govern és qui s'encarrega del bé comú. Separa, així, el poble del govern d'una manera explícita, tot i que el poble continua sent el posseïdor de la cosa pública, la *res publica*. D'altra banda, Ciceró i d'altres autors de l'època, com Polibi (205-120 a.C.), inclouen a la seva teoria política els règims polítics mixtes, a imatge i semblança del règim polític romà.²⁹ Aquests règims mixtes, on els diferents components actuen de contrapès entre ells mateixos, són un precedent de la divisió de poders actual.

Il·lustració 8: Marc Tuli Ciceró (106-43 a.C.)

Les diferències entre Ciceró i Aristòtil són perfectament comprensibles pels sistemes polítics de referència que tenien tots dos. Aristòtil es basava en la polis, una unitat

²⁸ "República" aquí és només un nom genèric per anomenar "constitució política" i, com apunta Ciceró, per al poble només és una república si és el mateix poble el que governa.

²⁹ La República Romana tenia un component monàrquic (amb el poder executiu concentrat en mans dels dos cònsols), un component aristocràtic (el Senat, integrat pels patricis, l'aristocràcia) i un component popular (els tribuns de les plebs, que actuaven com a representants de les classes populars lliures).

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

política molt petita on fàcilment els ciutadans es coneixien entre ells i, per tant, la gestió de la cosa pública, en cas de ser una democràcia, devia ser un afer comú a tots. Per tant, per a Aristòtil, era més lògic no establir una separació clara entre poble i govern. Per contra, Ciceró és un senador actiu de la República

Romana, una potència mundial que posseeix mig Mediterrani i llur capital té una població molt considerable per a la seva època. Malgrat la presència d'institucions de caràcter popular al règim polític mixt romà, la rellevància del Senat i els cònsols fa que sigui més obvi, per tal de descriure un règim polític, separar el govern del poble (sense excloure a aquest últim del govern, però).³⁰ Com veurem posteriorment, la separació entre poble o societat i govern o Estat serà definitiva i mútuament exclouent en el pensament polític a partir dels segles XV-XVI.

3.2. LA DEMOCRÀCIA A L'EDAT MITJANA

3.2.1. CONTEXT HISTÒRIC

Després de la caiguda de l'imperi Romà d'Occident, la situació d'inestabilitat i el predomini de les tribus germàniques a Europa provoca una desaparició del món grecoromà que altera també la visió de la política i l'Estat. El concepte de cosa pública, de bé comú, desapareix, deixant pas al sistema feudal, regit per la religió, el misticisme, la força bruta i una dèbil aliança d'interessos individuals. Els forts, la noblesa i l'Església, converteixen en vassalls els dèbils,

Il·lustració 9: Clergue, cavaller i camperol en una il·lustració del manuscrit francès *Li Livres dou Sante*, s. XIII. Aquesta imatge mostra les classes socials feudals.

³⁰ Abellán, (2011), pàgs. 87-93.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

als quals els interessa la seva protecció física i espiritual. Això provoca la creació d'una societat estamental molt inflexible, on la immensa majoria neix i mor al mateix estament.³¹

El mot *democràcia* desapareix del lèxic polític comú durant l'Edat Mitjana fins a la traducció llatina de *Política* d'Aristòtil de Wilhelm Moerbeke, un monjo dominic del segle XIII, que tradueix les sis formes de govern per *regnum*, *aristocratia* i *politia*³² en el cas de les formes rectes o virtuoses i *tyrannis*, *oligarchia* i *democratia* en el cas de les formes desviades. Els pensadors medievals seguiran l'ordenació aristotèlica de les constitucions però no estaran d'acord amb la forma ideal de govern: en ells es pot notar una forta influència romana en la preferència per la constitució mixta i també per la preferència per la monarquia entre les formes simples.

Els valors de democràtics continuen presents en alguns casos³³, malgrat que els sistemes en els quals estaven presents no es qualifiquin de democràcia. Hi va haver ciutats dins el Sacre Imperi Romanogermànic que van independitzar-se i van formar el seu propi govern, sense reconèixer l'autoritat d'un senyor superior. El seu poble, doncs, era lliure i així es considerava a sí mateix. La igualtat i la participació continuaven presents en els gremis i certs parlaments i assemblees.

Els especialistes en dret canònic havien adoptat la màxima "el que afecta a tothom ha de ser aprovat per tothom", legitimant la participació popular en les qüestions polítiques rellevants. Alhora, que el poble participés en les qüestions polítiques rellevants conferia legitimitat a les decisions preses en aquestes qüestions. Es

³¹ Moreno, Vicente. (2010). *El feudalisme*. <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/07/17/elfeudalisme/>

³² Igual que en el grec *politeia*, *politia* serveix com a nom genèric de constitució o forma de govern i alhora com a nom d'aquella constitució en què el poble governa mirant pel bé comú.

³³ El funcionament d'algunes institucions medievals comptava amb la participació popular, com les assemblees escandinaves dels segles VII-X, o bé amb un cert principi de representació, com les Corts de la Corona Catalanoaragonesa, a les quals el rei jurava les seves llibertats, provenint la seva legitimitat del dret públic, i no de Déu.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

continuen fent reflexions sobre l'exercici popular del poder, però l'objecte d'estudi ja no és la democràcia (que passa al pla teòric). El concepte central amb relació a l'exercici popular del poder és a partir d'ara la república. Aquesta es basa en la idea de la *politeia* aristotèlica, però està modificada per les idees de la constitució mixta romana i, posteriorment, dels pensadors renaixentistes i de la Il·lustració.

3.3. LA DEMOCRÀCIA AL RENAIXEMENT

3.3.1. CONTEXT HISTÒRIC

A partir del segle XV, a Europa creix el poder dels monarques, que esdevenen gairebé monarquies autoritàries, amb una burocràcia i una legislació incipients que s'aplicaven uniformement a un territori més o menys extens. Els monarques redueixen així el poder de la noblesa recolzant-se en altres estaments, principalment la burgesia. Consolidant el seu poder sobre el territori estableixen les bases dels Estats moderns, on posteriorment s'aplicarà el funcionament democràtic.³⁴

3.3.2. DE LA *POLITEIA* A LA "REPÚBLICA" I DE LA *POLITIKÉ KOINONÍA* A LA "SOCIETAT": LA SEPARACIÓ DE L'ESTAT I LA SOCIETAT I LA FI DE LA PARTICIPACIÓ POLÍTICA COM A CARACTERÍSTICA HUMANA EN EL PENSAMENT POLÍTIC

Una traducció de *Política* d'Aristòtil, feta per Leonardo Bruni al segle XV, testimonia canvis de percepció importants. Prèviament, Wilhelm Moerbeke, al segle XIII, havia traduït *politiké koinonía* per *communitas*, *communicatio*, *communio civilis* o *communio politica*. Aquests termes impliquen uns llaços entre els membres de la comunitat, llaços derivats de la necessitat del bé comú i inherents a la pròpia

³⁴ Moreno, Vicente (2010). *Transformacions polítiques. Guerres i monarquies autoritàries a la darreria de l'Edat Mitjana. El naixement de l'Estat Modern*. Recuperat de: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/09/15/transformacions-politiques-guerres-i-monarquiesautoritaries-a-la-darreria-de-l%E2%80%99edat-mitjana-el-naixement-de-l%E2%80%99estat-modern/>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

naturalesa humana, que és política. En altres paraules, la traducció de Moerbeke conservava la idea aristotèlica que és part de la naturalesa humana formar part de la comunitat política. En canvi, Bruni tradueix *politiké koinonía* per *societas*, terme que implica un vincle causat per l'interès (*artificial*, no natural) d'aconseguir algun fi.³⁵ Això permet la creació de la dualitat entre Estat i societat que faran els pensadors jusnaturalistes (Hobbes i Locke, pensadors que veurem més endavant). Aquesta separació entre Estat i societat s'estableix perquè primer, teòricament, es forma la societat pel contracte social, en què l'ésser humà renuncia voluntàriament a certs privilegis naturals³⁴ (llibertat, principalment) per tal de poder viure en societat alhora que, com estableix Locke, s'escull l'organització política (*res publica*), una característica més de la societat.

Allò que deia Aristòtil que algú que viu fora de la comunitat és o bé un animal o bé un déu es deixa de tenir en compte; no s'ha de formar part de la comunitat necessàriament per ser humà, no és inherent a la naturalesa humana unir-se en comunitat política i, per extensió, participar en la vida política de la societat. La figura de la ciutadania com a element actiu i participatiu desapareix davant de la institució, que esdevé l'aglutinador de poder. Aquesta idea queda consolidada en tots els teòrics posteriors. La ciutadania passa a ser un subjecte passiu, font tant de legitimitat com de motivació per a l'activitat política, ja que és la voluntat ciutadana la que l'Estat segueix i intenta aplicar.³⁶

Els autors dels segles XVI i XVII, doncs, passen a distingir clarament entre la ciutadania i la institució, l'Estat, la forma del qual s'anomena república. La figura del ciutadà actiu com a protagonista de la comunitat política és

³⁵ Per exemple, *societas* ja s'utilitzava per denominar les societats mercantils amb l'objectiu del lucre ³⁴ És a dir, l'ésser humà renuncia a una part de la seva naturalesa, a diferència de la concepció aristotèlica, on és intrínsec a la naturalesa humana formar part de la comunitat política.

³⁶ Abellán, Joaquín (2011). *Democracia. Conceptos políticos fundamentales*. Madrid: Alianza Editorial. Pàgs. 111-116.

substituïda per la institució com a element principal de la societat política. El subjecte polític passa a ser ara l'Estat, i no la ciutadania. Això, en un moment en què neix la idea moderna d'Estat, consolida també el model de democràcia representativa actual.

3.3.3. BODIN. EL PODER SOBIRÀ ABSOLUT I EL PRINCIPI DE LA MAJORIA.

Aquest canvi paradigmàtic es pot veure clarament en el pensador francès Jean Bodin (1530-1596). Bodin defineix el concepte de sobirania o poder sobirà com a poder absolut, perpetu, intransferible i indissoluble, que decideix la llei. La república és un nom genèric per designar «el govern recte de vàries famílies i d'allò que els és comú, amb poder sobirà», equivalent a «Estat». L'Estat és el depositari i administrador absolut del poder polític, ja que aquest és també absolut. Alhora, el tipus de república o Estat dependrà de qui

posseeix el poder sobirà; si el posseeix una sola persona, serà un Estat monàrquic, si el posseeixen uns pocs, un Estat aristocràtic i, si el posseeixen tots, Estat popular. A diferència dels autors romans, creu que un Estat mixt no és possible perquè la sobirania és impossible de dividir entre un monarca, uns oligarques i el poble. En tot cas, qui tindrà la sobirania en aquest Estat mixt serà el poble, ja que ningú en concret tindrà el poder de fer lleis.

A més a més, a l'Estat popular, més concretament qui té el poder és la majoria de vots. Com diu Bodin, si el poble es divideix en 35 parts, 18 parts tenen el poder sobirà sobre les altres 17. No cal tampoc que cada part tingui la mateixa proporció de ciutadans; si les 18 parts estiguessin integrades per 50 persones i les altres 17 per 1000, el poder sobirà continuaria en les mateixes mans. Alhora, no hi ha formes

Il·lustració 10: Jean Bodin (1530-1596)

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

relativament més monàrquiques, aristocràtiques o populars; el poder sobirà és absolut, i si el posseeix una sola persona la república és monàrquica, sense matisos.

El mateix succeeix en els altres casos.

Bodin dona alguns arguments a favor de l'Estat popular: «si allò desitjable és que les autoritats segueixin les lleis, i el poble a les autoritats, res millor que l'Estat popular, on només la llei és ama i senyora de tot». Diu que «persegueix la igualtat i la rectitud en totes les lleis sense favor ni consideració de les persones, i redueix la constitució civil a les lleis naturals». Però Bodin també diu que l'Estat popular busca la igualtat, la qual s'aconsegueix distribuint amb igualtat els béns, els honors i la justícia, i troba un precedent històric d'això en les reformes de l'estat espartà del legislador Licurg.³⁷

Malgrat això, veu tanmateix certes contradiccions als valors de llibertat i igualtat dins l'Estat popular, al·legant que la llibertat no existeix si un es deu a les lleis, l'Estat i els magistrats, i tampoc hi ha hagut mai cap ciutat en la qual totes les persones hagin estat iguals tant de riquesa com de mèrit.³⁸ I carrega contra la possible racionalitat de la decisió en col·lectiu:

“Com pot un poble, és a dir, un animal de molts caps, sense enteniment ni raó, aconsellar res de bo? Demanar consell al poble, tal i com es feia a les antigues repúbliques populars, significa tant com demanar sentit comú al boig...”³⁹

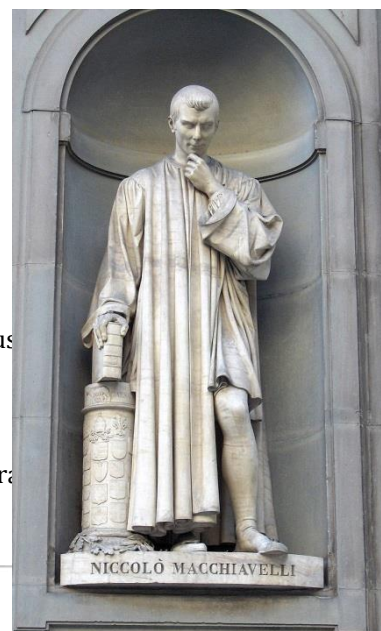
3.3.4. MAQUIAVEL: LES TENSIONS ENTRE VALORS I PRAGMATISME DINS LA REPÚBLICA

Maquiavel⁴⁰, un dels grans pensadors polítics de l'època del Renaixement, concebia la república de la mateixa

³⁷ Els espartans que tenien l'estatus de ciutadà vivien d'una manera molt austera i en una comunitat de ciutadans molt igualitària.

³⁸ Abellán (2010), pàgs. 121-127

³⁹ Bodin. Bravo, Pedro (ed. i trad.) (1996). *Los seis libros de la República*. Carra Pùblicos. I, 1, pàg. 11

Il·lustració 11: Niccolò Machiavelli (1469-1527)

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

manera que els seus contemporanis: com a tipus d'Estat oposat a la monarquia, al principat, com a un Estat autònom i lliure del domini feudal, on hi ha igualtat jurídica i «un viure polític i sense corrupció», que Maquiavel anomena «*vivere civile*». Una bona república és on hi ha llibertat de paraula, deliberació prudent i obediència a les decisions polítiques, on s'até al bé comú i no a les conveniències individuals, on no hi ha enemistats entre bondadosos ni amistats entre malvats, on només es busca un honor i mèrit honestos... Però perquè es doni això Maquiavel diu que el millor és una constitució mixta, prenent l'exemple de Roma o d'Esparta.

Aquests conceptes contrasten amb el *modus operandi* principesc que Maquiavel prescriu a la seva obra "el Príncep". En una descripció a base d'exemples històrics de com s'hauria de dur a la pràctica la màxima de "el fi justifica els mitjans", Maquiavel estableix que el príncep ha d'emprar l'engany, el joc d'aparences i la força per tal d'assolir una consolidació del poder personal per tal d'obtenir un fi pel bé comú, un poder fort capaç de defensar la ciutat de l'exterior. En altres paraules, Maquiavel justifica (o, més ben dit, encoratja) el despotisme, encara que sigui per aconseguir el bé comú. El mateix Bodin criticava aquesta contradicció tan flagrant, ja que no es pot defensar un estat mixt i alhora un règim governat per un dèspota.

⁴⁰ Malgrat que cronològicament Maquiavel és anterior a Bodin, he situat Bodin abans perquè és un bon exemple de la separació entre Estat i societat, cosa que es tractava en l'apartat immediatament anterior.

3.4. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC ANGLÈS DE L'EDAT MODERNA. EL CONTRACTE SOCIAL

3.4.1. HOBBS: L'ESTAT TOTPODERÓS A PROVA D'HUMANS

Thomas Hobbes (1588-1679), filòsof anglès empirista i contemporani de la Revolució Anglesa, escriu la seva obra més famosa, *Leviatan*, el 1651, on estableix el concepte conegut com a *contracte social*. Aquest neix de la necessitat humana de l'ordre i que dona origen a l'Estat. L'ordre és necessari perquè, en l'estat natural de l'ésser humà, on no s'ha format la societat, la pròpia naturalesa humana que es caracteritza per la llibertat i la igualtat provoca conflictes antagònics fruit d'interessos contraposats.

Per accedir a aquest Estat, els éssers humans han de renunciar al poder absolut de naixement i traspasar-lo a la comunitat, a l'Estat, el qual passa a tenir el poder sobirà absolut. És, doncs, l'únic legislador i se li deu obediència absoluta. L'idea

d'Estat de Hobbes és molt artificial i deshumanitzada, i és caracteritzada com un imponent autòmat gegant integrat pels propis membres de la societat les aportacions dels quals racionalitza per evitar la violència, el Leviatan. L'objectiu màxim de l'Estat per a Hobbes és, en definitiva, la pau i l'ordre, per als quals és necessari que l'Estat es distanciï fortament de la societat que administra.

Igual que Bodin, Hobbes determina la tipologia d'Estat en funció de qui té el poder absolut. En el cas de la democràcia, el poder absolut és ostentat pel poble i resideix

Il·lustració 12: El Leviatan de Hobbes, un autòmat gegant d'aparença humana i constituït per tots els individus, una metàfora de l'Estat segons Hobbes. Gravada d'Abraham Bosse (1651).

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

en la institució en la que els ciutadans voten. Hobbes s'inclina per un govern monàrquic, basant-se en la tendència humana de prioritzar l'interès privat sobre l'interès públic. Creu que les passions humanes són més fortes que la raó i que, per tant, l'única manera d'evitar contradiccions entre l'interès públic i privat és unificant-los en la figura del monarca.

3.4.2. LOCKE: EL LIBERALISME COM A DEFENSOR DE L'INDIVIDU DAVANT L'ESTAT

La crítica a aquesta idea d'Estat amb un poder absolut és un dels elements centrals de l'obra de John Locke (1632-1704), filòsof anglès considerat sovint el pare del liberalisme, del qual desenvolupa principis fonamentals. Juntament amb el liberalisme, però, assentarà també principis fonamentals per a la democràcia moderna. El model que proposa és molt similar a les protodemocràcies que resultaran de les revolucions liberals.

Es basa també en el relat hipotètic del contracte social per desenvolupar la seva teoria però, a diferència de Hobbes, té una consideració més positiva de la naturalesa humana. Per a Locke, cada ésser humà neix lliure i igual, i està dotat dels drets naturals de la llibertat i la propietat (emmanant aquest del treball, i sense que el dret a la propietat suposi privar a la resta d'humans). Considera aquests drets com a inalienables, però no com il·limitats; estan subjectes a les lleis naturals de la raó, que estableixen que ningú pot causar danys a la llibertat i a la propietat dels altres. En l'estat de naturalesa, però, si algú no respecta aquestes lleis, és el propi perjudicat qui guanya el dret d'aplicar un càstig proporcional al dany rebut per tal d'assegurar el respecte a la llei de naturalesa.

Quan la mala aplicació d'aquests càstigs es desborda i s'arriba a un estat de guerra és quan neix la necessitat de crear una comunitat política que, seguint la llei natural, té la finalitat de protegir la vida, la llibertat i la propietat. Es produeix un doble pacte;

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

primer es crea la comunitat política en un pacte entre individus, llavors el poble i els governants pacten El poder que es cedeix a la comunitat política o Estat és, però, un poder condicional, temporal i delegat. El "propietari" del poder continua sent el poble. Locke fa una distinció important dins el poble: malgrat que tothom ha de complir amb els seus deures socials, el poder polític queda reservat als propietaris, ja que són els que han de defensar els seus drets. La resta, com que no han de defensar la seva propietat no té drets polítics.

Destaca a més la importància de la majoria com a única autoritat capaç de legitimar el pacte entre els membres de la societat i permetre l'acció política, donada la diversitat de voluntats d'aquests que impossibilita un consentiment unànim. Per evitar abusos de poders, estableix una divisió de poders primitiva i, en cas que el govern incompleixi amb les lleis del pacte entre poble i governants, el poble té dret a revoltar-s'hi en contra.⁴¹

⁴¹ Locke, John (1689) (Versió digital del 2012). *Second Treatise of Government*. Recuperat de: <https://english.hku.hk/staff/kjohnson/PDF/LockeJohnSECONDTREATISE1690.pdf>

4. LES REVOLUCIONS LIBERALS

Les revolucions liberals que tenen lloc a Anglaterra (1642), els Estats Units (1777) i França (1789) poden ser enteses alhora com a revolucions democràtiques en el context de l'Antic Règim, on hi havia estaments privilegiats i estaments no privilegiats, que són els principals impulsors d'aquestes revolucions. Entre els no privilegiats hi havia la burgesia, que havia començat a guanyar un pes econòmic important, i el poble ras. Les reformes que s'introdueixen beneficien als estaments no privilegiats, ja que, exceptuant el cas d'Anglaterra, s'elimina el sistema estamental i s'anul·len els privilegis medievals de la noblesa i el clergat. Però a qui més beneficien aquestes revolucions és a la burgesia: l'establiment d'institucions parlamentàries electives amb sufragi censatari l'empodera *de facto*.

4.1. LA REVOLUCIÓ ANGLESA

4.1.1. CAUSES I DESENVOLUPAMENT DE LA REVOLUCIÓ

La primera nació d'Europa on s'estableix un règim amb importants elements democràtics és a Anglaterra. Aquest règim s'estableix després de la Guerra Civil Anglesa (1642-1651), en la que s'enfronten els reialistes partidaris del rei Carles I (*Cavaliers*) contra els parlamentaris (*Roundheads*). Aquesta institució estava completament subjecta a la voluntat del rei però tenia un poder *de facto* que tampoc era desdenyable i guardava amb zel les seves tradicions. Carles I no va tenir en compte el Parlament i durant onze anys va governar sense consultar-lo. Això va contribuir a reduir la seva popularitat, iniciant tensions entre el rei i el Parlament que van motivar en bona part el conflicte. El conflicte també tenia un important rerefons religiós i, malgrat que va ser fonamentalment un conflicte en el que es batien la monarquia absoluta i la parlamentària, en cap cas va ser causat per la voluntat

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

d'abolir la monarquia i instaurar una república, malgrat haver-hi partidaris d'això últim.⁴²

Al final del conflicte s'imposen els parlamentaris, que executen al rei. Però el Parlament no accepta la constitució republicana que els proposa Oliver Cromwell, líder del *New Model Army*, un exèrcit professional format pel bàndol parlamentari. Cromwell dissol el Parlament i inicia la *Commonwealth*, una república dictatorial militarista amb el mateix Cromwell com a Lord Protector. A la seva mort (1658) es restaura la monarquia amb la coronació de Carles II, fill del rei executat, i es formen els dos partits del Parlament, els *whigs* i els *tories*.⁴³

Il·lustració 16: Oliver Cromwell (1599-1658)

Després d'un període de govern de Carles II, que igual que el seu pare prescindirà del Parlament, té lloc una segona revolució que expulsa al rei. Llavors puja al tron Guillem d'Orange, donant inici a la monarquia parlamentària o constitucional, ja que s'assenta l'imperi de la llei. El poder del monarca es redueix en favor del Parlament, que acabarà ostentant completament el poder executiu ja que el gabinet passarà a ser integrat pels membres del partit majoritari al Parlament.

⁴² Dins els parlamentaris hi havia diversos grups, entre ells els *levellers*, els quals volien un sistema representatiu on el Parlament tingués el poder suprem (només inferior al del poble), la igualtat davant la llei i límits a l'autoritat del govern. No es consideraven demòcrates però, i entenien la democràcia com a democràcia directa a la qual la tradició lligava les connotacions negatives de desordre i violència.

⁴³ Cap dels partits era exclusivament aristocràtic o popular, i l'accés a ells podia estar restringit tant pel naixement com per la renda. Als *whigs* hi havia un fort predomini dels comerciants i tenien tendències exteriors expansionistes, mentre que als *tories* hi havia un predomini dels terratinents i dels eclesiàstics anglicans, i tenien una tendència exterior més pacifista.

4.1.2. MODEL POLÍTIC RESULTANT

La forma de govern resultant és una constitució mixta a imatge de la que defensaven els autors romans, amb la Corona com a element monàrquic, la Cambra dels Lords com a element aristocràtic i la Cambra dels Comuns (el Parlament) com a element popular o democràtic i que tenia el màxim poder. Era també un govern representatiu, ja que els membres de la Cambra dels Comuns, eren escollits per votació popular en la que el cens era molt restrictiu. Aquest sistema era molt estable⁴⁴, però no era una democràcia plena. Malgrat això, l'escenari polític, l'estructura bàsica de les institucions que oferia, podia democratitzar-se en el futur, de la mateixa manera que l'estructura institucional que va introduir Soló a Atenes va establir l'escenari de la posterior democratització.

La transcendència de tot aquest procés, que es coneix com a Revolució Gloriosa resideix en el fet que servirà de model i inspiració tant per a la Revolució Americana com per a la Revolució Francesa. De fer, el model anglès s'usarà en tot el món anglosaxó i serà de cabdal importància en les primeres democràcies de l'edat contemporània., ja que més de la meitat van implementar el model institucional anglès.⁴⁵

4.2. LA REVOLUCIÓ AMERICANA

4.2.1 CAUSES I DESENVOLUPAMENT DE LA REVOLUCIÓ

La Revolució Americana es produeix com a resultat de les desavinences entre les 13 colònies d'Amèrica del Nord i el govern britànic a Londres. El detonant va ser una pujada d'impostos feta pel Parlament, on les colònies no tenien representació, situació que els cercles intel·lectuals americans denunciaven i que era percebuda

⁴⁴ Testimoni d'això és que ha sobreviscut amb més o menys alteracions fins a dia d'avui

⁴⁵ García Jurado, Roberto *La teoría democrática de Huntington Política y Cultura*, núm. 19, primavera, 2003, pp. 7-24 Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Xochimilco: Mèxic. Recuperat de: <https://www.redalyc.org/pdf/267/26701902.pdf> (pàg. 18)

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

com a injusta per la població. El poble va alçar-se en armes, i els burgesos van actuar com a dirigents. La Guerra d'Independència té lloc entre el 1775 i el 1783 i acaba amb la victòria de les colònies.

Il·lustració 17: *Declaration of Independence*, quadre de John Trumbull (1819)

De la Revolució en neixen els Estats Units d'Amèrica, i els documents fundacionals que es publiquen a l'inici de la guerra⁴⁶ hi són presents idees fonamentals dels teòrics del contracte social com la llibertat i la igualtat de naixement. Les colònies aconseguen independitzar-se i formen una unió d'onze estats confederats, amb el Congrés com a institució de la federació. Però la unió era dèbil i el Congrés no podia fer front a les tasques que tenia assignades de política interior o exterior ja que era més aviat un fòrum on els ambaixadors d'alguns estats procuraven pel bé del seu estat, i no pel de la confederació.

Davant la necessitat d'un Estat federal fort s'aprova la Constitució dels Estats Units el

⁴⁶ Com el *Virginia Bill of Rights*, dissenyat per Thomas Jefferson i signat pel Congrés continental (que llavors esdevindria el Congrés dels E.U.) poc abans que es fes la Declaració d'independència, l'altre gran document fundacional.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

1787. És una constitució mixta també similar al model romà, amb el President com a element monàrquic i màxim poder executiu, capaç de controlar els interessos egoistes d'alguns dels estats, el Senat com a element aristocràtic (per la manera en la que es constitueix) i el Congrés com a element popular o democràtic, ostentant aquests dos últims el poder legislatiu, i el poder judicial és independent. El sufragi era censatari.

És notable i gens aleatòria la similitud d'aquesta disposició de les institucions amb la de la monarquia constitucional britànica, on la principal diferència resideix en que el cap d'Estat de la monarquia britànica és un rei sense poder executiu i que ha accedit al tron per herència i el cap d'Estat dels E.U.A. és un president amb poder executiu que és escollit per votació. Els creadors de la Constitució dels Estats Units admiraven el model anglès, i els motius de la Revolució americana són molt similars als de la anglesa; la desconsideració de l'autoritat envers el Parlament en el cas dels anglesos i envers els propis americans en el cas dels estatunidencs.

4.2.2. LA DEMOCRÀCIA PER ALS PARES FUNDADORS DELS ESTATS UNITS

Alguns dels protagonistes de la Revolució Americana, com John Adams, advocat i estadista, o James Madison, jutge i filòsof que va tenir un paper fonamental en la redacció de la Constitució dels Estats Units, també van teoritzar al voltant dels conceptes de democràcia i república.

Adams les diferenciava amb contundència, sent per a ell la república qualsevol règim polític en el que governés la llei i no els humans, categoria en la que per a Adams només entraven la monarquia anglesa i els recentment creats Estats nord-americans. Pel que fa a la democràcia, Adams la temia, argumentant que la història era plena de moments en els que el poble, quan no hi havia ningú que el frenés, havia estat igual o pitjor que un rei o una aristocràcia despòtica.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Madison secunda la visió d'Adams sobre la democràcia i la república, afegint-hi que la democràcia és només realitzable en comunitats petites i que és incapaç de pal·liar el faccionalisme, és a dir, la tendència natural humana a crear bàndols amb interessos propis, que llavors intenten imposar a la resta, quelcom que amenaça els drets individuals de la seguretat i la propietat i que té ressonàncies de tirania. En canvi, la república sí que pot pal·liar els faccionalismes gràcies a que el poder del govern és exercit per representants més sensats que el poble. A més, com que les repúbliques s'apliquen en estats grans, hi haurà més possibilitats que aquests representants siguin competents i alhora menys possibilitats que hi hagi una facció prou forta com per ser perillosa (és a dir, majoritària) per als drets dels ciutadans, donada la immensitat de la diversitat d'opinions. Sense aquesta diversitat d'opinions, els representants també poden esdevenir facciosos i suposar un perill per als drets dels ciutadans. Per a Madison, passa a ser prioritari que els ciutadans es caracteritzin per l'*interest*, l'interès en el govern (representatiu), i no per la participació.⁴⁷ Un altre cop, veiem com s'imposa la visió més representativa de la democràcia amb un paper menys actiu de la ciutadania.

⁴⁷ Abellán (2011) Pàgs 134-140.

4.3. ELS FILÒSOFS FRANCESOS DE LA IL·LUSTRACIÓ

4.4.1. QUÈ ÉS LA IL·LUSTRACIÓ?

La Il·lustració és un moviment intel·lectual que es dona a Occident (principalment a Gran Bretanya, França i Alemanya) durant el segle XVIII i està protagonitzat pels burgesos. Es caracteritza per la seva fe en la raó, l'educació i el progrés científic com a eina per a emancipar l'ésser humà de la ignorància, els prejudicis i la intolerància. La Il·lustració posa a l'ésser humà al centre, al qual dota de drets de naixement i li dona com a finalitat la felicitat. Els filòsofs Il·lustrats també creien en un Ésser superior que va crear l'univers i el va dotar d'un ordre, però que no interferia en la vida humana de manera constant. Com que totes les religions basaven el seu Déu en aquest Ésser superior, totes les religions havien de ser tolerades pels il·lustrats. La Il·lustració troba precedents en el Renaixement, en el mètode científic d'Isaac Newton i en la crítica a l'absolutisme de John Locke. De fet, a Anglaterra la Il·lustració té lloc amb més anterioritat, i és font d'inspiració per a la resta de seguidors d'aquest moviment intel·lectual.

Pel que fa a la ciència política, una proporció considerable dels il·lustrats critiquen la monarquia absoluta i arbitrària⁴⁸ i la societat estamental perquè són incompatibles amb la raó present en els éssers humans. Associen l'absolutisme amb tot allò que la Il·lustració vol combatre: el tradicionalisme injustificat, la dependència d'algú, l'obscurantisme, el fanatisme religiós... Els il·lustrats es centren en la legitimació del poder i la separació de poders. Per a ells, l'Estat ha de néixer d'un contracte entre

⁴⁸ Malgrat la convivència de molts autors amb les monarquies absolutes.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

governants i governats i ha de garantir els drets individuals. Defensen la mobilitat social en funció del mèrit i la igualtat jurídica alhora.⁴⁹

4.3.1. EL BARÓ DE MONTESQUIEU: LA SEPARACIÓ DE PODERS PER EVITAR EL DESPOTISME

Charles Louis de Secondat, més conegut com a Baró de Montesquieu (1689-1755), un filòsof i noble francès, també basa les seves reflexions en la intenció de limitar el poder absolut de l'Estat, cosa a la qual l'Estat tendeix. Dissenya per a tal fi tot un sistema amb els poders legislatiu, executiu i judicial dividits entre els tres grups socials (corona, noblesa i poble). Alhora, hi ha varis òrgans estatals: la monarquia hereditària, els seus consellers, la cambra popular i la cambra nobiliària, el tribunal popular format per sorteig, el tribunal nobiliari i l'electorat.

Il·lustració 14: Montesquieu (1689-1755)

Cada grup social ha de tenir presència en tots els poders sense ser-hi hegemònic i cada poder ha d'estar separat dels altres i no ha d'estar ostentat per un sol òrgan estatal, alhora que els grups socials han de seguir els dictats dels tres poders i participar-hi correctament, tot basant-se en la igualtat i la independència entre les forces socials per tal que aquestes puguin cooperar. Sense que es compleixin aquestes condicions no hi ha llibertat dins l'Estat.

A cada òrgan estatal se li confereix el que Montesquieu anomena *facultés*, competències concretes que van des de l'elecció de representants (l'única *faculté*

⁴⁹ Moreno, V. (2010). *La Il·lustració. Ciències socials en Xarxa: El blog de la Història, la Geografia i la Història de l'Art*. Recuperat de <https://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/09/16/lail%C2%B7lustracio/>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

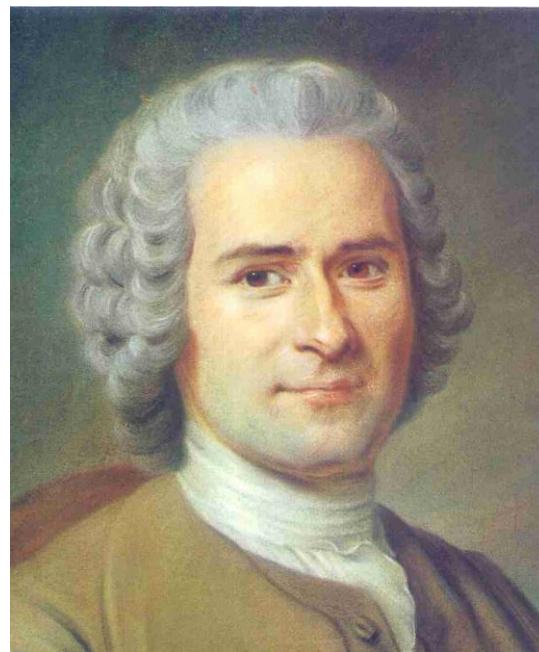
pertanyent a una força social, el poble) fins a qüestions relatives a legislar, dirigir l'exèrcit o aplicar les lleis.

4.3.2. ROUSSEAU: LA SOBIRANIA POPULAR.

La versió del contracte social del filòsof de Ginebra Jean-Jacques Rousseau (1712-1786) que apareix a la seva obra *Du contrate social* és possiblement la més famosa, i la seva teoria de l'Estat aposta per l'autogovern dels ciutadans, per una concepció de democràcia més propera a la que tenien els

atenesos.. Per a ell, els humans s'uneixen en societat per garantir l'existència, la llibertat i el bé comú dels ciutadans mitjançant la cooperació i la protecció mútua. El legislador és el poble⁵⁰, i el govern governa en funció d'aquesta legislació i ha

de rendir comptes al poble, ja que el poder sobirà emana d'aquest. Per a Rousseau, una república és qualsevol règim que es governi segons les lleis, sempre i quan aquestes lleis segueixin el confús concepte de la *volonté générale*.⁵¹ Caben en aquesta definició de república la monarquia, l'aristocràcia i la democràcia, que més concretament seria aquella república en la que la major part del poble o tot ell executa les lleis, és a dir, que fa ell mateix la funció que faria el govern. Per a Rousseau, el poder sobirà està concentrat en el poble, i aquest no el

Il·lustració 15: Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

⁵⁰ Per a Rousseau el poble no és el legislador durant el dia a dia, sinó durant la constitució de l'Estat.

⁵¹ La voluntat general es cenyeix a una justícia absoluta cognoscible que va més enllà de la suma de voluntats individuals (que seria la voluntat comuna). Rousseau la defineix ambigüament, però personalment crec que fa referència a una espècie de bé comú capaç de crear un consens unànim.

pot transferir ni a una cambra de representants sense perdre la llibertat. Per a Rousseau, una democràcia representativa no és legítima.

Rousseau reconeix la democràcia directa com a molt difícil d'implementar per les nombroses i estrictes condicions que s'haurien de complir. Hauria d'aplicar-se en un Estat petit en el qual els ciutadans fossin virtuoses i molt iguals entre ells. Haurien de dur una vida sense luxes, s'haurien de poder reunir sense problemes i haurien de tenir relacions directes entre ells. El *modus operandi* de l'assemblea hauria de ser senzill per evitar una saturació d'aquesta amb massa qüestions a tractar o amb qüestions de gran complexitat que tardin a solucionar els problemes. Però els màxims obstacles els veu en la impossibilitat pràctica que els ciutadans estiguin permanentment units en assemblea per fer les funcions de govern i en la conveniència que els òrgans de govern siguin el màxim de reduïts possibles per agilitzar la seva tasca, però sobretot en la potencial corrupció que pot implicar la unió del poder legislatiu i executiu⁵². Com molts dels seus contemporanis, veu molt inestable el règim democràtic.⁵³ De fet, creu que la democràcia és un sistema massa perfecte per a la humanitat:

“S’il y avoit un peuple de Dieux, il se gouverneroit démocratiquement. Un Gouvernement si parfait ne convient pas à des hommes.”⁵⁴

“Si hi hagués un poble de déus, aquest es governaria democràticament. Un govern tan perfecte no convé pas als homes”.

⁵² El propi Rousseau troba un dilema en la unió d'aquests dos poders, ja que per una banda té el problema de la corrupció i per l'altra compta amb que qui sap com es governa sap fer millor les lleis i viceversa.

⁵³ Rousseau, J.J. (1762) (Versió de 2012) Du contrat social. Recuperat de: <https://www.rousseauonline.ch/pdf/rousseauonline-0004.pdf>

⁵⁴ Rousseau, J.J. (1762) (Versió de 2012) Du contrat social. (III, 4, pàg 44) Recuperat de: <https://www.rousseauonline.ch/pdf/rousseauonline-0004.pdf>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

De fet, les propostes polítiques pràctiques de Rousseau a la realitat són molt més moderades, i tampoc recolza un funcionament de democràcia directa com a sistema polític òptim per aplicar a totes les comunitats polítiques; tan sols la defensa com a procediment per a *constituir* la comunitat política.

Com hem vist, es passa de parlar d'una comunitat política amb un origen natural on els ciutadans són els protagonistes a parlar d'un Estat artificial amb poders absoluts on el ciutadà només juga el paper de súbdit. Aquest bagatge ideològic estarà present a les revolucions liberals, especialment a la francesa, la qual estarà marcada profundament per l'ideologisme.

4.4. LA REVOLUCIÓ FRANCESA

La Revolució Francesa suposa la gran entrada en escena dels ideals il·lustrats (i democràtics) en l'escenari polític europeu ja que, a diferència de les revolucions anglesa i americana, va tenir importants conseqüències a la resta de països europeus.

4.4.1. CAUSES DE LA REVOLUCIÓ FRANCESA: UN CLAM POPULAR RECOLZAT PER LA IDEOLOGIA IL·LUSTRADA LIBERAL

La Revolució Francesa és motivada per causes molt complexes, que es podrien resumir en la fi de l'acceptació dels privilegis de la noblesa i el clergat⁵⁵ per part de la burgesia i les classes populars com a conseqüència de la duríssima situació econòmica i de fam viscuda després de la Guerra d'Independència dels Estats Units, en la qual França havia brindat suport als americans.

Hi havia a més tot un corrent intel·lectual que fonamentava la voluntat de realitzar canvis profunds, la Il·lustració. Les idees de Rousseau, Montesquieu i Locke formen part del pensament il·lustrat, que dona consistència als actes revolucionaris, els vertebrats. A diferència de la Revolució Anglesa, l'Americana i fins i tot del procés de

⁵⁵ El clergat i la noblesa posseïen la terra i estaven exempts d'impostos, alhora que tenien drets senyorials de l'època feudal

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

democratització a Atenes, la Revolució Francesa compta des del primer moment amb aquesta motivació i guia ideològica extensa i elaborada. La Revolució Francesa pretén ser, en definitiva, la realització pràctica d'aquestes idees. A més a més, abans i durant la revolució els clubs i societats jugaran un paper fonamental com a transmissors d'idees il·lustrades.

4.4.2. DESENVOLUPAMENT DE LA REVOLUCIÓ. ESCLAT, FASES I FI.

4.4.2.1. ESCLAT DE LA REVOLUCIÓ

La revolució s'inicia després que el rei reuneixi els Estats Generals, una institució representativa d'origen feudal on hi participava la noblesa, el clergat i la burgesia, formant aquesta última el Tercer Estat. Aquesta reunió va servir de catalitzador per formar l'Assemblea Nacional, que substitueix els Estats Generals. Per evitar la revolució, el rei ratifica l'Assemblea Nacional com a institució de govern, però ja és massa tard per evitar la revolució.⁵⁶

4.4.2.2. PRIMERA FASE: MONARQUIA CONSTITUCIONAL A L'ANGLESA

L'*statu quo* va derivar en una monarquia constitucional a l'estil britànic del 1789 al 1791, amb llibertat de premsa, de pensament i llibertat religiosa, i sense distincions nobiliàries, que reconeix el dret a la propietat i el dret a la resistència dels ciutadans contra un govern injust, amb un sistema d'elecció censatari⁵⁷ indirecte amb un criteri que discriminava per nivell econòmic i per sexe⁵⁸. El rei només tenia poder de veto sobre les decisions de l'Assemblea constituent, però sense un exèrcit que el recolzés només era un element estabilitzador sense poder fàctic. El 1789 l'Assemblea Constituent aprova els Drets de l'Home i el Ciutadà, que recull les idees dels filòsofs

⁵⁶ Moreno, Vicente. (2010-2014) *La crisi de l'Antic Règim*. Recuperat de: <https://blogs.sapiens.cat/xarxes/socialsenxarxa/etiqueta/crisi-de-lantic-regim/>

⁵⁷ El sufragi censatari es justifica amb el concepte teòric de sobirania nacional, on la sobirania és del país entesa com a entitat. Per tant, s'entén que la sobirania resideix en els seus contribuents més importants.

⁵⁸ El dret a vot estava restringit als ciutadans de sexe masculí dits "actius", els quals pagaven impostos per valor de tres jornades de treball i escollien els electors de segon grau, propietaris amb un cert nivell econòmic que finalment escollien els diputats.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

liberals i defensa la llibertat, el dret a la propietat i la igualtat jurídica i fiscal i és la base de la Constitució Francesa actual. El període de monarquia constitucional toca a la seva fi amb l'intent de Lluís XVI de fugir del país el 1791. Aquest episodi va destruir qualsevol confiança del poble francès envers el monarca i va acabar provocant la seva execució el 1793.⁵⁹

4.4.2.3. LA PRIMERA REPÚBLICA

En conseqüència de la fugida de Lluís XVI, es produeix una segona revolució. L'agost de 1792 el poble en armes assalta el Palau de les Tulleries, on el rei residia, i l'obliga a revocar el seu dret a veto. Es proclama la República Francesa i es convoca una nova assemblea el setembre del mateix any, la Convenció Nacional, que serà elegida per sufragi universal sense les restriccions del sufragi censatari del sistema electoral que proposava la Constitució de 1791. Amb l'execució del rei s'obre un període molt convuls, durant el qual França es va haver d'enfrontar amb coalicions monàrquiques europees formades per Gran Bretanya, Àustria, el Sacre Imperi, Prússia, Espanya i Rússia, alhora que es donaven nombrosos conflictes interns.

El febrer de 1793 la Convenció aprova una constitució avalada per referèndum i en la qual es prioritza el dret a l'existència, alhora que es proclama el dret a l'associació, la reunió, al treball, l'assistència i la instrucció, es prohibeix l'esclavitud a les colònies i es defensa el sufragi universal masculí directe en un sistema en què les lleis s'aprovarien per referèndum⁶⁰. Tot i que aquesta constitució no es va aplicar mai, va servir de model i inspiració. Malgrat el monopoli masculí de la política, hi hagueren nombroses revolucionàries que prengueren part activament en la Revolució Francesa, també en les esferes intel·lectuals, i que defensaren els drets de la dona en

⁵⁹ Assemblée nationale. *Histoire*. <http://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire>

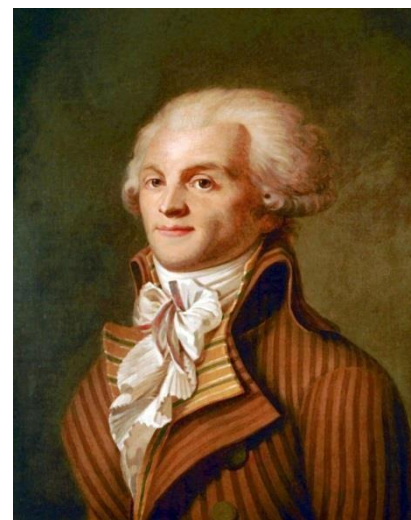
⁶⁰ Les propostes de llei s'enviarien a les Comunes de tota França, formades cadascuna per un cert nombre d'Assemblees Primàries d'entre 200 i 600 ciutadans. Si en més de la meitat de Comunes no més d'un 10% de les Assemblees Primàries fa una reclamació en contra de la llei, aquesta és aprovada.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

el context de la Revolució Francesa, com és el cas d'Olympe de Gouges, que va publicar *La Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana*.⁶¹

4.5.3.D EL RÈGIM DEL TERROR

La convulsa situació de la primavera de 1793⁶² condueix a formar un tribunal revolucionari inapel·lable encarregat de jutjar actes contrarevolucionaris i un Comitè de Salvació Pública, que esdevé el govern *de facto*. S'inicia el Terror, una dictadura popular amb l'advocat i líder polític Robespierre (1758-1794) com a cap, que pren mesures dràstiques per fer front a les circumstàncies. Entre aquestes mesures es troba la persecució, judici i, en molts casos, execució de sospitosos d'actes contrarevolucionaris. La repressió es va endurir fins a nivells extrems l'estiu de 1794.

Il·lustració 20: Maximilien Robespierre (1758-1794)

Un cop la situació exterior millora amb diverses victòries al front, l'últim suport que podria tenir la voràgine sanguinària del Terror com a mal necessari per al bé de la revolució desapareix, i el propi Robespierre és guillotinat després del cop d'Estat de Termidor, una reacció conservadora que va suposar un restabliment de la seguretat després d'un període molt inestable i mortífer, però també un retrocés en la conquesta de certs drets, principalment el del sufragi universal.⁶³

⁶¹ Moreno, Vicente. (2010). *Olympe de Gouges i la Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana*. Recuperat de: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/09/20/olympede-gouges-i-la-declaracio-dels-drets-de-la-dona-i-de-la-ciudadana/>

⁶² Prússia, Àustria, Espanya i Gran Bretanya sotjaven les fronteres, i 60 dels 83 departaments de França estaven en estat d'insurrecció.

⁶³ Linton, Marisa. (2003). *The Terror in the French Revolution*. Recuperat de: <http://www2.port.ac.uk/special/france1815to2003/chapter1/interviews/filetodownload.20545.en.pdf>

4.5.4.E. REACCIÓ CONSERVADORA AL TERROR

La Convenció introdueix l'any 1795 una nova constitució molt diferent de la de 1793, de tall conservador, centrada en la protecció del dret a la propietat, la llibertat de comerç i la separació de poders. Alhora, reintroduïa el sufragi censatari masculí basat en la renda, i continuava mantenint formalment la igualtat jurídica. Establia dues càmeres, el Consell dels Cinc-cents, que proposava les lleis i els candidats al Directori, els 5 membres del qual es repartien el poder executiu, i el Consell dels Ancians, que acceptava o les rebutjava les propostes de llei i escollia els membres del Directori.

4.5.4.F. FI DE LA REPÚBLICA I ASCENS DE NAPOLEÓ BONAPARTE

El 1799, Sieyès, un destacat jacobí, és nomenat membre del Directori. Desitjava una nova constitució que seguís les idees revolucionàries, però, mancat del poder polític suficient, recorre a l'exitós general Napoleó Bonaparte per donar un cop d'Estat, que es coneixerà com al cop del 18 de brumari. Aquest cop d'Estat acabarà amb el directori i desenvocarà en l'Imperi Francès amb Napoleó al capdavant. Les seves victòries militars defensaran i propagaran les idees de la revolució per Europa, i el codi Napoleònic, introduït durant el seu mandat, reconeix la igualtat davant la llei, el dret a la propietat i la llibertat religiosa, però qualsevol tipus de sobirania popular desapareix del panorama polític. A la caiguda de l'Imperi de Napoleó es segueix la restauració de la monarquia amb Lluís XVIII.⁶⁴

⁶⁴ Moreno, Vicente (2010). *El cop d'estat de 18 de brumari*. Recuperat de: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/09/20/el-cop-d%E2%80%99estat-de-18-de-brumari/>

4.4.3. LA REVOLUCIÓ FRANCESA COM A MODEL REVOLUCIONARI

Com destaca Adrados, la Revolució Francesa canvia el paradigma de la revolució antimonàrquica i democràtica contra l'Antic Règim. Les revolucions anglesa, americana i atenesa s'inicien perquè l'ordre polític ja no concorda amb l'ordre social, havent-se produït l'enriquiment de la burgesia i el seu subseqüent anhel de poder polític. Alhora, les classes populars perjudicades per la societat estamental recolzen una revolució.

Il·lustració 21: *La Liberté guidant le peuple*.
Quadre d'Eugène Delacroix (1830)

Un cop s'ha trencat amb l'ordre social establert, la classe social dirigent i el poble⁶⁵ aturen la revolució amb l'establiment d'una constitució amb institucions on poden participar els ciutadans en el cas d'Atenes, o amb institucions que representessin els ciutadans amb un cert nivell de renda en el cas d'Anglaterra i els Estats Units.

Però a França la conciliació no es produí mai. Adrados ho atribueix a la pugna d'ideologies, que porta al conflicte entre els conservadors girondins i els radicals jacobins i impedeix qualsevol tipus de conciliació en un context en el que els propis jacobins es trobaven en una situació extrema de cara a l'interior i a l'exterior de França. El llenguatge polític esdevé dogmàtic i justificador de l'ús de la violència, creant la paradoxa de suprimir la llibertat i la igualtat en nom de la llibertat i la igualtat.

A França es crea la idiosincràsia revolucionària i el procediment revolucionari, on la violència queda justificada pel bé de la revolució. Les possibilitats de la creació d'una

⁶⁵ En el cas de la monarquia anglesa, també hi ha una conciliació amb el rei.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

democràcia amb sufragi universal i una verdadera implicació del poble en l'exercici del poder es juguen en un tot o res que en la majoria dels casos decau en una tirania o bé en una restauració de l'antic ordre. L'impuls revolucionari inicial perd força amb el temps per l'esgotament físic i psicològic inherent a una acció d'aquestes característiques, que acaba provocant un desig de pau i tranquil·litat. En aquest moment, el reaccionarisme pot finalitzar la revolució o bé pot proposar un desenllaç que permeti una prolongació de les antigues estructures de poder. La qüestió social, sempre present en la creació de la democràcia i la qual sembla que la democràcia solucioni, esdevé la causa de la revolució i el motiu del conflicte.⁶⁶ Aquest és el model que van seguir les revolucions de 1848 i de 1871 a França. La primera va finalitzar amb la restauració de l'imperi i la pujada al poder de Napoleó III, nebot de Napoleó Bonaparte, i la segona va acabar amb la instauració de la Tercera República, no abans d'una important repressió política.

⁶⁶ Adrados (2011) Pàgs. 266-272

5. LA DEMOCRÀCIA AL SEGLE XIX: HISTÒRIA I TEORIA

5.1. LES BASES DEL MÓN CONTEMPORANI: CAPITALISME I DEMOCRÀCIA LIBERAL

A finals del segle XVIII s'introdueixen els canvis que configuren el que s'anomenarà capitalisme, el nou ordre econòmic i social. Separa la política de l'economia, establint una clara separació entre Estat i mercat. Aquest conjunt de canvis marquen en certa manera un punt de partida per a les societats actuals.

5.1.1. INSTAURACIÓ DEL CAPITALISME

5.1.1.A. BASES IDEOLÒGIQUES. ADAM SMITH: EL LIBERALISME ECONÒMIC I EL LLIURE MERCAT

Adam Smith (1723-1790), un filòsof i economista escocès, establia les bases del capitalisme clàssic a la seva obra *La riquesa de les nacions*. La principal idea de Smith és que, per tal d'optimitzar la producció de recursos per a la satisfacció de les necessitats humanes no s'ha d'intervenir en el funcionament del mercat. El mercat funciona sol, ajustant la quantitat demandada i oferta i el preu del producte automàticament. La pugna per suplir les pròpies necessitats farà que els diferents actors econòmics (famílies i empreses) es dediquin a la satisfacció de les

Il·lustració 22: Adam Smith (1723-1790)

necessitats de l'altra gent produint el producte en el qual s'especialitzin i que, a més, ho facin tant bé com puguin, ja que la competència amb els altres productors i la llibertat que té el consumidor per triar, racionalment, farà que només sobrevisquin els productes que millor supleixin les necessitats humanes. En conjunt, la riquesa

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

material generada per aquest procés suplirà excel·lentment les necessitats humanes i eradicarà la carestia.

Per tal que això sigui possible, però, és necessari que no s'intervingui en aquest funcionament autònom del mercat. Per tant, s'ha de garantir (a través de l'Estat) el dret a la propietat, el lliure comerç i la llibertat d'acció de les empreses, però el funcionament del mercat ha de romandre inalterat per l'Estat. Aquesta doctrina econòmica és el que s'anomena *laissez-faire*.⁶⁷

5.1.1.B. CONDICIONS MATERIALS

La producció de béns canvia radicalment amb la introducció de la mecanització, la divisió i especialització dels processos productius i el trasllat dels centres de producció dels tallers artesanals a les fàbriques, el que es coneix com a Revolució Industrial. La Revolució Industrial té lloc entre finals del segle XVIII i mitjans del segle XIX, primer a Anglaterra i després de manera desigual pel continent europeu. No hi ha canvis importants només en la producció, sinó també en tots els mitjans de comunicació, reduint la importància de les distàncies i estimulant el comerç, fins a permetre la creació d'una economia de mercat mundial, on les potències colonials duen a terme la producció amb les matèries primeres que obtenen de les colònies.

5.1.1.C. CANVIS SOCIALS: L'APARICIÓ DE LA CLASSE OBRERA

La producció es dispara arreu, també al camp, cosa que provoca el desplaçament de molts camperols a les ciutats per treballar a les fàbriques. Amb això també es desmantellen els antics gremis artesanals, els quals regulaven la producció. L'abolició dels gremis, que actuaven com a defensors dels drets ciutadans i on els artesans podien recolzar-se mútuament, deixa també als nous obrers completament

⁶⁷ Smith, Adams (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Recuperat de: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf.

desprotegits⁶⁸.

Apareix, la classe obrera, la mà d'obra de les fàbriques. La població que passa a formar-ne part pateix una caiguda del seu ja no gaire bo nivell de vida. Aquest es redueix de manera ignominiosa a unes condicions inhumanes, en tots els sentits de la paraula. Però la classe obrera, subjecta al salari que obté del seu treball per sobreviure, es troba forçada a fer front a aquestes condicions. Tampoc pot associar-se per aconseguir millores de classe, donades les jornades laborals de 12 o més hores i que el dret a associació no està reconegut, ans al contrari. La llibertat, doncs, en aquestes societats capitalistes, és nul·la per a qui no és ric; la igualtat, en termes pràctics, és inexistent i disminueix de manera progressiva.⁶⁹

L'antiga societat estamental desapareix davant la igualtat jurídica, acabant parcialment amb la petrificació de les antigues classes socials. Malgrat això, l'ordre social i polític no perd la verticalitat ni la concentració de privilegis en uns pocs, simplement canvia de criteri. El naixement i la posició social cedeixen el lloc al poder econòmic a l'hora de determinar la posició d'un individu dins la societat i a l'hora de determinar els seus drets polítics: el sufragi és censatari, i només poden executar els càrrecs polítics propietaris adinerats. La reivindicació del sufragi universal masculí esdevé una reclamació central de les classes populars. Per contra burgesia i els sectors enquadrats en el liberalisme s'oposaran al sufragi universal durant molt temps.⁷⁰

⁶⁸ Hoogenboom, M., Kissane, C., Prak, M. et al. (2018). Guilds in the transition to modernity: The cases of Germany, United Kingdom, and the Netherlands. *Theory and Society*. 47: 255. Recuperat de: <https://doi.org/10.1007/s11186-018-9316-8>

⁶⁹ Capitalisme. (2008). Dins *Gran Enciclopèdia Catalana*. (2a edició). <https://www.enciclopedia.cat/ecgec-0224667.xml>

⁷⁰ Adrados (2011) Pàg 283.

5.1.1.D. RESPOSTA ALS CANVIS PROVOCATS PEL CAPITALISME

Aquest *statu quo* provoca l'aparició del pensament socialista, que proposa models de societat diferents al capitalista, basant-se en la supressió de les classes socials mitjançant la col·lectivització dels mitjans de producció, de canvi i de distribució⁷¹. El pensament socialista, molt variat en continguts i propostes, articularà i organitzarà l'acció de la classe obrera per millorar les seves condicions de vida i defensar els seus drets, alhora que la dirigirà en les revolucions futures.

Això també canvia el paradigma revolucionari: les classes no privilegiades a l'antic règim, el poble ras i la burgesia, es diferencien de tal manera amb la Revolució Industrial i el capitalisme que esdevenen actors polítics completament diferenciats, i amb interessos contraposats. Això es començarà a veure en les revolucions de 1848, on la classe obrera, encara que poc organitzada, ja esdevindrà un actor polític independent. A França, s'hi produiran els primers conflictes entre burgesia i classe obrera.

5.1.2. LA DEMOCRÀCIA AL SEGLE XIX. LA PRIMERA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ

Durant el segle XIX tenen lloc a tot Europa uns canvis fonamentals per a la formació de la democràcia actual. Aquests canvis són la introducció gradual del sufragi masculí en alguns països, l'aparició dels partits polítics de masses i l'escissió tant a nivell conceptual com a nivell polític i social de la democràcia i del liberalisme. Els canvis acaben conformant el que S. Huntington⁷² anomena la "primera onada de democratització", fruit de les revolucions americana i francesa. Té lloc entre els 1828 i

⁷¹ Socialisme. (2008). Dins *Gran Enciclopèdia Catalana*. (2a edició). Recuperat de: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0238985.xml>

⁷² La influent obra del politòleg americà Samuel Huntington esquematitza l'evolució dels països considerats democràcies en tres onades, però per tal que aquesta esquematització fos certa, necessitava reajustar la seva definició de democràcia. Aquesta està descrita a l'apartat "La democràcia a principis del segle XX". García Jurado, Roberto *La teoría democrática de Huntington Política y Cultura*, núm. 19, primavera, 2003, pp. 7-24 Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Xochimilco: Mèxic. Recuperat de: <https://www.redalyc.org/pdf/267/26701902.pdf>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

el 1926 a Suïssa, Gran Bretanya i els seus dominis d'ultramar, França i altres països europeus menors, sumant un total d'una trentena de països amb uns mínims democràtics a les seves institucions.

5.1.2.A. QUÈ ÉS UN ESTAT DEMOCRÀTIC DURANT LA PRIMERA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ DE HUNTINGTON?

La democràcia ja ha perdut en aquest estadi quasi la totalitat del seu sentit originari grec. En el segle XIX, Huntington considera que un Estat és democràtic quan compta amb un executiu escollit per la majoria d'un parlament, que ha estat alhora escollit mitjançant la votació amb un sufragi obert a una àmplia majoria de la població masculina. Alhora, la meitat de la població masculina és elegible com a representant. Aquestes democràcies de primera onada però són tan limitades que són molt més pròximes a una oligarquia. De fet, la majoria de països de la primera onada de democratització no compleixen amb la definició mínima, ja que no deixen votar al 50% d'adults fins a finals del segle XIX. Al final d'aquesta onada, l'any 1926, hi havia 29 estats considerats democràtics al món.⁷³

5.1.3. ONADES DE DEMOCRÀCIA AL MÓN DEL SEGLE XIX

A diferència de la lectura globalitzada i sintetitzada de Huntington, amb tres grans onades de democràcia al llarg de la història, Seva Gunitsky proposa una lectura més localitzada i més acurada. A finals del segle XVIII i durant tot el segle XIX, Gunitsky identifica cinc onades de democràcia.⁷⁴ La primera és l'onada Atlàntica, iniciada als Estats Units i continuada amb la Revolució Francesa, i dura des del 1776 al 1798. La segona està relacionada amb les Guerres d'Independència de les colònies espanyoles a l'Amèrica Llatina (1809-1824). A continuació té lloc la Primera Onada

⁷³ Huntington, Samuel P. (1991). *Democracy's Third Wave*. Recuperat de: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>

⁷⁴ A diferència de Huntington, Gunitsky considera una onada de democràcia com un conjunt de processos d'agitació popular i de canvi de règim entrelaçats entre sí. Principalment es tracta de processos de rebuig a l'autoritarisme.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Constitucional, relacionada amb la creació de monarquies constitucionals al sud d'Europa (1820-1821), i deu anys més tard té lloc l'Onada Romàntica-Nacionalista, caracteritzada a més per l'antimonarquisme, de la mateixa manera que l'onada que Gunitsky anomena la Primavera de les Nacions, que té lloc el 1848.⁷⁵

5.2. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ FRANCESA

5.2.1. KANT: UNA NOVA VISIÓ DE DEMOCRÀCIA I REPÚBLICA PER A LA SUPERVIVÈNCIA DE LES MONARQUIES I PER EVITAR UNA NOVA REVOLUCIÓ

Immanuel Kant (1724-1804), filòsof alemany d'importància cabdal en la història del pensament, distanciat fortament de la democràcia de república. Una república, per a Kant, és un Estat de Dret on es governa respectant la igualtat i la llibertat en base al contracte originari, el contracte social. Exigeix a totes les monarquies i aristocràcies la "republicanització", la divisió de poders, que la legitimitat es justifiqui mitjançant el contracte social, i que s'apliqui la representació política, tot sense necessitat d'abolir el sistema vigent, ja que així s'evita la revolució violenta. La república la relaciona amb l'Estat de Dret originat del contracte social, que per a Kant és un Estat on els seus habitants racionals regulen la seva conducta en funció de les lleis de l'Estat a les quals obeeixen, evitant així el conflicte violent dels seus interessos particulars⁷⁶, a més d'haver-hi separació de poders. L'oposat de la república és el despotisme, on la voluntat pública és la mateixa voluntat del governant.

Il·lustració 23: Immanuel Kant (1724-1804)

⁷⁵ Gunitsky, S. (2018). Democratic Waves in Historical Perspective. *Perspectives on Politics*, 16(3), 634-651. doi:10.1017/S1537592718001044

⁷⁶ Negro, D. (2010). *Historia de las formas del Estado: Una introducción*. (1a edició). Madrid: El buey mudo. Pàg. 254 i ss.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Aquesta classificació, molt diferent del criteri tradicional de qui o quantes persones governen, és degut a que Kant vol diferenciar bé democràcia de república, ja que per a ell democràcia és una forma de govern despòtica a causa de la unió del poder legislatiu i executiu que hi té lloc. Això provoca que la representació política sigui impossible perquè tothom vol ser el governant, i que la minoria hagi de sotmetre's a la voluntat de la majoria. Això és una contradicció del principi de llibertat i alhora una contradicció en el concepte de voluntat general, ja que la voluntat de la majoria no és la voluntat general. A més, Kant considera que la democràcia és l'únic tipus de govern que no pot transigir cap a una república, per la qual cosa la república s'ha de donar en les aristocràcies i les monarquies.⁷⁷

5.2.2. ALEXIS DE TOCQUEVILLE I FRANÇOIS GUIZOT: LA DEMOCRÀCIA COM A REALITAT POLÍTICA DESPRÉS DE LES REVOLUCIONS LIBERALS

5.2.2.A. TOCQUEVILLE: LA DEMOCRÀCIA, EL SISTEMA POLÍTIC "MODERN". LA TENSÍO ENTRE IGUALTAT I LLIBERTAT I LA POR A LA TIRANIA DE LA MAJORIA

Alexis de Tocqueville(1805-1859), filòsof i polític francès, va estudiar el sistema polític dels Estats Units de principis del segle XIX. Definia democràcia tant com en referència a un tipus de societat, la democràtica, com en referència a un sistema institucional. La societat democràtica és per a Tocqueville sinònim de la civilització moderna que ha observat en creixement als Estats Units i a Europa. És una civilització moderna aquella on els seus membres no estan organitzats d'una manera no-estamental, on no hi ha grups amb privilegis, on tothom està en igualtat de condicions en definitiva.

⁷⁷ CKT-IJP. (2018). *Hacia la paz perpetua: Un diseño filosófico*. (1a edició). Madrid: Ediciones Alamanda. Recuperat de: <https://ctkebooks.net/wp-content/uploads/2018/10/HACIA-LA-PAZ-PERPETUA.pdf>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Pel que fa a la democràcia entesa com a sistema institucional, Tocqueville la caracteritza per ser un conjunt d'institucions que exerceixen el poder, formades per representants escollits⁷⁸ pel poble i dependents d'ell, essent en conseqüència l'últim governant. Més exactament, no és el poble qui governa, sinó la majoria d'aquest, a la qual els partits intenten atreure. En conjunt Tocqueville considera que la democràcia prolifera en Estats grans⁷⁹ i on hi ha prosperitat econòmica.⁸⁰ També enumera les virtuts i els defectes de la democràcia estatunidenca:

Il·lustració 24: Alexis de Tocqueville (1805-1859)

Virtuts:

- Permet un processament pacífic de les qüestions polítiques.
- Contribueix al benestar de la majoria evitant que els rics estiguin permanentment al poder i, en conseqüència, que totes les lleis els beneficiïn.
- És capaç de rectificar la incompetència dels càrrecs polítics sempre i quan la durada dels càrrecs sigui curta.
- Promociona el respecte a les lleis i el reconeixement dels drets.
- Insta la participació ciutadana en la política, cosa que genera una educació política dels ciutadans i consolida el sentiment de pertinença a la comunitat.

⁷⁸ Els representants serien escollits anualment.

⁷⁹ Notablement, això és completament contrari a la idea àmpliament estesa que la democràcia és un sistema polític aplicable tan sols a comunitats polítiques petites. Això destaca un canvi de paradigma important: "democràcia" fa referència ja a "democràcia representativa" i no a "democràcia directa".

⁸⁰ Aquesta distinció contrasta amb la concepció habitual que la democràcia només es pot donar en Estats petits, però cal tenir en compte que el concepte de democràcia de Tocqueville és molt diferent del concepte de democràcia dels qui defensen això primer.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Defectes:

- En una democràcia hi ha sempre un conflicte entre igualtat i llibertat. La igualtat política provoca que la majoria sigui omnipotent i pugui imposar-se a les minories de manera absoluta, cosa que deixa sempre oberta la possibilitat d'abús de poder i que pot degenerar en una tirania democràtica. Això es pot evitar amb la descentralització de les administracions i amb l'educació de la societat mitjançant la llibertat de premsa i d'associació.
- La selecció de líders acostuma a funcionar incorrectament, ja que no capta líders virtuoses, tal i com observa als Estats Units. Això es deu a tant per la manca de persones competents que prefereixin la política a activitats més ben recompensades d'altres àmbits com per la poca formació dels electors.
- La democràcia no fa una bona gestió de l'excitació pública, i és interferida per aquest. Això repercuteix en l'acció de govern i en l'elaboració de les lleis, reduint la seva qualitat. També provoca un biaix de la immediatesa, dificultant la planificació de futur i que la fa inhàbil per a una situació de guerra prolongada, per exemple, on la planificació és imprescindible.⁸¹

5.2.2.B. FRANÇOIS GUIZOT: LA DEMOCRÀCIA OMNIPRESENT I POLISÈMICA

Un altre anàlisi important de la democràcia de la mateixa època que Tocqueville és François Guizot (1787-1874), primer ministre de Louis Philippe fins la Revolució de 1848 i autor de *De la Démocratie en France* (1849). Considera que la democràcia s'ha establert com a principal forma de govern del món contemporani, tot i que qualsevol significat precís que hagués pogut tenir s'ha perdut per culpa dels interessos dels partits, que empren el concepte perquè aquest ha esdevingut imprescindible. Com diu Guizot:

⁸¹ Tocqueville, Alexis (1835). *La démocratie en Amérique*. Recuperat de: <https://www.institutcoppet.org/wp-content/uploads/2012/01/De-la-d%C3%A9mocratie-en-Am%C3%A9rique.pdf>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

“Tal és el poder de la paraula “democràcia” que cap govern, cap partit gosa viure, i no creu poder viure, sense inscriure aquesta paraula a la seva bandera, i aquells que hissen aquesta bandera més alt i més lluny es creuen els més poderosos.”⁸²

5.2.2.C. LA DEMOCRÀCIA INEVITABLE: LA INSTITUCIONALITZACIÓ COM A FRE A LES PRETENSIONS POPULARS

Guizot veu la democràcia com quelcom inevitable que fa que les persones esdevinguin independents tant en el pensament com en l'acció, alhora que provoca el seu desenvolupament personal. Donat que no es pot aturar i que la democratització desferma la lluita de classes, la qual acaba en el despotisme del vencedor de la revolució, l'òptim per a Guizot és canalitzar institucionalment la democràcia amb la divisió de poders per tal de frenar les motivacions de la classe obrera per iniciar una revolució.

5.2.3. JOHN STUART MILL: LA DEMOCRÀCIA COM A MITJÀ DE DESENVOLUPAMENT HUMÀ. LA CONSOLIDACIÓ DEL GOVERN REPRESENTATIU

John Stuart Mill (1806-1873), filòsof liberal anglès i un dels màxims exponents de l'utilitarisme filosòfic, era partidari del govern representatiu⁸³ com a millor forma de govern, ja que és la que compleix millor les dues funcions bàsiques que caracteritzen un bon govern. La primera és el foment de les qualitats individuals morals i intel·lectuals, del seu vigor i de la seva independència, ja que si les persones no estan qualificades, la disposició de la forma de govern és irrellevant. La segona és com una forma de govern dirigeix les qüestions col·lectives i com els individus hi intervenen.

⁸² Guizot, François (1849). *De la Démocratie en France*. Recuperat de: <http://www.gutenberg.org/files/57601/57601-h/57601-h.htm> Lamentablement, al ser una pàgina web no es pot indicar la pàgina. Prement Ctrl+F i cercant “Power” apareix el paràgraf de la cita.

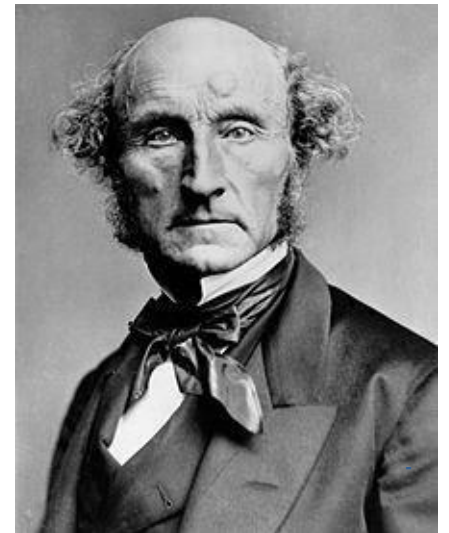
⁸³ Mill creu que la democràcia és “el govern exclusiu de les classes treballadores, quedant-se les altres classes sense representació ni vot” (Mill, 1861). Lamentablement, al ser una pàgina web no es pot indicar la pàgina. Prement Ctrl+F i cercant “exclusive government” apareix el paràgraf de la cita.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Per a Mill, un govern representatiu o popular és aquell

on la sobirania o poder de control resideix, en última instància, en la comunitat sencera; una comunitat on cada ciutadà no té tan sols veu en l'exercici de tal sobirania, sinó que també, encara que sigui ocasionalment, és cridat a prendre part en les decisions de govern mitjançant l'exercici personal d'alguna funció pública a nivell local o general.⁸⁴

Un govern representatiu és la millor forma de govern perquè és on cadascú és el defensor dels seus propis interessos⁸⁵. La participació dels individus beneficia també la direcció de les qüestions col·lectives, ja que hi aporten una varietat molt àmplia d'habilitats. Mill justifica, però, que en el govern representatiu hi hagi poders en mans de persones que no responguin directament davant del poble, ja que és necessari alguna mena de mecanisme preventiu davant dels errors del govern.

Il·lustració 25: John Stuart Mill (1806-1873)

Mill enumera a més un seguit de regles que el govern representatiu hauria de seguir:

- El govern representatiu és símptoma que una civilització ha assolit un molt alt nivell, i només es pot donar on el poble vulgui conservar el govern representatiu i participar-hi, amb tot el que això comporta. La màxima expressió d'això, segons Mill, és el govern anglès d'aquelles dates. A Anglaterra, el poble s'oposa a ser dominat per qualsevol poder que no sigui aprovat per la tradició, i prefereix que siguin les classes altes qui governin, sempre, però, que no hi estiguin sotmesos personalment.

⁸⁴ Mill, J.S. (1861). Considerations on Representative Government. Recuperat de: <https://www.gutenberg.org/files/5669/5669-h/5669-h.htm> Lamentablement, al ser una pàgina web no es pot indicar la pàgina. Prement Ctrl+F i cercant "Public function" apareix el paràgraf de la cita.

⁸⁵ Per a Mill, el comunisme seria exactament l'oposat: una forma de govern on els interessos aliens s'anteposen als individuals.

- L'assemblea legislativa només ha de debatre i elaborar les lleis. En alguns casos, hauria de delegar aquesta tasca a comitès d'experts.
- El govern representatiu ha d'estar blindat contra el seu gran defecte inherent, que és que la majoria sempre hi té el poder, cosa que dona lloc a "una falsa democràcia". En conseqüència, la legislació pot molt fàcilment esdevenir en legislació de classe,⁸⁶ i podria amenaçar els drets dels ciutadans pertanyents a col·lectius minoritaris. El govern representatiu, doncs, ha de trobar un equilibri entre els interessos obrers i burgesos, sent sempre necessari el recolzament de l'altra classe per obtenir la majoria. Pel que fa a les minories, advoca perquè tinguin una representació al parlament si assoleixen un determinat nombre de membres, i perquè els diputats no tinguin mandat imperatiu. Sense això últim, només tindrien presència les opinions majoritàries.
- Pel que fa al sistema electoral, Mill determina que ha de ser universal (reconeixent també el dret a vot femení), però ha de ser proporcional al mèrit dels ciutadans, tenint dos vots els ciutadans qualificats, i un la resta. Només hauria de votar la població alfabetitzada i amb uns coneixements mínims matemàtics, i haurien de ser exclosos de la votació els dependents de les ajudes socials. Per a Mill, és perjudicial que un sistema polític posi al mateix nivell la ignorància i la saviesa. Tanmateix, s'oposa frontalment també al sufragi censatari, ja que és injust i impedeix una de les funcions del bon govern, la del desenvolupament de les qualitats individuals. També s'oposa a les eleccions indirectes i al vot secret, ja que disminueixen massa la influència popular.
- S'ha de restringir el finançament de les campanyes electorals i la remuneració dels diputats.

⁸⁶ Una legislació de classe que afavoriria, ja que són majoria, les classes populars. A Anglaterra, el sufragi universal es va implementar el 1853, vuit anys abans de la publicació d'aquesta obra de Mill.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

- Mill s'oposa a que el govern sigui escollit pel parlament o el poble, ja que requereix certa qualificació.

En resum, Mill defensa un govern representatiu amb un seguit de restriccions, basades en l'intent d'evitar una tirania de la majoria i de l'imposició de la ignorància davant la saviesa. Dit d'una altra manera, intenta evitar el predomini de les classes populars, que anomena "la falsa democràcia".

5.3. LES REVOLUCIONS ANTIMONÀRQUIQUES DEL SEGLE XIX

5.3.1. REVOLUCIONS DE 1848

El 1848 es desencadenen tot un seguit de revolucions antimonàrquiques per Europa, que amplien el nombre de democràcies a Europa. En alguns casos, com Bèlgica, els Països Baixos o Dinamarca, les revolucions van tenir un desenvolupament pacífic i van dur a una reforma cap a unes institucions més democràtiques. En d'altres, va fracassar: a Àustria, Prússia i Itàlia la monarquia va ser restaurada després d'una dura repressió. A França, la revolució va triomfar i va derrocar la monarquia constitucional, instaurant una república amb una assemblea majoritàriament composta per burgesos moderats. Però els enfrontaments no van acabar aquí: la pressió per una república de caràcter social dels obrers va acabar en una protesta en la que es van deixar de pagar impostos⁸⁷ i es van alçar barricades a París, sent la repressió va ser molt violenta.

Tanmateix, la constitució que en va sorgir va ser la més democràtica del moment, amb sufragi universal masculí, eleccions legislatives triennals i eleccions presidencials quadriennals. Les eleccions les va guanyar l'antic monarca, Lluís-Napoleó, que va restaurar l'imperi el 1852.

⁸⁷ Uns impostos certament alts que causaven greus problemes a les classes populars.

5.3.2. REVOLUCIÓ DE 1871 I LA COMUNA DE PARÍS: UNA EXPERIÈNCIA DEMOCRÀTICA I REVOLUCIONÀRIA ATÍPICA

El 1871 té lloc un curt episodi que mostra una experiència democràtica bastant atípica en la història. Aquest episodi és la Comuna de París, un govern revolucionari de caràcter socialista i democràtic que governà París durant dos mesos. Després de la caiguda del Segon Imperi de Napoleó III i de la formació d'una Assemblea Nacional amb majoria monàrquica (donat el conservadorisme imperant a la majoria de províncies), els sectors progressistes d'esqueres van reaccionar. El domini dels revolucionaris dins la Guàrdia Nacional a París va obligar el govern a desplaçar-se a Versalles. En conseqüència, es van convocar eleccions municipals a París⁸⁸, que els revolucionaris⁸⁹ van guanyar.

Els dos mesos següents van ser d'una activitat frenètica i improvisada per part dels revolucionaris: estant París assetjada per l'exèrcit prussià i per l'exèrcit francès lleial a Versalles, la Comuna no només va haver de fer front a aquesta situació, sinó que a més va haver d'endegar les propostes de la revolució i reorganitzar l'administració per mantenir els dos milions de parisencs. Finalment, els revolucionaris van ser derrotats, perseguits i executats.

El sistema polític de la Comuna presentava una unió dels poders executiu i legislatiu, sent aquests només executors de la voluntat popular. La institució on s'unien aquests poders era el Consell de la Comuna, coordinat per una comissió executiva i els membres del qual⁹⁰ eren escollits per sufragi universal en els respectius districtes. Els

⁸⁸ Eleccions amb sufragi universal, en què van participar les dones.

⁸⁹ Entre els revolucionaris hi havia jacobins, que seguien l'estratègia jacobina de 1793 amb una revolució centralitzada; mutualistes, inspirats en l'anarcomutualisme de Proudhon, que volien estendre un sistema de comunes federades per tota França; i blanquistes, socialistes partidaris de l'acció violenta en forma de cop d'Estat per dur a terme la revolució. Els blanquistes i els jacobins es van estar enfrontats amb els mutualistes en el debat sobre com realitzar la revolució: els primers estaven a favor de fer-ho de manera autocràtica amb un grup reduït, els segons de manera democràtica.

⁹⁰ La Comuna estava constituïda per 92 membres.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

membres del Consell no pertanyien a cap partit⁹¹ ni estaven sotmesos al mandat imperatiu, però podien ser substituïts en qualsevol moment, i mantenien un contacte directe amb els seus electors dels respectius districtes, dels quals eren el dirigent polític. Així es garantia que aquest grup de dirigents no esdevingués independent de la base d'electors. Els membres del Consell, però, eren els principals actors polítics i tenien el màxim poder i responsabilitat. Durant aquells dos mesos van estar completament desbordats, ja que exercien diverses tasques alhora (per exemple, molts eren oficials de la Guàrdia Nacional).

Il·lustració 26: Destrucció de la columna Vendôme, que honorava les victòries de Napoleó Bonaparte

El que hauria estat realment la clau de volta per la creació d'un sistema democràtic molt més directe, l'elecció de tots els funcionaris, no va ser possible per manca de voluntat⁹² i per manca de temps.⁹³ Malgrat tot, el marxisme i l'anarquisme reivindiquen la Comuna com la primera revolució proletària autònoma, on el proletariat va assolir el poder.

⁹¹ Malgrat l'absència de partits, les faccions d'esquerra revolucionària prèviament descrites esdevenien veritables faccions oposades entre sí dins la mateixa Comuna.

⁹² Possiblement la gravetat de la situació feia que no es considerés una prioritat, malgrat que era una promesa dels líders revolucionaris

⁹³ Tombs, R. (1999). The Paris Commune 1871. doi: 10.4324/9781315840765

5.1. LA DEMOCRÀCIA EN EL PENSAMENT POLÍTIC DE L'ALEMANYA DEL SEGLE XIX

5.4.1. KARL VON ROTTECK. INTENT D'ASSOCIACIÓ ENTRE DEMOCRÀCIA I MONARQUIA

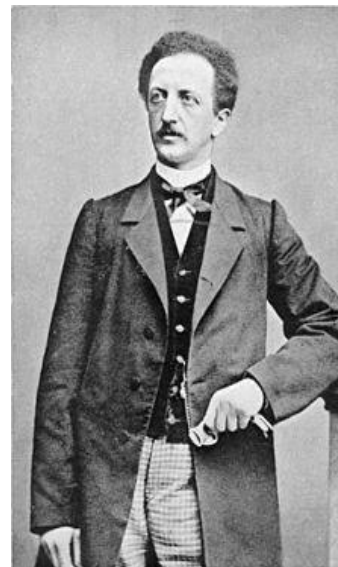
Karl von Rotteck (1775-1840), activista polític i historiador alemany, abans de la Revolució de 1848 definia el principi de la democràcia com a dret comú dels membres del poble units per formar una comunitat política. Aquesta comunitat política ha de realitzar aquest dret comú, i dins d'aquesta comunitat tothom ha de participar de manera igual tant dels drets polítics com dels drets de l'home i el ciutadà. La democràcia es dona en una societat estatal, on les relacions de poder no són d'un caràcter senyor-serf o vencedor-vençut. Per a Rotteck, la democràcia admet desigualtats, tant en la influència política i en el repartiment dels beneficis socials, basant-se en el mèrit (ja sigui moral, d'habilitat o de riquesa), i prefereix la representativitat.

Rotteck pensa que l'aplicació d'aquest principi democràtic a la monarquia és el camí cap a la pau i la prosperitat, en una situació on el poble compti amb algun paper en l'exercici del poder i la igualtat només es trenqui a causa de les establertes per fets naturals, per les conseqüències derivades de les relacions jurídiques recíproques" lliures o perquè responguin a "l'autèntica voluntat general, o sigui, condicionades per l'interès col·lectiu. Veu la república com a contrari forma estatal contrària a la monarquia. Trenca així l'associació entre liberalisme i democràcia, ja que mentre que considera que la república (concepte amb el qual el liberalisme va profundament associat) és una forma oposada a la monarquia, veu en canvi la democràcia com a compatible amb la monarquia.⁹⁴

⁹⁴ Abellán, J. (1987). *Liberalismo alemán del siglo XIX* (1a edició). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

5.4.2. FERDINAND LASSALLE: ELS INICIS DE LA SOCIALDEMOCRÀCIA A ALEMANYA

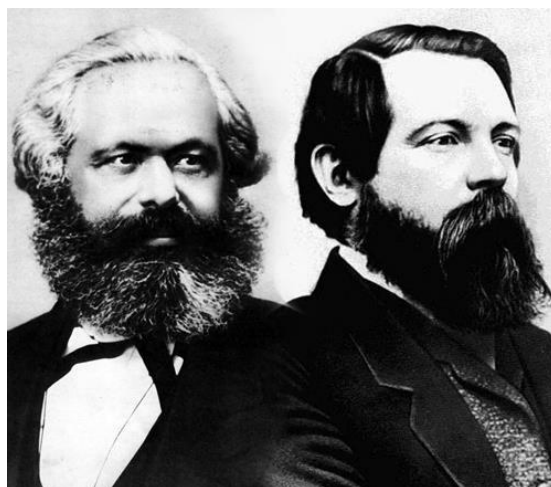
Ferdinand Lassalle (1825-1864), advocat i polític socialista alemany, funda el primer partit obrer a Alemanya l'any 1863, engendrant amb ell la socialdemocràcia alemanya. L'objectiu principal d'aquest partit era la consecució del sufragi universal masculí per llavors satisfer els interessos polítics de la classe obrera amb un procediment pacífic, ordenat i legal. Per a Lassalle, la democràcia és l'autonomia del poble, deslligada de qualsevol forma d'Estat. Mitjançant la democràcia la classe obrera pot arribar al poder, i l'obrer, els interessos del qual són els de la humanitat, pot emancipar la societat de la burgesia i el seu Estat immoral, alliberant a l'ésser humà. Lassalle també veu compatible l'associació de monarquia i democràcia, sent també conscient que la instauració de la democràcia no és equivalent a una solució dels problemes socials.

Il·lustració 27: Ferdinand Lassalle (1825--1864)

5.4.3. LA DEMOCRÀCIA PER AL MARXISME: LA QÜESTIÓ DE CLASSE COM A ELEMENT CENTRAL EN LA PRESA DE DECISIONS DEMOCRÀTICA

Per entendre la visió de la democràcia que té el marxisme, primer cal veure algunes de les idees bàsiques d'aquesta ideologia. Els fundadors del marxisme o socialisme científic, els filòsofs alemanys Karl Marx (1818-1883) i Friedrich Engels (1820-1895) fan una crítica al capitalisme i la burgesia, que es troba exposada breument al *Manifest Comunista*. En aquesta crítica es situa a la burgesia com a classe opressora, successora

Il·lustració 28: Karl Marx i Friedrich Engels en un muntatge que combina els retrats individuals.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

de la resta de classes opressores del llarg de la història. El marxisme, que veu la història com una perpètua lluita de classes entre la classe oprimida i la classe opressora, en el seu context coetani veu que la classe oprimida és el proletariat, la classe obrera, la classe opressora els burgesos. Els burgesos oprimeixen el proletariat perquè l'alienen del producte del seu treball, sobre el qual no tenen cap poder. En canvi, els burgesos, com a posseïdors dels mitjans de producció, es queden tot el valor de canvi del producte (el preu) exceptuant el salari del treballador. La diferència entre el salari i el valor de canvi del producte, la plusvàlua, és quelcom que el burgès expropia i aliena del treballador, i, per tant, es pot afirmar que aquest l'explota i l'aliena del fruit del seu treball. L'objectiu de l'obra de Marx és la transició cap a un model de societat de diferent en què no es produeixi aquesta explotació, el comunisme, mitjançant la revolució i la dictadura del proletariat. La dictadura del proletariat consistiria en el domini del proletariat sobre la burgesia amb el monopoli dels mitjans de producció i el poder estatal.⁹⁵

Marx, igual que Lassalle, veu la democràcia com l'autodeterminació del poble. Però a diferència de Lassalle, Marx creu que l'únic Estat veritable és la democràcia, on s'assoleix la unitat entre allò que és general, comú a tothom, i allò que és particular. També proposa la democràcia com a instrument d'empoderament de la classe

obrero i de l'abolició del sistema de classes⁹⁶, en un estadi en el que es superaria la societat capitalista i s'entraria en el comunisme. Malgrat que en la majoria de casos de l'Europa continental Marx opina que s'hauria de produir primer una revolució violenta per instaurar tal democràcia, també pensa que a Anglaterra i

⁹⁵ Marx, Karl i Engels, Friederich (1872). Moners, Jordi (Trad.) (1998). *Manifest del Partit Comunista*. Recuperat de: https://www.marxists.org/catala/marx/manifest/manifest_comunista.pdf

⁹⁶ I, en conseqüència, de l'explotació d'una classe per part de l'altra.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Estats Units (allà on hi havia una estructura democràtica consolidada) la revolució s'hauria de fer per mitjans pacífics, amb propaganda política.

5.4.3.A. CRÍTICA A LA DEMOCRÀCIA BURGESA

Marx també es mostra crític amb el que anomena la democràcia burgesa, que veu com a un potencial element de legitimització i consolidació del sistema capitalista i burgès. Mentre que, com diu Wolff, un economista marxista estatunidenc, molts moviments polítics es centren en com hauria de ser el sistema democràtic o qui hi hauria de participar, el marxisme es centra en què hauria de decidir la democràcia. L'aportació marxista a la democràcia, segons Richard D. Wolff (2000), és "la demanda i els arguments per emplaçar les estructures de classe a la llista de decisions a prendre en el procés democràtic de presa de decisions".⁹⁷ Marx critica el que qualifica de moviments democràtics petit-burgesos⁹⁸, no pel seu contingut, sinó perquè impedeixen la realització d'aquesta presa de decisions sobre l'estructura de classes mitjançant l'ocupació del sistema democràtic. En conseqüència, perpetuen el sistema de classes que el marxisme vol abolir.

5.4.4. LA SOCIALDEMOCRÀCIA ALEMANYA: LA INTRODUCCIÓ DEL COMPONENT SOCIAL A LA IDEA DE DEMOCRÀCIA

La Confederació del Nord d'Alemanya i, més tard, l'Imperi Alemany, introduïrien el sufragi universal, els anys 1867 i el 1871 respectivament. Bismarck, canceller i principal líder polític que va protagonitzar la unificació d'Alemanya, atribuïa la seva introducció a que la democràcia legitimava i compensava els errors de "les classes més intel·ligents". Malgrat això, era un sistema polític que menyspreava, ja

⁹⁷ Wolff, Richard (2000) *Marxism and democracy*, *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 12:1, 112-122, DOI: 10.1080/08935690009358994 (p.115)

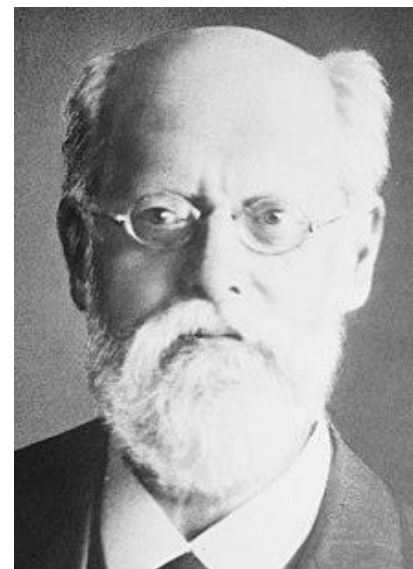
⁹⁸ És a dir, iniciatives centrades en reivindicacions com el sufragi, la redistribució de la riquesa o les eleccions directes.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

que un líder carismàtic capaç d'atraure les masses podia instaurar una dictadura molt fàcilment. Davant, d'això, segons Bismarck, només quedava la repressió militar.

Dins el Partit Socialdemòcrata Alemany (SPD), derivat de la unió del partit obrer de Lassalle i del Partit Socialdemòcrata dels Obrers i que havia incorporat les tesis marxistes el 1891, hi havia un conflicte intern respecte la democràcia i la realització dels principis marxistes. Hi identifiquem una línia que veu la democràcia com a mètode per la transició cap a la dictadura del proletariat i una altra línia que creu en la democràcia com a fi per si sol.

Karl Kautsky (1854-1938), filòsof txec i un dels teòrics més prominents del marxisme entre la mort d'Engels i La Primera Guerra Mundial, considera la democràcia representativa una part de la transició cap a la dictadura del proletariat, però hi havia qui es mostrava més crític amb les tesis marxistes, com Eduard Bernstein, membre del partit socialdemòcrata alemany. Bernstein considerava que la democràcia consistia en l'absència d'una dominació i de la presència de privilegis d'una classe⁹⁹ i que era tant un mitjà com un fi: un mitjà de lluita per al socialisme i una manera de realitzar-lo. Rebutja, doncs la dictadura del proletariat, a part de la violència revolucionària. Bernstein considera, a més, que a finals del segle XIX el capitalisme està lluny de caure per si sol en una crisi econòmica que el destitueixi, i que, per tant, el terreny de joc de la socialdemocràcia s'ha de centrar en organitzar la classe obrera i transformar l'Estat en un context de democràcia.

Il·lustració 29: Karl Kautsky (1854-1938)

⁹⁹ Bernstein, Eduard (1899). *Las premisas del socialismo*, Recuperat de: <https://es.scribd.com/doc/138885308/Eduard-Bernstein-Las-Premisas-Del-Socialismo-y-Las-Tareasde-La-Socialdemocracia> Pàg 217.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Kautsky, al seu torn finalment, també considera la democràcia com a via per la realització del socialisme sense necessitat d'una dictadura del proletariat i com a component indispensable de la societat socialista. És conscient que la democràcia no elimina l'existència de classes socials, però sí que pot ser una eina per beneficiar la majoria, la majoria pobra i explotada, la classe obrera, un àmbit on la minoria explotadora pot perdre definitivament el poder. Aquesta canvi de rumb respecte a algunes de les idees del marxisme provoca una dura crítica dels que llavors es consideraran marxistes-leninistes.

La socialdemocràcia, en definitiva, constitueix, en paraules de Tony Judt,

"...una política híbrida: [...] (que) va barrejar els somnis socialistes d'una utopia postcapitalista amb el reconeixement pràctic de la necessitat de viure i treballar en un món capitalista que no estava en les seves últimes fases [...]. ... es prenien seriosament allò referent a la 'democràcia'... [...]... els socialdemòcrates acceptaven las regles del joc democràtic i des de l'inici el preu de competir pel poder va ser arribar a compromisos amb els seus crítics i oponents."¹⁰⁰

La socialdemocràcia renuncia, llavors, definitivament a la revolució proletària, i accepta el sistema de democràcia representativa de la societat que vol canviar.

5.4.5. LA CRÍTICA A LA SOCIALDEMOCRÀCIA I A LA DEMOCRÀCIA BURGESA DEL MARXISME-LENINISME

Vladímir Ílitx Lenin (1870-1924)¹⁰¹, revolucionari, teòric polític i líder dels bolxevics durant la Revolució Russa, critica els socialdemòcrates alemanys per sucumbir al parlamentarisme, a la burocratització. En altres paraules, critica els socialdemòcrates per afegir-se a la democràcia burgesa, per integrar-se a l'Estat burgès, ja que el parlamentarisme és un obstacle en la transició de

¹⁰⁰ Judt, Tony. (2010). *Algo va mal*. (1a edició). Madrid: Taurus. Pàg 78.

¹⁰¹ Malgrat que Lenin tingui una associació més profunda amb el segle com a contrast als socialdemòcrates alemanys.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

la societat capitalista a la socialista. La corrupció d'aquest sistema i la integració dels representants socialistes al funcionariat fa que els socialdemòcrates esdevinguin uns traïdors per a Lenin.

Basant-se en Marx, Lenin proposa una democràcia proletària que té com a objectiu eliminar la distinció entre Estat i societat per evitar la proliferació de la burocratització. Com que veu inevitable que aquesta democràcia sigui principalment representativa, es basaria en l'eliminació de les diferències de sou entre representants/funcionaris i classe obrera, fent la classe funcionària completament rotativa entre la població, en un Estat sense exèrcit professional i controlat pel poble en armes. Per a aquesta proposta s'inspira en els escrits de Marx sobre la Comuna de París com a exemple de democràcia proletària.¹⁰²

¹⁰² Lenin, V.I. (1917) *Estado y Revolución*. Recuperat de: <https://www.juventudpatriotica.com/portada/sites/default/files/adjuntos/2013/06/ESTADO%20Y%20REVOLUCION%20LENIN.pdf>

6. LA DEMOCRÀCIA AL SEGLE XX: HISTÒRIA I TEORIA

6.1. LA PRIMERA ONADA DE DEMOCRÀCIA I LA PRIMERA ONADA REGRESSIVA. CONTEXT HISTÒRIC

6.1.1. LA PRIMERA ONADA DE DEMOCRÀCIA A PRINCIPIS DEL SEGLE XX

Al llarg del segle XX es produeix una expansió de les institucions democràtiques arreu del món. Al final d'aquest segle, quasi la totalitat de països del món són democràcies, més o menys plenes.

El que Huntington considera democràcia a per fer el seu estudi sobre les tres onades de democratització és un Estat on els governants són escollits per eleccions transparents i regulars, on hi ha una competència pel poder honesta i oberta i on el dret a vot és universal.¹⁰³ És una definició, també, molt limitada, que deslliga la democràcia de qualsevol valor o finalitat; simplement la interpreta com a mètode polític.¹⁰⁴ Alguns aspectes fonamentals per a la democràcia plena, com ara un sufragi veritablement universal que inclogui les dones, van trigar a ser assolits, destacant-ne el cas suís, on no es va aprovar el sufragi femení fins el 1971. Al Regne Unit i als Estats Units, el sufragi femení es va aprovar el 1918 i el 1920 respectivament. Destaca el cas pioner de Nova Zelanda, que va assolir aquesta conquesta el 1893.¹⁰⁵

Fins el 1930 encara s'està produint la primera onada de democratització segons Huntington. Notablement, en aquest primer terç de segle tenen lloc la Primera

¹⁰³ García Jurado, Roberto *La teoría democrática de Huntington Política y Cultura*, núm. 19, primavera, 2003, pp. 7-24 Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Xochimilco: Mèxic. Recuperat de: <https://www.redalyc.org/pdf/267/26701902.pdf>

¹⁰⁴ La democràcia com a mètode o com a mètode de selecció de governants és un concepte de democràcia que desenvolupen Max Weber i Joseph A. Schumpeter. Veure apartat 6.2.

¹⁰⁵ Cònsul, Arnau (2019). *La lluita per vot de les dones*. Recuperat de: <https://www.sapiens.cat/temes/dones/la-lluita-pel-vot-de-les-dones200823102.html>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Guerra Mundial, la instauració del comunisme a Rússia, la Gran Depressió i l'ascens dels feixismes a Europa, que provoquen la primera gran "onada regressiva".

Per a Seva Gunitsky, en els primers anys del segle XX tenen lloc dues onades de democràcia, sent aquestes la Segona Onada Constitucional, amb intents de creació d'una monarquia constitucional a l'Imperi Rus i altres processos a Portugal, l'Imperi Otomà, Xina i Iran. Una altra onada de democràcia té lloc després de la Primera Guerra Mundial al centre i a l'Est d'Europa entre el 1919 i el 1922, tot i que s'hi compta també Espanya, Itàlia i Portugal.¹⁰⁶

6.1.2. CONTEXT HISTÒRIC. PRIMERA GUERRA MUNDIAL I CREACIÓ DE LA URSS

6.1.2.A. PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Entre el 1914 i el 1918 té lloc la Primera Guerra Mundial, on s'enfronten, a grans trets, la Triple Aliança, formada pel Segon Imperi Alemany, l'Imperi Austrohongarès i l'Imperi Otomà, una coalició d'imperis autocràtics i no-democràtics, i la Triple Entesa, formada per França, Gran Bretanya i l'Imperi Rus. A aquesta aliança posteriorment s'hi van afegir els Estats Units, i Rússia, l'única nació sense un funcionament democràtic dins l'aliança, va firmar la pau abans que finalitzés la guerra arran de la Revolució d'Octubre de 1917. Es podria afirmar que va ser, al final, un conflicte entre nacions amb un sistema polític democràtic i nacions amb un sistema polític autocràtic, però en cap cas la causa va ser el sistema polític dels contendents. Va ser una guerra imperialista i nacionalista, però la derrota de les potències de la Triple Aliança va suposar la instauració de règims democràtics als països pertanyents a aquests imperis, incloent-hi el rus, augmentant de manera considerable el nombre de països amb una forma de govern mínimament democràtica. La immensa despesa

¹⁰⁶ Gunitsky, S. (2018). Democratic Waves in Historical Perspective. *Perspectives on Politics*, 16(3), 634651. doi:10.1017/S1537592718001044

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

econòmica va arruïnar les potències europees implicades, entre elles Gran Bretanya, deixant als Estats Units com a país hegemònic mundial.¹⁰⁷

6.1.2.B. LA UNIÓ SOVIÈTICA

La revolució a Rússia va acabar amb la instauració del comunisme per part dels bolxevics¹⁰⁸ i la creació de la Unió Soviètica, una confederació de repúbliques socialistes a l'Est d'Europa amb un sistema polític inspirat per la ideologia marxista, és a dir, centrat en l'eliminació de les diferències de classe i la implantació del comunisme. Inicialment, la forma de govern era un "centralisme democràtic": l'Estat controlava completament l'esfera pública i l'economia, amb una administració central que planificava l'economia mitjançant l'ús de plans quinquennals. L'estructura política es caracteritzava per l'unió del poder executiu i legislatiu i un únic partit polític,¹⁰⁹ integrat principalment per persones de la classe obrera. La presència d'un sol partit buidava de contingut les votacions, convertint-les en una mera formalitat: moltes eleccions acabaven amb un 99% de vots pel candidat del Partit Comunista.

Tots els òrgans de lideratge es formaven mitjançant l'elecció: la ciutadania escollia els delegats en base als soviets o assemblees de treballadors. Llavors, aquests delegats escollien els líders del partit. Aquesta elecció ascendent indirecta es combinava amb una rendició de comptes descendent. Tot i així, les bases havien d'obeir l'autoritat i les decisions dels líders, quelcom que es contradiu amb la rendició de comptes. La disciplina de partit era molt forta per tal de mantenir-ne la seva autoritat: la minoria s'havia de subordinar a la majoria, les faccions estaven prohibides i un cop es prenia

¹⁰⁷ Mata, Jordi (2019) *Les conseqüències de la Primera Guerra Mundial*. Recuperat de: https://www.sapiens.cat/epoca-historica/historia-contemporania/primera-guerra-mundial/lesconsequencies-de-la-primera-guerra-mundial_201385_102.html

¹⁰⁸ La secció del Partit Comunista Rus partidària de dur a terme la revolució i instaurar la dictadura del proletariat. El seu líder principal va ser Lenin.

¹⁰⁹ El Partit Comunista Soviètic, que d'acord amb les tesis de Lenin havia de ser l'avantguarda de la revolució, el seu artífex principal i, per tant, la màxima autoritat de la nació.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

una decisió política, aquesta ja no es podia qüestionar, excepte pels líders. Aquesta estructura tan autoritària va facilitar que, a la mort de Lenin, es formés una dictadura *de facto*, encapçalada per Stalin. Aquest procediment d'instaurar una dictadura després de la mort de l'anterior líder es mantindria posteriorment fins el col·lapse de la Unió Soviètica el 1991.¹¹⁰ La Unió Soviètica va ser la líder del bloc Oriental durant la Guerra Freda.

6.1.3. LA PRIMERA ONADA REGRESSIVA DE LA DEMOCRÀCIA (1922-1942)

6.1.3.A. LA GRAN DEPRESSIÓ. INICI DEL KEYNESIANISME

El període de bonança econòmica de postguerra a Occident va acabar estrepitosament amb el crac del 29 i la Gran Depressió, la primera gran crisi del capitalisme. Una pèrdua de confiança en el sistema borsari, la reducció dràstica de les inversions i la fallida de bancs en mig del pànic general va provocar, en conjunt, una reducció abismal de la producció per manca de demanda, un augment de l'atur descomunal i una deflació important. La crisi es va originar als Estats Units, però va tenir unes conseqüències nefastes a tot el món en major o menor mesura.¹¹¹

Il·lustració 31: Mare migrant, fotografia de Dorothea Lange (1936)

¹¹⁰ R. Burant, Stephen (1991). The Communist Party. Dins Zickel, R. E., (ed.) *Soviet Union: a country study*. (pp. 282-289). Recuperat de

<https://www.loc.gov/resource/frdcstdy.sovietunioncount00zick/?st=gallery>

¹¹¹ Als Estats Units va ser un dels països que es va veure més afectat. L'atur va pujar un 20% entre el 1929 i el 1933, el producte interior brut va decaure en un 30% i els preus van patir una deflació del 33%. Es calcula que fins i tot els treballadors que van mantenir la feina van perdre una tercera part dels seus ingressos. El fet que les monedes tinguessin unes taxes de canvi fix va provocar que els bancs centrals de cada país haguessin de reajustar els canvis en la balança de pagaments del comerç exterior amb els Estats Units a causa d'una pujada dels interessos, frenant l'economia a nivell mundial i internacionalitzant el problema.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Aquesta crisi econòmica va provocar un canvi radical de política econòmica a nivell mundial. El liberalisme econòmic va perdre l'hegemonia de la política econòmica mundial davant les propostes de John Maynard Keynes, economista britànic (1883-1946). Aquesta nova política econòmica, el keynesianisme, defensa un model econòmic en el qual l'Estat regula i planifica l'economia per mantenir l'ocupació laboral i la demanda mitjançant l'ús de taxes i tributs i de la despesa pública. A més a més, preveia l'ús del superàvit generat durant els períodes de a diferència del liberalisme, on l'Estat tan sols pal·liava les injustícies econòmiques més flagrants¹¹² i els riscos més perillosos del capitalisme.¹²¹ Va ser la principal política econòmica del món Occidental fins els anys 70, i va suposar l'inici dels Estats del benestar i de la seguretat social arreu del món.¹¹³

Per a la democràcia al món, però, la Gran Depressió i la fallida de l'ordre econòmic mundial va suposar que molts països considerats democràtics es desestabilitzessin en perdre legitimitat el sistema, i sucumbissin a uns moviments extremistes de nova planta: els feixismes.¹¹⁴

6.1.3.B. L'ASCENS DEL FEIXISME I EL NAZISME EN UN CONTEXT DE DEBILITAT DEMOCRÀTICA DERIVADA DE LA GRAN DEPRESSIÓ

Les dures condicions que es van imposar als països perdedors al Tractat de Versalles (1919) van acabar desestabilitzant les democràcies d'aquests països, especialment a Alemanya. Allà, les conseqüències econòmiques de la pau¹¹⁵ i la humiliació de la

¹¹² Com ara límits a la llargada de la jornada laboral i límits al treball infantil.

¹¹³ Romer, Christina D. i Pells, Richard H. (2010). The Great Depression. *Encyclopaedia Britannica*. (15a edició). Recuperat de: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression>

¹¹⁴ Huntington, Samuel P. (1991). *Democracy's Third Wave*. Recuperat de: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>

¹¹⁵ Les reparacions de guerra van ser desorbitades, efectuant-se'n l'últim pagament l'any 2010. La necessitat de complir amb els terminis va dur a la impressió de diners en metàl·lic de manera excessiva, que van devaluar tant la moneda alemanya que els preus van augmentar exponencialment, produint-se una situació d'hiperinflació. Això va dilapidar els estalvis del país i va agreujar la crisi econòmica de la Gran Depressió

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

derrota van facilitar l'ascens d'un moviment polític ultranacionalista, supremacista, antisemita, anticomunista,¹¹⁶ militarista i autoritari, el nazisme, que prendria el poder¹¹⁷ el 1932, instaurant una dictadura sota el lideratge d'Adolf Hitler.

Comptava amb un precedent a Itàlia, que malgrat que havia canviat del bàndol perdedor al guanyador durant la guerra, no n'havia obtingut els beneficis promesos. Aquest malestar inicial va fer trontollar l'estabilitat del sistema liberal italià, i va propiciar que un actiu moviment obrer, inspirat a més per l'èxit de la revolució a Rússia, tingués expectatives reals de triomfar. En conjunt va propiciar l'ascens del feixisme, liderat per Benito Mussolini, finançat per un sector de la burgesia atemorit pel moviment obrer i recolzat per sectors de població que desitjaven un major ordre.

Mussolini arribaria al poder el 1922, i consolidaria la seva dictadura sobre Itàlia el 1926.¹¹⁸

Un altre exemple de feixisme a l'Europa d'entreguerres seria el falangisme a Espanya, un dels sectors que es van rebel·lar contra la Segona República durant la Guerra Civil. L'híbrid polític que conformava el bàndol insurrecte seria molt afí al feixisme i al nazisme, i comptaria amb el suport militar clau de la Itàlia feixista i l'Alemanya Nazi, que el va dur a derrotar els republicans. Després de la derrota d'ambdós règims durant la Segona Guerra Mundial, Espanya seria l'únic país on perduraria una dictadura feixista, el franquisme.

¹¹⁶ La probabilitat d'una revolució comunista a l'Alemanya del 1932 era bastant alta, i el nazisme en suposava una reacció.

¹¹⁷ Malgrat ser el partit més votat a les eleccions del novembre de 1932, el Partit Nazi no comptava amb la majoria de vots, sent aquesta la de vots d'esquerra, ja fossin comunistes (el segon més votat) com socialdemòcrates (el tercer més votat). La manca d'un acord entre les esquerres i una abstenció de la dreta moderada va facilitar la formació de govern per part dels nazis amb una minoria simple. La posterior crema del Reichstag, atribuïda als comunistes pels nazis, va facilitar la consolidació del seu poder sense necessitat de seguir cap procediment democràtic.

¹¹⁸ Mata, Jordi (2019) *Les conseqüències de la Primera Guerra Mundial*. Recuperat de:

https://www.sapiens.cat/epoca-historica/historia-contemporania/primera-guerra-mundial/lesconsequencies-de-la-primera-guerra-mundial_201385_102.html

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

En conjunt, la presència de la democràcia al món quedaria molt afeblida, i, fins i tot, exposada a la desaparició, ja que la militarització d'Alemanya i Itàlia havia estat molt ràpida i àmplia i, per contra, les potències que podien fer-hi front no estaven preparades pel conflicte que s'aproximava. Al final de la primera onada regressiva hi havia 12 estats considerats democràtics al món.¹¹⁹

6.1.3.C. LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

L'expansionisme militar imperialista i supremacista de les potències feixistes¹²⁰, enquadrades en l'aliança que es coneixeria amb el nom de l'Eix, va causar un nou conflicte bèl·lic a escala mundial, amb uns nivells de destrucció i crueltat¹²¹ descomunals. En un principi, les nacions que havien conformat la Triple Entesa volien evitar una guerra,¹²² i per això van permetre que Hitler envaís i ocupés Àustria i part de Txecoslovàquia sense oposició. Però després que Hitler envaís Polònia, França i Gran Bretanya van declarar la guerra a Alemanya, iniciant la Segona Guerra Mundial. En un principi, les tàctiques militars innovadores dels feixistes van permetre una ràpida ocupació d'Europa, exceptuant a Gran Bretanya, que va suprimir els sistemes liberals europeus i va deixar la situació de la democràcia a Occident en una temible situació d'escac. Però al declarar la guerra Alemanya a la Unió Soviètica i al atacar els japonesos als Estats Units, la guerra va fer un tomb i va acabar amb la derrota de les potències de l'Eix.¹²³

¹¹⁹ Huntington, Samuel P. (1991). *Democracy's Third Wave*. Recuperat de: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>

¹²⁰ Principalment el Japó, Alemanya i Itàlia.

¹²¹ Els genocidis comesos pel nazisme i per l'Imperi japonès consten entre els majors crims mai comesos en la història de la humanitat.

¹²² De fet, la Unió Soviètica i l'Alemanya nazi van signar un pacte de no-agressió en què es repartien l'Europa Oriental.

¹²³ Moreno, Vicente (2011-2013) *La Segona Guerra Mundial*. Recuperat de: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/etiqueta/segona-guerra-mundial/>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Les teories de la democràcia del segle XX oscil·len entre dues òptiques: una és l'òptica descriptiva, on trobaríem els successors intel·lectuals de Weber i Schumpeter, i l'altra, la normativa, on trobaríem els crítics del que anomenen una reducció de la democràcia a un mètode.

6.2. PRINCIPALS TEORIES DE LA DEMOCRÀCIA A PRINCIPIS DEL SEGLE XX. LA DEMOCRÀCIA COM A MÈTODE.

6.2.1. MAX WEBER: LA DEMOCRÀCIA COM A MÈTODE DE SELECCIÓ DE GOVERNANTS

La definició que Max Weber (1864-1920), sociòleg, filòsof i economista polític fa de la seva democràcia contemporània és buida de valors o de quelcom que faci de la democràcia un valor per sí sol. Això es deu a que Weber veu la democràcia simplement com un mètode per a seleccionar lliurement els governants, en el context de la política com a lluita pel poder entre partits organitzats. Podríem anomenar la visió de la democràcia que Weber té com a "democràcia de líders".

Weber constata que alguns dels trets característics de la democràcia de masses, com l'ampliació del sufragi i la igualació a nivell jurídic de les persones, no porten a un poder més directe del *dêmos* ni a una reducció del poder de les classes dirigents. Dit d'una altra manera, no porta a una major participació activa del *dêmos* en el poder. Ans al contrari: es burocratitza el poder polític, cosa que permet que els dirigents puguin, fins i tot, dur a la pràctica accions autoritàries.

Il·lustració 32: Max Weber (1864-1920)

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Descarta, en definitiva, que la democràcia sigui el poder del poble. El *dêmos*, en la democràcia d'inicis del segle XX, està desorganitzat, i l'única influència que exerceix sobre els dirigents és l'opinió pública. En una comunitat política gran, no administra, sinó que és administrada. En conseqüència, la democràcia tan sols és una il·lusió. Weber considera que l'eliminació de l'existència d'un grup dirigent amb la democràcia directa és utòpica. La democràcia és l'elecció lliure dels dirigents, cosa que per a ell no és desdenyable.

Pel que fa a les característiques dels dirigents democràtics, Weber els emmarca dins la seva classificació sociològica dels tres tipus de poder ¹²⁴ com a líders que exerceixen el seu poder de manera no autoritària i amb una legitimització de caràcter carismàtic. En una "democràcia de líders plebiscitaris", la legitimitat del líder, que teòricament deriva de l'acte de ser elegit, deriva més concretament del fet que la persona elegida és considerada com la millor per governar.

La capacitat del líder és molt important per a Weber. Els líders que competeixen pel vot han de ser els millors polítics, amb capacitat per organitzar social i econòmicament el país, limitar els interessos partidistes al Parlament i que afavoreixin la unitat de l'Estat. En definitiva, han de ser capaços de dinamitzar el sistema polític amb un lideratge fort que sigui capaç de sobrepassar també la burocratització de la política, inevitable en aquell punt. Però el líder, proposa Weber, hauria de tenir el poder limitat: sempre hauria d'actuar sabent que pot ser revocat per referèndum popular en qualsevol moment. Aquests líders també s'han de recolzar en partits polítics, que Weber considera que han d'estar organitzats centralment per ser capaços de lluitar políticament.¹²⁵

¹²⁴ Segons el tipus de legitimitat i el tipus d'aparell administratiu que empenen els líders, Weber troba líders de tipus tradicional, racional i carismàtic.

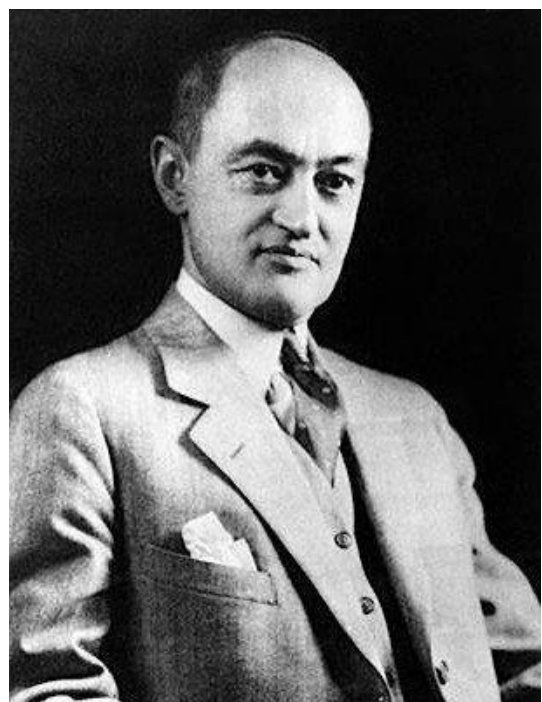
¹²⁵ Abellán (2011). Pàgs. 249-255.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Totes aquestes consideracions les fa durant i just després de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), en el context de la derrota del Segon Reich, que suposà la fi de la monarquia a Alemanya. En sorgí la República de Weimar, una entitat política dèbil i en una situació molt precària. En aquest context, Weber veu que manca un líder fort que substitueixi la monarquia i acabi amb els enfrontaments partidistes estèrils.

6.2.2. SCHUMPETER: CRÍTICA A LA TEORIA CLÀSSICA DE LA DEMOCRÀCIA. UNA VISIÓ EMPÍRICA DEL MÈTODE DEMOCRÀTIC

Joseph Scumpeter, (1883-1950) economista austríac, a la seva obra *Capitalism, Socialism and Democracy*, escrita i publicada en els primers anys de la Segona Guerra Mundial, critica la visió que els pensadors de la Il·lustració tenien de la democràcia, el que anomena teoria clàssica de la democràcia. Ho fa centrant-se en l'assumpció de l'existència d'un bé comú definible, concret i defensable amb arguments racionals, la pauta de tota acció política del poble que es correspondria amb el concepte de voluntat general del poble. Al voltant d'aquests conceptes s'articula

Il·lustració 33: Joseph Scumpeter, (1883-1950)

tota la teoria clàssica de la democràcia. Schumpeter realitza una nova interpretació de la democràcia en base a l'experiència política del seu moment, amb la intenció de possibilitar una visió empírica de la política i les motivacions dels actors polítics.

Tant el bé comú i la voluntat general del poble són conceptes teòrics que es pot qüestionar que realment existeixin, donat que moltes vegades els interessos i objectius individuals són incompatibles i irreconciliables. Es pot qüestionar encara més l'existència de la voluntat general: com podem assumir que el poble tingui una

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

opinió formada i raonada sobre qualsevol qüestió, i menys si moltes decisions es prenen sense que el poble hi participi? Com pot el poble, llavors, obtenir l'experiència sobre les conseqüències de les seves accions per decidir amb fonaments? Fins i tot en el cas que el bé comú i la voluntat general existissin i, sobretot, fossin accessibles racionalment, aquests suposarien una amenaça per la pluralitat del sistema democràtic, ja que qualsevol opinió que diferís del bé comú seria deixada de banda per irracional, posant en risc la llibertat d'expressió i obrint la porta a la tirania de la majoria.

Per tot això, Schumpeter proposa una nova interpretació del concepte de democràcia, veient-la, igual que Weber, com un mètode, però invertint l'ordre de la seva definició. La democràcia és, segons Schumpeter, un sistema d'institucions on els individus obtenen el poder de prendre decisions polítiques mitjançant la competició pel vot del poble. Aquests individus serien les elits polítiques o partits polítics. L'únic paper o control del poble seria situar o expulsar del poder de decisió a les elits polítiques en llibertat. Aquesta visió també plasmaria correctament la importància dels líders en el sistema democràtic, la competència entre les elits, l'existència d'interessos particulars organitzats que competeixen de manera deshonestament entre ells. D'altra banda, explicaria millor la relació entre llibertat i democràcia, ja que l'absència d'una voluntat general absoluta permet la discussió d'opinions diferenciades en el context de la competició pel vot.

Perquè aquest sistema democràtic funcioni s'han de complir quatre condicions:

- Les elits polítiques han de ser competents, experimentades i qualificades, i d'un nombre suficient. Han de comptar, doncs, amb un sistema de selecció que permeti captar les persones amb talent i en suficient nombre.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

- El ventall de decisions potencials a prendre a través del mètode democràtic ha de ser reduït. Certes decisions han de ser preses per organismes concrets (com per exemple el Banc Central).
- El govern democràtic ha de disposar d'un aparell burocràtic capacitat, vocacional i ben valorat, i encara més en un context d'expansió de la burocràcia com és el moment en el qual Schumpeter escrivia la seva obra, en plena guerra mundial i amb un esforç estatal enorme de planificació i gestió.
- Els membres de la democràcia han de comptar amb una autodisciplina democràtica. Això es tradueix en una acceptació de les lleis vigents, de les decisions de les autoritats en les seves competències, respecte al govern¹²⁶ i el respecte a la divisió del treball entre electors i elegits¹²⁷. Implica a més un alt grau de tolerància en la lluita pel poder de decisió i la fidelitat dels interessos importants al país i la estructura social establerta. El trencament d'aquesta autodisciplina democràtica podria desembocar en una guerra civil.¹²⁸

6.2.2.A. KELSEN: LA COEXISTÈNCIA PACÍFICA I DESSUBSTANCIALITZADA D'OPINIONS DINS LA DEMOCRÀCIA, CLAU PER A LA LLIBERTAT

Un altre dels autors que interpreten la democràcia com a mètode per la selecció de governants és Hans Kelsen. Coincideix en la majoria de punts amb Schumpeter i Weber, i en destaca la base sobre la que posa aquest mètode per la selecció de governants. Aquesta base es tracta d'una pluralitat de valors, alguns d'ells enfrontats, però que arriben a una coexistència pacífica. Això es produeix perquè aquests valors són tots considerats per igual en un pla en què estan buits de substància, en què no es considera el contingut o les conseqüències de cada valor per tal de no diferenciar-

¹²⁶ És a dir, que l'oposició no intenti destituir el govern constantment.

¹²⁷ Dit d'una altra manera, el poble no pot imposar mandats imperatius als seus representants.

¹²⁸ Abellán (2011). Pàgs. 255-262

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

los. Això és el que permet la llibertat en el sistema democràtic, que per a Kelsen és el principal valor de la democràcia.¹²⁹

6.2.3. LA DEMOCRÀCIA MORBOSA DE ORTEGA I GASSET

En el mateix moment històric, el filòsof espanyol José Ortega i Gasset (1883-1955) examinava les diferències entre liberalisme i democràcia, amb la preocupació que l'Estat intervingués a la vida dels ciutadans. El liberalisme és el que procura que no passi això en l'Estat democràtic, i al seu torn la democràcia procura que el liberalisme no s'aïlli dels interessos col·lectius i socials en les seves tendències individualistes i elitistes. Ortega considera que la democràcia liberal és la millor forma política per la convivència, ja que permet la creació d'una opinió pública i l'expressió de la voluntat general.

El que Ortega critica és la cultura democràtica¹³⁰, la democràcia com a valor per sí sol. A partir que la democràcia sobrepassi els límits de la política es produeix una situació del que anomena "plebeyismo". Els plebeus segons Ortega són aquells que es molesten al veure tractats desigualment els iguals però no es preocupen si els desiguals són tractats igualment. Considera que aquesta situació és una degeneració i que la democràcia està malalta, *morbosa* en castellà.¹³¹

6.2.4. AMPLIACIÓ DE LES TEORIES WEBER-SCHUMPETERIANES A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX.

Les reinterpretacions de Weber i Schumpeter van ser subscrietes o criticades després de la Segona Guerra Mundial. Alguns sociòlegs i politòlegs estatunidencs, com Arthur William Kornhauser o Seymour Martin Lipset, van assimilar la concepció weberschumpeteriana de la democràcia i van aportar les seves pròpies reflexions.

¹²⁹ Abellán (2011). Pàgs 262-264.

¹³⁰ I amb cultura inclou la moral, l'art, els costums, la religió, el pensament, etc,

¹³¹ Abellán (2011). Pàgs 264-266.

6.2.4.A. KORNHAUSER: LA DEMOCRÀCIA COM A LÍMIT AL PODER DE LES ELITS

William Kornhauser (1925), a la seva obra *The Politics of Mass Society*, destaca les limitacions que el sistema democràtic posa a les elits sobre la seva autonomia. Aquestes limitacions es donen per la competició entre elles i per la pugna pels vots populars per mantenir-se com a elits, però fonamentalment només es donen en l'àmbit polític.¹³²

6.2.4.B. LIMPSET: LA DEMOCRÀCIA COM A MÈTODE PER A LA CONSECUCIÓ DEL PODER DE DECISIÓ

Pel que fa a Martin LIMPSET (1922-2006), subscriu la definició de democràcia de Weber i Schumpeter, alhora que afegeix tres condicions:

- Una fórmula política composta per un conjunt de creences sobre els elements del sistema democràtic. Això inclou els drets i llibertats garantides per la constitució, els partits polítics, la premsa... L'acceptació i la legitimitat d'aquestes són imprescindibles pel funcionament del mecanisme democràtic per la lliure elecció de líders.
- Un conjunt de líders polítics amb el poder de decisió.
- Un conjunt de líders polítics que intenten aconseguir aquest poder de decisió.¹³³

6.2.4.C. DOWNS: LA DEMOCRÀCIA COM A COMPETICIÓ PEL PODER DE DECISIÓ AMB LES NORMES DEL LLIURE MERCAT

Dins del marc previ que ofereixen Schumpeter i Weber, Anthony Downs (1930) descriu i interpreta el funcionament de la competició entre elits polítiques pel poder de decisió equiparant-lo a l'actuació racional de consumidors i venedors en una economia de mercat (aquest mercat seria la política).

¹³² Abellán (2011). Pàgs 268-269.

¹³³ Abellán (2011). Pàgs 269-270.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Descriu la democràcia com un sistema polític on es produeixen eleccions de manera periòdica, que escullen els càrrecs públics en base a un sistema de partits. El sufragi d'aquestes eleccions és universal a la població adulta (tot i que Downs admet que a certs països considerats democràcies les dones i els estrangers estan exclosos del vot). El partit o coalició guanyadora accedeix al govern, i la resta d'actors ho han de respectar.

Downs pressuposa que el govern en funcions només vol ser reelegit, que els partits a l'oposició tan sols volen ser reelegits i que l'electorat escull el partit al que voten de manera absolutament racional. L'actuació dels partits és idèntica a la dels empresaris en una economia de mercat: només els guia l'obtenció de beneficis (és a dir, de vots), i evaluen cada acció en base a una relació entre costos i beneficis i en vistes a allò que és decisiu: la victòria electoral. Per tant, el seu objectiu últim és obtenir el màxim de vots.

De manera similar, la ciutadania actua com un *homo oeconomicus*, tenint en compte la relació entre els costos i els beneficis a l'hora d'escollir entre les diferents alternatives polítiques. Comparen aquestes en funció del *expected party differential*, o què esperen de cada partit, i el *current party differential*, o la diferència entre la situació que hi ha amb el govern actual i la situació que hi hauria amb el govern ideal per l'elector. En definitiva, pren una decisió completament racional i informada.¹³⁴

¹³⁴ Abellán (2011). Pàgs 271-273.

6.3. LA SEGONA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ I L'OCCIDENT SOCIALDEMÒCRATA. CONTEXT HISTÒRIC.

6.3.1. L'ESTAT DE LA SEGURETAT SOCIAL: LA SEGONA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ (1943-1962)

6.1.1.A. CONTEXT INTERNACIONAL: LA GUERRA FREDA

El trauma social i la devastació econòmica de la guerra van galvanitzar un conjunt de canvis que van configurar el món de postguerra. En termes de l'ordre geopolític, la Unió Soviètica es va annexionar els països de l'Est d'Europa, consolidant-se com a principal membre del bloc comunista o oriental, mentre que Estats Units es va situar com a líder del que es coneixeria el bloc occidental. Amb el Pla Marshall¹³⁵ va consolidar les democràcies liberals a Europa i, poc després, l'any 1949, crearia l'aliança militar de la OTAN¹³⁶ es va consolidar com a líder del bloc capitalista o occidental. Ambdós blocs van pugnar amb subterfugis i ingerències a diversos països de tot el món per tal de posicionar-se com a líder mundial, una lluita que es coneixeria com a Guerra Freda i que acabaria el 1991, amb la caiguda de la Unió Soviètica.¹³⁷

6.3.1.B. LA SEGONA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ

D'altra banda, la debilitat dels països europeus fa que aquests perdin els seus imperis colonials, i s'inicia el procés de descolonització. Això, combinat amb la derrota del feixisme i el creixement econòmic generalitzat, va contribuir al que Huntington

¹³⁵ Pla de finançament de 17 països europeus arrasats per la Segona Guerra Mundial per part dels Estats Units, en els quals s'hi consolidarien les democràcies respectives (i s'hi crearien mercats que poguessin absorbir l'oferta de la pujant indústria americana).

¹³⁶ Haglund, David G. (2019). North Atlantic Treaty Organization. Dins de *Encyclopaedia Britannica*. (15a edició). Recuperat de: <https://www.britannica.com/topic/North-Atlantic-Treaty-Organization>

¹³⁷ Observatori Solidaritat. (consultat el 2019). Universitat de Barcelona. Recuperat de: <http://www.solidaritat.ub.edu/observatori/dossiers/guerrafreda/guerrafreda.htm>

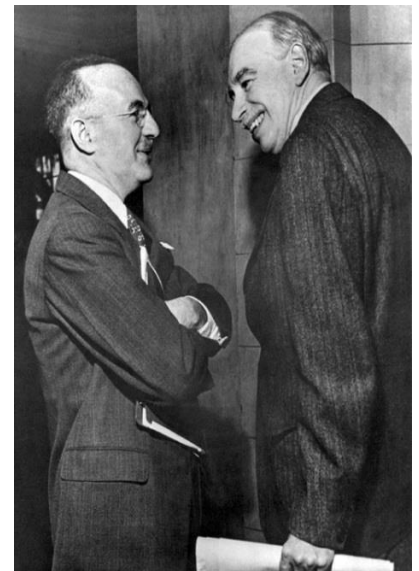
Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

considera la segona onada democràtica, que va culminar l'any 1962 amb 36 estats considerats democràtics al món.¹³⁸

Gunitsky identifica dues onades de democràcia en els anys de postguerra. La primera és deguda a les conseqüències mateixes de la fi de la guerra, i té lloc a Europa, Japó i a l'Amèrica Llatina entre el 1945 i el 1950. L'altra onada té lloc a l'Àfrica subsahariana entre el 1956 i el 1968 a causa de la descolonització del continent per part de les potències europees.¹³⁹

6.3.2. DEMOCRÀCIA MÉS ESTAT DEL BENESTAR: L'ADICIÓ GENERALITZADA D'UN COMPONENT SOCIAL A LA DEMOCRÀCIA

Notablement, la majoria de països del bloc occidental van consolidar el que es coneix com a Estat del Benestar, on el sector públic regula l'economia i proporciona ajudes universals a tots els ciutadans, com ara pensions de jubilació, educació o sanitat públiques, que es financen al seu torn amb les taxes i impostos. Aquesta redistribució de la riquesa per part de l'Estat contribueix a igualar les condicions de la ciutadania i a millorar la qualitat de vida en general, garantint a aquesta uns serveis bàsics amb els quals pot viure amb major seguretat i, importantment per als valors democràtics, amb major igualtat i pal·liant les injustícies socials inherents al capitalisme.

Il·lustració 35: Harry Dexter White i John Maynard Keynes als acords de Bretton Woods

¹³⁸ García Jurado, Roberto *La teoría democrática de Huntington Política y Cultura*, núm. 19, primavera, 2003, pp. 7-24 Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Xochimilco: Mèxic. Recuperat de: <https://www.redalyc.org/pdf/267/26701902.pdf>

¹³⁹ Gunitsky, S. (2018). Democratic Waves in Historical Perspective. *Perspectives on Politics*, 16(3), 634651. doi:10.1017/S1537592718001044

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Es popularitza el model de socialdemocràcia ¹⁴⁰ combinada amb la política econòmica keynesiana. En part és gràcies a l'eficàcia que va demostrar la planificació estatal de l'economia durant la Primera i la Segona Guerra Mundial. Es produeix el que Judt anomena "el consens keynesià"¹⁴¹: un amplíssim acord que engloba tots els països del bloc occidental i una gran varietat de franges de l'espectre polític, els quals acorden augmentar el paper de l'Estat en l'economia¹⁴² i limitar la llibertat del mercat, alhora que es creen institucions i acords internacionals que contribueixen a la cooperació i gestió dels assumptes globals, com ara les Nacions Unides o, a nivell financer, el sistema de Bretton Woods, on es va fundar el Fons Monetari Internacional, que vetllava per l'estabilitat econòmica regulant el valor de canvi de les monedes i els fluxos de capital. Aquesta regulació permetria la creació d'impostos progressius per finançar els Estats del Benestar, els quals no haurien de témer ni especuladors ni evasions d'impostos o de capital ni a la deslocalització Keynes, un dels màxims artífexs del sistema de Bretton Woods, defensava que aquesta regulació havia de mantenir-se a llarg termini, però les interpretacions dels acords a Bretton Woods són variades. L'altre gran artífex, Harry Dexter White, veia aquestes regulacions com a casuals i d'emergència.¹⁴³ Tot i així, el control al capital va ser efectiu i acceptat durant els anys de postguerra, i va ser clau per a la regulació de l'economia. Així mateix, la presència de mecanismes que guardessin els excedents dels períodes de creixement econòmic per a èpoques de recessió permetia una major estabilitat davant de crisis financeres. Varoufakis fa la comparació entre l'Estat

¹⁴⁰ Es tracta d'una socialdemocràcia que ha assimilat l'Estat del benestar i que té com a gran principi la redistribució dels fluxos de riquesa més que no pas la socialització del capital. És a dir, no es buscava el control complet de l'economia per part de l'Estat a llarg termini. Això últim era l'única manera d'eliminar els problemes del lliure mercat per a molts socialdemòcrates d'abans de la Segona Guerra Mundial. I no només això: també es veia com a mètode per traslladar la democràcia a la indústria, posant el poder en mans dels treballadors.

¹⁴¹ Judt Pàg. 53, Tony (2010).

¹⁴² Destacant-hi també el paper d'uns sindicats forts que comptaven amb una participació activa.

¹⁴³ Dierckx, Sacha. (2011). The IMF and capital controls: towards postneoliberalism? Gant. Universitat de Gant. Recuperat de: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/419f54b4-73ce-42cf-b3fe4e3e6dd844d0.pdf>

de Nevada i Irlanda durant la crisi de 2008. Nevada comptava amb la presència d'aquest sistema de reciclatge de superàvits durant la crisi del seu sector immobiliari i bancari, i va poder suportar l'embat gràcies al finançament proporcionat pel Federal Insurance Deposit Corporation, que s'encarrega de gestionar el dipòsit federal per a aquest ús. En canvi, Irlanda, que no comptava amb aquest mecanisme, va haver d'endeutar-se en un context de crisi, cosa que implica pagar uns tipus d'interès molt més alts i, per tant, un endeutament final molt més elevat.¹⁴⁴

Els motius d'això són l'experiència dels anys anteriors: el descontrol de l'economia i les seves conseqüències, tant materials com polítiques (auge dels extremismes) van crear una consciència col·lectiva de la necessitat de limitar el mercat en nom de l'interès públic.¹⁴¹ També, i seguint el model representatiu, els governs i parlaments escollits representativament controlen parcialment les activitats econòmiques, estenent la sobirania popular, de manera indirecta, sobre la producció econòmica.

Com observa Judt, Keynes i els anys d'entreguerres van demostrar que el capitalisme era incapaç de protegir els seus interessos sense que l'Estat liberal ho fes per a ell. En conjunt, constitueix una paradoxa que el capitalisme es salvés i prosperés durant les dècades posteriors gràcies a canvis que llavors es van considerar socialistes, canvis que en qualsevol altre moment haurien trobat l'oposició dels sectors capitalistes i conservadors, com ara la planificació estatal o la tributació intensament progressiva.^{145 146} La situació geopolítica global també afavoria l'acceptació d'aquestes mesures: a Europa els partits comunistes eren populars, i la presència d'un probable suport soviètic a aquests van dur a un tracte molt més relaxat dels propietaris industrials envers els seus obrers per por a una revolució.¹⁴³

¹⁴⁴ Varoufakis, Yanis. Vidal, Mar (Trad.) (2016) *¿Y los pobres sufren lo que deben? ¿Cómo hemos llegado hasta aquí y por qué necesitamos un plan B para Europa?*. Barcelona: Deusto. ¹⁴¹ Judt, Tony. (2010). *Algo va mal*. (1a edició). Madrid: Taurus. Pàgs. 53-55

¹⁴⁵ Judt (2010). Pàg. 55

¹⁴⁶ Jackson, B. (2013). *Social Democracy*. *Oxford Handbooks Online*. DOI:1093/oxfordhb/9780199585977.013.0030

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Objectivament, aquests anys van ser molts positius per a la majoria de la població mundial, que va gaudir d'una millora notable en la seva qualitat de vida i, segons certifica l'evolució de l'Índex de Desenvolupament Humà, aquesta millora està

“associada de manera no lineal” amb el model polític i econòmic de postguerra.¹⁴⁷¹⁴⁸

La distribució més igualitària de la renda va tenir un gran impacte en el creixement econòmic en base a la idea keynesiana que aquesta duria a un augment de la demanda, i així ho va fer de manera continuada en un cicle virtuós d'augment de la productivitat, llavors de salaris, llavors de demanda, llavors uns ingressos elevats per llavors invertir-los en producció, cosa que finalment tornava a augmentar la productivitat. L'increment en la demanda de béns de consum va crear el model consumista als països més avançats (Estats Units, Europa Occidental, Japó, Canadà, Austràlia i Nova Zelanda). Es considera aquest període d'entre la Segona Guerra Mundial i la crisi de 1973 com l'Edat d'Or del Capitalisme.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Jackson, B. (2013). *Social Democracy*. *Oxford Handbooks Online*. DOI:

¹⁴⁸ .1093/oxfordhb/9780199585977.013.0030 i Prados de la Escosura, Leandro (2015). *World Human Development 1870-2007*. Recuperat de: https://espacioinvestiga.org/wp-content/uploads/2015/09/LPE-World_human_development_pre-publication.pdf pàg 17

¹⁴⁹ Evans, Peter i Sewell Jr., William H. (2012). *Neoliberalism: Policy Regimes, International Regimes and Social Effects*. Recuperat de: http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Evans-Sewell_1.pdf

6.4. DECADÈNCIA DE LA SOCIALDEMOCRÀCIA

6.4.1. CRISI IDEOLÒGICA DE LA SOCIALDEMOCRÀCIA I EL KEYNESIANISME

Entre el 1960 i el 1970 tenen lloc un seguit de canvis que fan entrar en crisi el model de postguerra. La creixent automatització del món laboral va fer disminuir la proporció d'obriers industrials, augmentant al seu torn la proporció del sector terciari. Això reduïa el suport tradicional a la socialdemocràcia i augmentava la classe mitjana amb perspectives reals de millora. La bonança material i l'augment del poder adquisitiu de les classes treballadores van donar lloc a la societat de consum, a més de propiciar la voluntat del progrés familiar i personal a través de l'educació universitària.

A part d'això, a la dècada dels 60 té lloc un xoc generacional important. Els joves nascuts als anys 40 han crescut en un món molt diferent del dels seus pares. La seguretat material, l'acceptable confort i el millor accés a la cultura i l'educació dels joves fan que aquests es vulguin diferenciar del món dels seus pares, els quals han viscut la inseguretat i la precarietat de la primera meitat del segle XX i no han pogut accedir, en la seva majoria, a una bona educació. La diferència entre generacions arriba a ser abismal, cosa que provoca que els joves busquin noves maneres d'expressar la seva identitat per diferenciar-se i rebel·lar-se contra una societat que els sembla gerontocràtica i autoritària i, en alguns casos,

Il·lustració 36: "Prohibit prohibir", un dels lemes de l'època

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

frívola, arran d'un consumisme creixent, comptant-hi a més uns convencionalismes rígids.¹⁵⁰ Dins d'aquest conjunt d'elements de "l'Antic Règim" a combatre hi entra també la faceta retrògrada del model socialdemòcrata: l'uniformisme de la manufactura industrial, el model de família patriarcal amb l'home com a font d'ingressos de l'economia domèstica, el materialisme imperant, les institucions impersonals i burocràtiques, el paternalisme de l'Estat del Benestar...

Si les experiències de postguerra havien creat un consens ampli sobre la necessitat de limitar la llibertat del mercat i potenciar el col·lectivisme com a mitjà per al progrés i la felicitat, les noves generacions tenien un consens ampli sobre la defensa de les llibertats individuals com a vehicle del progrés i la felicitat. Això debilita molt el "consens keynesià" establert a la postguerra. En definitiva, el que ara crea un consens són les necessitats i els drets individuals.¹⁵¹ Encara que l'efecte positiu que aquest moviment va tenir per als drets de les minories és molt valuós, va preparar la ciutadania occidental per a la globalització i el neoliberalisme, donats l'eclosió de l'hedonisme individualista i la final acceptació de la societat de consum.¹⁵²

6.4.2. FI DEL MODEL SOCIALDEMÒCRATA: CRISI DEL 1973

El cop definitiu al model de postguerra va ser la crisi econòmica de 1973. Prèviament, el sistema de Bretton Woods havia acabat desmantellat, cosa que va fer que els valors de canvi de les monedes passessin a ser fluctuants, depenent del mercat internacional i permetent múltiples formes d'especulació. A més a més, es va produir un augment de la inflació al llarg dels anys 60 per un declivi dels ingressos i per les demandes salarials fruit del fort moviment sindical, que van reduir els beneficis.

¹⁵⁰ Díez, Xavier. (2019) *Una història crítica de les esquerres*. (1a edició). Lleida: Edicions El Jonc. Pàg. 159.

¹⁵¹ Judt, Tony. (2010). *Algo va mal*. (1a edició). Madrid: Taurus. Pàgs. 90-81

¹⁵² Díez, Xavier. (2019) *Una història crítica de les esquerres*. (1a edició). Lleida: Edicions El Jonc. 169 ¹⁴⁹ Els preus es van triplicar com a represàlia dels països àrabs arran del suport que Israel havia rebut per part d'Occident.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

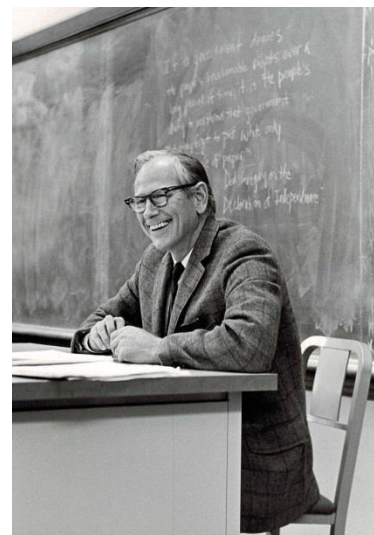
Un augment dels preus del petroli¹⁴⁹ va agreujar la situació, juntament amb un aprofitament especulatiu per part dels mercats financers d'aquest augment de preus, redirigint els diners provinents de la venda de petroli cap a les indústries tradicionals, les grans afectades per la crisi. Es va produir el que s'anomena "estaglfació", una combinació d'un alt atur amb una alta inflació. La socialdemocràcia occidental va intentar solucionar-la amb una ampliació de la intervenció estatal, augmentant la despesa pública i els impostos i intentant generar ocupació, però les mesures no van tenir efecte i els governs socialdemòcrates van quedar desacreditats i responsabilitzats de la fallida de les economies capitalistes arreu.¹⁵³

6.5. CRÍTICA AL CONCEPTE WEBER-SCHUMPETERIÀ DE DEMOCRÀCIA

6.5.1. LA POLIARQUIA DE ROBERT DAHL

A diferència del concepte weber-schumpeterià de democràcia, sorgeix un nou corrent d'anàlisi de la democràcia, el pluralisme, que considera que el poder en la democràcia no està centralitzat, sinó que és posseït per una complexa xarxa de centres de poder. La presa de decisions en aquesta concepció de la democràcia és fruit de múltiples influències i negociacions en aquesta xarxa de centres de poder, on hi podríem incloure múltiples actors polítics.

El govern de molts centres de poder, o minories és el que Robert Dahl (1915-2014), un dels principals teòrics del pluralisme i professor de Ciència Política a la Universitat de Yale, anomena *poliarquia*. Les minories són de naturalesa diversa, sense que hagin de ser partits polítics, i tenen

Il·lustració 37: Robert Dahl (1915-2014)

¹⁵³ Moreno, Vicente. (2014). *Neoliberalisme*. Recuperat de: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/etiqueta/neoliberalisme/>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

interessos diversos. Amb la seva influència i la competició entre elles incideixen en l'elecció dels governants. Per a Dahl, la democràcia és justament aquest govern de minories, i no el govern de la majoria en un dualisme de societat i Estat, el qual no controla massa l'acció d'aquestes minories. Es manté la idea de la lliure competició a l'hora de determinar les decisions polítiques. Perquè la poliarquia funcioni, els seus membres han d'haver consensuat el funcionament d'aquesta, les regles del joc. L'amplitud del consens determina l'estabilitat del règim, i evita que el govern sigui opressiu.¹⁵⁴

6.5.1.B. LA TENSIÓ ENTRE LA IGUALTAT I LA LLIBERTAT PER A DAHL

Dahl no només fa un anàlisi descriptiu de la democràcia, sinó que també en concep una dimensió normativa, inversa a la de Tocqueville: la llibertat suposa un perill per a la igualtat en una democràcia. Més concretament, la llibertat econòmica posa en perill la igualtat política, encara que aquesta última estigui garantida constitucionalment. Dahl opina que és necessària una tercera transformació de la democràcia, que suposaria una extensió de la deliberació democràtica a les empreses, els sindicats i a les relacions i entitats internacionals.¹⁵³

6.5.2. CRÍTICA NORMATIVA A LA DEMOCRÀCIA COM A MÈTODE: LA DEMOCRÀCIA DELIBERATIVA I LA DEMOCRÀCIA PARTICIPATIVA

La crítica de Jürgen Habermas (1929), filòsof i sociòleg alemany, i Peter Bachrach (1918) al concepte weber-schumpeterià de democràcia té un vessant notablement més normatiu. En el seu lloc, proposaran dos conceptes diferents de democràcia, la democràcia deliberativa i la democràcia participativa respectivament.

Les línies generals comunes d'aquest grup d'autors passen perquè tanta gent com sigui possible participi en la formació de la voluntat política i en la presa de decisions polítiques, juntament amb una ampliació dels drets socials que permeti una relació

¹⁵⁴ Abellán, Joaquín (2011). Pàgs. 273-277.

completa entre l'individu i la comunitat política, que consideren que ha de ser intensa. Consideren la democràcia com a un valor per sí sol, i a la política com a quelcom que va molt més lluny d'una pugna pel poder de decisió: la política és l'escenari on el conjunt de la ciutadania, amb igualtat d'oportunitats i mitjançant la

Il·lustració 38: Jürgen Habermas (1929)

deliberació, pren les decisions per tal d'aconseguir els objectius de la comunitat política. Creuen que l'acció de govern ha de ser quelcom obert a la gent, i no restringida a uns pocs. La participació en l'acció de govern pot tenir lloc a varis nivells, i és la base de l'estabilitat del sistema democràtic. Tota aquesta concepció de democràcia modifica completament també els ciutadans i ciutadanes que hi viuen: a part de contribuir al seu desenvolupament personal, ja que la deliberació, l'intent de persuasió i la presa de decisions ofereixen una molt millor oportunitat per a això que votar de manera periòdica. A diferència del model weber-schumpeterià, la ciutadania no defensa els seus propis interessos predefinitos quan participen, sinó que el propi fet de participar modifica al ciutadà o ciutadana.

Habermas defineix la democràcia com a «presa de decisions mitjançant la discussió entre ciutadans lliures i iguals»¹⁵⁵. El poder de l'Estat, que institucionalitza el poder polític en la democràcia actual, es justifica i legitima per la consciència que hi ha un consens explícit de la ciutadania sobre que el poder es gestiona de manera racional pel cos de ciutadans i ciutadanes emancipades. En definitiva, en una democràcia la ciutadania pren les decisions de manera autodeterminada. El propi sistema

¹⁵⁵ Habermas, Jürgen (1992). *Drei normative Modelle der Demokratie: Zum Begriff deliberativer Politik* a Die Einbeziehung der Anderen studien zur politischen Theorie 1996 (Pàgs. 277-279))

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

democràtic hauria de ser una eina per propulsar l'autodeterminació del ciutadà, i fins que no ho sigui, no hi haurà autodeterminació humana.

En base a això, Habermas critica Schumpeter per reduir la democràcia a un simple mecanisme desaratat completament del seu origen i significat històric, és a dir, desentès completament de la democràcia com a poder del poble. En canvi, la descripció de Schumpeter emfatitza i destaca les diferències del rol dels líders i els electors, deixant la idea de la democràcia com a poder del poble com a una utopia.

Pel que fa a Bachrach, considera que aquesta mateixa reducció schumpeteriana de la democràcia ha permès una associació de la democràcia amb l'elitisme, alhora que ha pal·liat les crítiques al fet que les democràcies contemporànies no proporcionin els mitjans suficients a la ciutadania perquè el conjunt de persones que la formen es desenvolupin com a persones lliures. Això es deu a que la democràcia de Schumpeter és un mètode polític per a la selecció de governants, i fer aquesta crítica a tal cosa no és ni coherent ni adequat, ja que aquest mètode és tan sols un procediment, un mecanisme sense cap altre ànim que l'elecció de governants. En canvi, exigir que un sistema democràtic amb idees, valors i objectius tingui, entre d'altres, el propòsit de promoure el desenvolupament de la ciutadania com a persones lliures, és quelcom molt més adequat.

Bachrach desenvolupa una concepció normativa de la democràcia basat en el principi irrenunciable de la igualtat absoluta de totes les persones, en l'essencialitat de la participació ciutadana i en la igualtat de qualsevol opinió sobre les accions polítiques.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Abellán (2011). Pàgs. 279-285

6.5.1.A. ELS TIPUS DE DEMOCRÀCIA DE HABERMAS

Tornant a Habermas, en la seva obra hi identifica tres tipus de democràcia:

- La democràcia liberal, identificada amb l'Estat de dret i on la societat funciona mitjançant relacions de mercat. El paper de l'Estat, que es troba sempre subordinat a la societat, es ceneix a garantir els drets individuals, que consten en la protecció de l'individu respecte a l'Estat. Es tracta de drets negatius, que neguen certes interaccions entre l'individu i la comunitat política, o, en altres paraules, que distingeix clarament l'individu de la comunitat política. En el model de democràcia liberal, la política s'entén com a espai per a la realització d'interessos privats, l'Estat com a administrador del poder polític per a la consecució de finalitats col·lectives, i no hi governa el poble, sinó que es governa per al poble, justificant en tot moment les seves accions. El procés democràtic s'entén com l'entenia Downs, i la comunicació publicitària hi juga un paper destacat. En conjunt, Habermas la considera poc solidària, ja que el seu focus es troba en l'individu.
- La democràcia republicana, que es caracteritza per una persecució de la virtuositat i l'actuació ètica mitjançant la deliberació i la participació guiada per uns valors morals. A diferència de la democràcia liberal, la democràcia republicana cerca la participació ciutadana, i els drets individuals van encaminats a garantir aquesta participació. Els membres de la democràcia republicana tenen dues facetes: una privada o individual i una pública o ciutadana. El procés democràtic en la democràcia republicana es basa en el diàleg, que perfila llavors el resultat de les eleccions, i el seu caràcter públic va encaminat a conferir a la societat sentit de comunitat política. El govern s'entén com a comissió que efectua les decisions populars. Habermas en retreu la tendència uniformitzadora que tenen els seus discursos excessivament moralitzants, que acaben eliminant el pluralisme.

- La democràcia deliberativa com a mescla eclèctica i sense els defectes de les democràcies liberal i republicana, amb la solidaritat de la republicana i l'espai necessari perquè es desenvolupi la lluita política i la defensa dels interessos particulars, necessàries per la pluralitat del sistema. Aquesta lluita política pren la forma d'una comunicació molt més profunda que la publicitat, i sense que hi tingui lloc la moralització republicana gràcies a la mateixa lluita política d'interessos. La democràcia deliberativa es centra en que el procés de deliberació i la presa de decisions siguin òptims, de manera que els resultats siguin racionals i es canalitzin de manera adequada. L'objectiu de la lluita política és arribar a acords sobre els objectius i sobre com arribar-hi amb uns valors marc. En aquesta lluita política hi troba diversos tipus de discurs:
 - Discurs pragmàtic: Es tracta d'una negociació racional amb objectius estratègics particulars, bàsicament de partits o col·lectius interessats.
 - Discurs ètic-polític: Un debat on hi participa tota la comunitat que busca consensuar què resulta positiu, bo, per a la comunitat.
 - Discurs moral: Un debat on hi participa tothom amb l'objectiu d'arribar a un acord sobre allò que és just per a tothom, i d'on es podrien extrapolar normes que tota la comunitat pogués aplicar.¹⁵⁷

¹⁵⁷ ¹⁵⁷ Abellán (2011). Pàgs. 285-294.

7. LA DEMOCRÀCIA I EL MÓN ACTUAL

7.1. ANTECEDENTS: UN CONTEXT D'HEGEMONIA NEOLIBERAL EN UN MÓN GLOBALITZAT

7.1.1. ASCENS DEL NEOLIBERALISME: GLOBALITZACIÓ DEL BINOMI CAPITALISME NEOLIBERAL I DEMOCRÀCIA NEOLIBERAL. LA FI DE LA HISTÒRIA

A la dècada dels 80, a arreu d'Europa van pujar al poder governs conservadors, que es van dedicar a eliminar les regulacions dels governs socialdemòcrates anteriors, desacreditats i amb una menor base social. Es torna a popularitzar el liberalisme, que pren ara el nom de neoliberalisme. La base de la teoria econòmica la posen un grup d'economistes austríacs a l'època de la Segona Guerra Mundial que intenten renovar el liberalisme clàssic, principalment Friederich Von Hayek, però també Von Mises. Aquesta base és continuada per Milton Friedman i els seus alumnes de la famosa

Escola de Chicago i és implementada per primer cop i amb contundència pel president republicà dels Estats Units Ronald Reagan (al càrrec del 1981 al 1989) i per la primera ministra britànica Margaret Thatcher (al càrrec del 1979 al 1990). Es desenvolupa primerament al món anglosaxó, per després estendre's per tot el món en un procés de globalització i homogeneïtzació al llarg de la dècada del 1990. Com destaquen Peter Evans i William H. Sewell, Jr., no es pot explicar l'*statu quo* socioeconòmic actual únicament com a efecte de les polítiques neoliberals. Algunes

Il·lustració 39: Ronald Reagan i Margaret Thatcher en una foto de 1981.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

de les característiques del capitalisme global contemporani provenen de canvis tecnològics relatius al transport i les comunicacions i de canvis en la competició dins el mercat a nivell mundial.¹⁵⁸ Un exemple d'això seria l'automatització de la producció, que ha reduït els llocs de treball a la indústria, augmentant l'atur.

Francis Fukuyama, al 1989, augurava en aquell moment la fi de la història. Amb la caiguda del mur de Berlín i el col·lapse del bloc comunista s'arribava a la cúspide de la civilització humana, a la fi d'un procés d'evolució, similar a la idea de l'evolució històrica lineal de Hegel. El model de perfecció és la combinació de democràcia i l'economia de mercat, que esdevé, segons Díez, el model d'ortodòxia actual. Margaret Thatcher diria eloqüentment, davant les objeccions a les seves polítiques, "There Is No Alternative", que ha esdevingut el famós acrònim TINA ("no hi ha alternativa", en anglès). Efectivament, no hi ha hagut massa alternatives a aquest model polític i econòmic, que va guanyar la batalla a un comunisme agonitzant a la Unió Soviètica, que va caure sol.

7.1.2. IDEOLOGIA ECONÒMICA DEL NEOLIBERALISME

El neoliberalisme defensa que la intervenció estatal excessiva és nociva per a l'economia: uns impostos alts impedeixen el creixement econòmic, la regulació econòmica dels governs (incloent-hi la relacionada amb els sous) limita i ofega la iniciativa empresarial, la provisió de serveis a través de l'Estat és ineficient i costosa per a la ciutadania, que veu la seva capacitat d'adquisició reduïda per uns mals serveis. A més a més, la planificació estatal de l'economia és impossible i només condueix a una reducció de la llibertat, que acaba derivant en autoritarisme. (una de

¹⁵⁸ Evans, Peter i Sewell Jr., William H. (2012). *Neoliberalism: Policy Regimes, International Regimes and Social Effects*. Recuperat de: http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Evans-Sewell_1.pdf

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

les majors preocupacions de Hayek) i, per tant, empitjorant la societat.¹⁵⁹ En canvi, l'absència de regulació fa que la competitivitat del mercat lliure optimitzi de manera automàtica la producció econòmica, i, amb ella, el benestar, segons la teoria neoliberal. Finalment, Milton Friedman creia que la separació del poder econòmic del poder polític promou la llibertat.

El paper que Hayek dona a l'Estat no és un paper tan petit com sigui possible: el que l'Estat ha de garantir per a Hayek és la lliure competició econòmica sota l'imperi de la llei. Ha de regular les externalitats més negatives de l'activitat econòmica

La principal diferència del neoliberalisme i el liberalisme clàssic és la preocupació davant càrtels, trusts i monopolis. Mentre que el liberalisme clàssic demostrava una forta preocupació davant la concentració de poder econòmic i polític per part d'aquestes situacions, que afectaven a la competència dins el mercat, per a Hayek els monopolis privats no eren especialment perillosos; eren més aviat una conseqüència de males polítiques que no pas una conseqüència intrínseca a les tendències de la indústria tecnològica moderna o a un poder excessiu de les corporacions.¹⁶⁰

Il·lustració 40: Friedrich von Hayek (1899-1992)

7.1.3. MODEL MORAL DEL NEOLIBERALISME

El neoliberalisme posa a la cúspide de la societat la lògica econòmica: l'acumulació de capital financer i de l'abundància material. La societat i, especialment, els

¹⁵⁹ Butler, Eamonn. (2017). *A Short History Of The Mont Pelerin Society* By Eamonn Butler Based On A History Of The Mont Pelerin Society By Max Hartwell. Recuperat de:

<https://www.montpelerin.org/wpcontent/uploads/2015/12/Short-History-of-MPS-2014.pdf>

¹⁶⁰ Evans, Peter i Sewell Jr., William H. (2012). *Neoliberalism: Policy Regimes, International Regimes and Social Effects*. Recuperat de: http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Evans-Sewell_1.pdf

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

individus¹⁶¹ funcionen amb aquest principi, i amb l'únic *leitmotiv* del creixement, la productivitat i la competició. Cada individu depèn únicament de si mateix, és l'únic responsable del seu èxit o fracàs (ambdós econòmics). Aquest èxit o fracàs que s'expliquen a més en funció de la seva fortalesa o feblesa a l'hora de ser constant i tenir talent, en una espècie de teoria darwiniana social de supervivència del més fort. L'individu ha d'esdevenir flexible davant d'un panorama sempre canviant i, per tant, insegur, una inseguretats que es trasllada al sou i les condicions de vida. Xavier Díez, a *Una història crítica de les esquerres*, cita a Christian Laval i Pierre Diderot, que descriuen l'individu del món liberal com a "un empresari de si mateix", que crec que sintetitza molt bé què és el que la mentalitat neoliberal espera de les persones.

La mobilitat social és també molt gran, per a bé o per a mal, malgrat que l'absència de mecanismes de protecció fan que la mobilitat cap avall, en cas de donar-se, sigui catastròfica, contribuint a un augment de la desigualtat. Es trenca la solidesa social; Zygmunt Bauman, filòsof i sociòleg (1925-2017), crea el concepte de "modernitat líquida" per descriure aquest fenomen, on les antigues institucions sòlides, com ara la família o la ciutat deixen de ser sòlids referents identitaris personals, i es passa a una societat líquida, permanentment mutable i que venera la innovació i el canvi. L'experiència vital deixa de ser previsible; no hi ha cap certesa sobre el futur individual ni res està predeterminat.¹⁶²

D'aquesta concepció antropològica se'n infereix, alhora, un trencament dels llaços comunitaris (els objectius són sempre individuals, i la participació en organismes col·lectius suposa una trava per a la consecució d'aquests objectius) i una atomització de l'individu, que es troba cada cop més sol, aïllat i fràgil, sense

¹⁶¹ Margaret Thatcher va afirmar que la societat no existeix, tan sols famílies i individus, tal i com mostra aquest recull de cites del diari *The Guardian* (<https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-quotes>). És un exemple de les altes dosis de l'individualisme present en la ideologia neoliberal.

¹⁶² Díez, Xavier. (2019) *Una història crítica de les esquerres*. (1a edició). Lleida: Edicions El Jonc. Pàg. 232

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

mecanismes de protecció com podrien ser l'Estat del Benestar o un sindicat fort, que es troba a més en un context de constant competició i canvis imprevisibles.¹⁶³

Aquest model aconsegueix una gran hegemonia en el pensament global, i les conseqüències d'això es tradueixen en una disminució de la participació política i sindical i del compromís amb la societat.

7.1.4. POLÍTIQUES DEL NEOLIBERALISME

Les polítiques del neoliberalisme (almenys per a països en vies de desenvolupament) es podrien resumir amb el Consens de Washington, deu punts proposats per l'economista John Williamson en una conferència del *think tank* Peterson Institute for International Economics l'any 1989 sobre les polítiques econòmiques que l'Organització per la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) havia aplicat a l'Amèrica Llatina. Els punts són els següents, que Williamson, en una revisió i explicació feta l'any 2004, il·lustra i justifica. Aparentment, Williamson es mostra escèptic davant de com s'han implementat alguns d'aquests punts:

- Igualar la balança de despeses i guanys: Punt que Williamson argumenta que va presentar en un context de deute estatal elevat amb una inflació que afecta principalment als pobres (ja que els rics poden enviar el seu capital a l'exterior).
- Reordenar les prioritats en despesa pública: Williamson destaca que aquesta reordenació no tenia la intenció d'assolir la igualació de la balança de despeses i guanys a través de les retallades de despesa pública, sinó que intentava assolir un punt de neutralitat sobre la mida desitjable del sector públic. Pretenia introduir canvis que afavorissin el creixement econòmic i els pobres.

¹⁶³ Díez (2019) Pàg 259-262

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

- Reforma del sistema tributari: Una reducció de la part variable dels impostos juntament amb un augment de la base imposable, cosa que significa una reducció de la progressivitat dels impostos, neutralitzant-ne l'efecte de distribució igualitària de la riquesa.
- Liberalització dels tipus d'interès: Oferir el control dels tipus d'interès a les forces del mercat.
- Tipus de canvi competitiu: Els tipus de canvi de la moneda han de seguir les lleis de l'oferta i la demanda.
- Liberalització del comerç.
- Liberalització de la inversió estrangera.
- Privatització: Williamson afirma que pot esdevenir una mesura corrupta que beneficia a una elit privilegiada, però que ben executada pot aportar beneficis, especialment en termes del benefici que aporta al servei, sobretot quan l'empresa es sotmet a la competitivitat del mercat o està ben regulada.
- Desregulació: Es centra, segons Williamson, en les barreres d'entrada i sortida dels productes al mercat, i no pretén abolir regulacions relatives a la seguretat laboral o al medi ambient, o als preus d'una indústria no competitiva.
- Drets de propietat: Pensada per reduir els costos dels drets de propietat, com ara de patents industrials.¹⁶⁴

La privatització esdevé una de les polítiques més destacades. Als països amb governs conservadors s'inicia la privatització de serveis públics que generaven més pèrdues que guanys en un moment de manca de pressupost. La teoria neoliberal suggeria que aquesta acció acabaria reportant beneficis per a tothom: l'Estat es desfaria d'un servei o un bé públic ineficient (especialment monopolis naturals, com ara la xarxa ferroviària) que potser no li corresponia gestionar, la població es beneficiaria d'un

¹⁶⁴ Williamson, John (2004). *A Short History of Washington Consensus*. Recuperat de: <https://www.piie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

millor servei esperonat per les exigències del mercat i l'empresa que n'assumís la gestió aconseguiria un mitjà de subsistència i, si feia bé la seva tasca, la deguda recompensa. A la pràctica, això crea un model d'economia mixta que segons Judt tan sols beneficia a l'empresa.

Les empreses no adquiririen mai un servei o bé que fos ineficient si no fos perquè l'Estat les assegura davant pèrdues greus. El resultat és un servei privat que ofereix el mateix que un de públic, aportant el mateix a la població però a un cost més alt, ja que l'Estat assumeix les pèrdues (no pot fer altra cosa, ja que es tracta de serveis imprescindibles per a la societat) i l'empresa s'embutxaca els guanys.

Això no vol dir que el model de serveis públics socialdemòcrata fos exitós; Judt posal'exemple del Regne Unit, on l'Estat invertia mínimament en els serveis públics i es quedava amb els ingressos, demanant alhora que es mantinguessin els preus i la qualitat del servei per a la ciutadania, cosa que a la llarga va provocar la ineficiència d'aquests serveis, amb la qual l'Estat va haver de carregar.¹⁶⁵

La privatització va acabar desintegrant molts serveis públics, desmantellant alhora múltiples polítiques de protecció social. L'Estat del Benestar va caure davant l'onada de privatitzacions. Segons calcula Oswaldo de Rivero a *El mito del desarrollo: los países inviables en el siglo XXI*, entre el 1990 i el 1997 es van vendre patrimoni públic a empreses privades per valor de 513.000 milions de dòlars a tot el món, quasi la meitat a la Unió Europea (215.000 milions de dòlars).¹⁶⁶ Per posar una xifra de referència, el PIB d'Espanya de l'any 1997 vorejava els 588.000 milions de dòlars.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Judt (2010). Pàg. 113

¹⁶⁶ De Rivero, Oswaldo (1998) *El mito del desarrollo: los países inviables en el siglo XXI*. Mosca Azul. Lima.

¹⁶⁷ Datosmacro. (N/D). *PIB de España 1997*. Recuperat de:
<https://datosmacro.expansion.com/pib/espana?anio=1997>

7.1.5. LA GLOBALITZACIÓ I LA CONSTRUCCIÓ DE L'HEGEMONIA GLOBAL DEL NEOLIBERALISME

Amb la victòria de Reagan el 1981 a les eleccions presidencials als Estats Units, les polítiques neoliberals van entrar dins l'agenda política dels països nocomunistes en busca d'una solució als problemes de la crisi econòmica de la dècada dels 70. Malgrat que la ideologia neoliberal més ortodoxa no va tenir una àmplia acceptació, les idees de l'escola de Chicago i les reformes encarades al lliure mercat van tenir una influència important en les polítiques arreu entre el 1980 i el 1990. La final caiguda de la Unió Soviètica permet que el model neoliberal esdevingui hegemònic i incontestat arreu del món.

Il·lustració 9: Caiguda del mur de Berlín.
Fotografia presa a la porta de Brandenburg per Sue

A partir del 1990 s'inicia un fenomen mundial que rep el nom de globalització, que troba un precedent en els processos de creació dels imperis colonials europeus. Es fonamenta en una expansió i millora de les comunicacions, tant físiques com virtuals, destacant-ne l'Internet. Això augmenta la circulació d'informació, capital, mercaderies i persones, cosa que permet la creació d'un veritable mercat mundial juntament amb les mesures econòmiques neoliberals de liberalització del comerç, amb la creació de grans àrees de lliure comerç, com la UE o la NAFTA (North American Free Trade Agreement). Amb la desaparició del règim soviètic, aquest model arriba a tot al món durant la dècada del 1990.

Una de les causes importants de l'expansió d'aquest model és el paper que hi tenen els organismes internacionals, com el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial o l'Organisme per la Cooperació i el Desenvolupament Econòmics. L'FMI, encarregat de mantenir l'estabilitat econòmica i, en cas que fos necessari, d'oferir finançament als països amb problemes econòmics, demanava que s'implementessin polítiques econòmiques neoliberals com a condició per a la concessió dels crèdits. Això

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

implicava privatitzacions, l'entrada de grans multinacionals a causa de la liberalització de l'economia, reduccions d'impostos directes i augment del poder del sector financer. El Banc Mundial i l'OCDE també van promoure la implementació de polítiques econòmiques neoliberals, com és el cas de l'Amèrica Llatina i alguns estats africans, on l'única via d'escapament de la bancarrota eren aquests préstecs de les institucions internacionals. En definitiva, aquestes institucions actuen com a "institucions missioneres", com diu Joseph Stiglitz.¹⁶⁸

7.1.6. CONSEQÜÈNCIES DEL NEOLIBERALISME

Més rellevantment per a la història de la democràcia, l'impacte del neoliberalisme en la societat actual és un canvi d'actitud general respecte a les qüestions públiques. Com diu Tony Judt, això provoca un dèficit democràtic, que disminueix la participació cívica en la presa de decisions públiques, amb un augment del desinterès davant les eleccions i la generalització del cinisme davant la política, les institucions públiques i la classe política. Partint de la premissa que els polítics faran el que voldran per tal de beneficiar-se al màxim personalment, qualsevol intent de canviar les coses és una pèrdua de temps. Les causes d'això són les que enumera Judt:

Si no respectem els béns públics; si permetem o fomentem la privatització de l'espai, els recursos i els serveis públics; si recolzem amb entusiasme la tendència de la jove generació a ocupar-se exclusivament de les seves necessitats: no hauria de sorprendre'ns una disminució constant de la participació cívica en la presa de decisions públiques.¹⁶⁹

Això té les conseqüències d'un "afluixament de la corretja", per així dir-ho, sobre l'honestedat de la classe política i una reducció del sentit col·lectiu de responsabilitat sobre els actes de govern. Aquest sentiment de frustració col·lectiva davant la política és una problemàtica que David Runciman també identifica a *El fin de la*

¹⁶⁸ Evans, Peter i Sewell Jr., William H. (2012). *Neoliberalism: Policy Regimes, International Regimes and Social Effects*. Recuperat de: http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Evans-Sewell_1.pdf

¹⁶⁹ Judt (2010). Pàg.130

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

democràcia i que es resumeix amb un “fer fora als pocavergonyes” sense una alternativa viable. Tot plegat té també l'efecte de reduir la polarització política i augmentar l'estabilitat i, combinat amb l'individualisme imperant, immobilitzar qualsevol moviment polític, ja que evita que no tingui més llaços que una simple emoció col·lectiva. Judt també considera que s'ha produït una reducció de la qualitat de la classe política de finals dels 90 i principis del segle XXI. Han esdevingut “polítics *light*”, sense capacitat per entusiasmar els electors.¹⁷⁰

A nivell econòmic, no s'ha assolit plenament una economia neoliberal unificada. Als Estats Units els canvis han estat més visibles, amb un augment descomunal de la desigualtat. A l'est d'Àsia s'ha produït un augment del desenvolupament espectacular, especialment a Xina, on la implementació de polítiques neoliberals juntament amb una mescla eclèctica que inclou polítiques autoritàries ha dut al punt de produir-se un creixement tan gran que és capaç de disputar l'hegemonia mundial als Estats Units. Pel que fa a Europa, els efectes del neoliberalisme han estat impactants, però també ho ha estat la resistència i fins i tot el rebrot de les institucions socialdemòcrates.

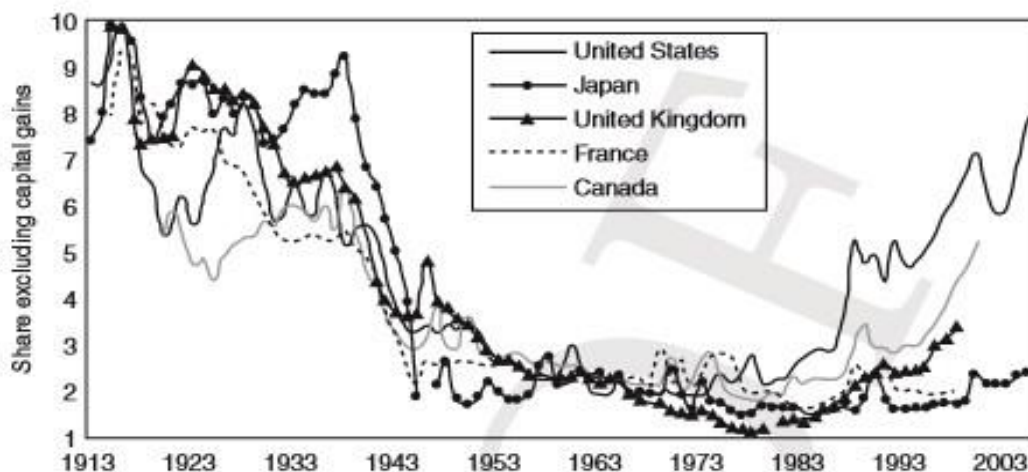
S'ha produït un fre de les taxes de creixement a nivell global i una finançarització de l'economia: la fi al control de la circulació de capitals i la fi del sistema de Bretton Woods, amb la consegüent fluctuació dels valors de les monedes, han permès un augment de l'activitat especulativa. Les entitats financeres han estat capaces d'impulsar campanyes polítiques per desregular el mercat, legitimades per la ideologia neoliberal, duent a la creació de nous productes financers. La finançarització de l'economia ha dut a una major inestabilitat econòmica a nivell mundial, a causa de l'especulació i la creació de bombolles financeres, amb efectes col·laterals devastadors a nivell mundial. La concessió desmesurada de préstecs d'alt

¹⁷⁰ Judt (2010) Pàg. 133

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

risc a països més pobres per part dels bancs n'és una conseqüència. Aquests països, però, no necessàriament poden pagar el deute. Es va inflant una bombolla de deute, que permet el desenvolupament econòmic d'aquell país a costa de l'endeutament. Però quan s'arriba al punt de l'impagament, s'estén el pànic, cosa que pot causar una reacció en cadena de suspensió de pagaments. Es talla l'aixeta dels finançaments, l'economia s'estanca i el pànic continua creixent. Així és com comencen les crisis econòmiques en un sistema econòmic on el deute és tan important. La crisi del 2008 es va produir justament per això: la fallida del banc americà Lehman Brothers va dur a una crisi mundial. L'única solució: pagar el deute d'entitats privades amb diners públics per evitar una crisi econòmica devastadora.¹⁷¹

Una altra de les principals conseqüències del neoliberalisme és un augment de la desigualtat, destacant-ne una concentració de la riquesa en els extrems més rics de la societat. És especialment interessant una taula que compara el repartiment de la renda corresponent al 0,1% més ric de la societat respecte a la renda total a diferents països:

Il·lustració 41. Percentatge d'ingressos sobre la renda total del 0,1% més ric. (De Mishel, Lawrence, Jared Bernstein, and Heidi Shierholz. 2009. *The State of Working America 2008/2009*. Ithaca, NY : ILR Press, an imprint of Cornell University Press.)

¹⁷¹ Varoufakis, Yanis (2016) *¿Y los pobres sufren lo que deben?* (1ª edició). Barcelona: Ediciones Deusto.

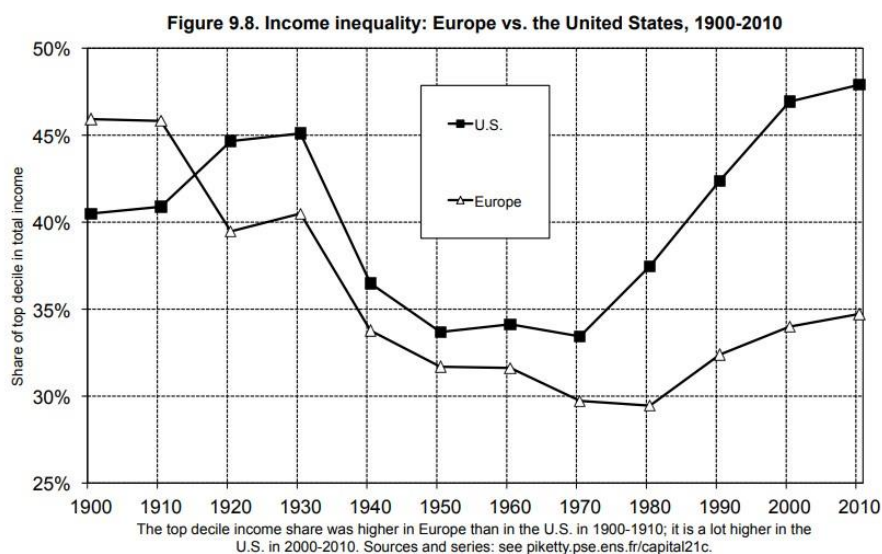
Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Com es pot veure a la il·lustració 41, els ingressos de la minoria més rica de la ciutadania van augmentar molt als Estats Units, el Regne Unit i a Canadà a partir dels anys 80, diferenciant-se clarament respecte als anys de l'Edat d'Or del Capitalisme, i creixent cada cop més. Als Estats Units, el cas extrem, el 0,1% rebia un 8% dels ingressos sobre la renda total del país aproximadament.

Si ampliem el percentatge de població més rica al 10%¹⁷², veiem que als Estats Units els ingressos del 10% més ric corresponen a gairebé la meitat de la renda total, descomptant impostos, a principis del segle XXI. A Europa, aquest percentatge és del 35%. En ambdós casos es pot veure també la diferència entre l'edat d'Or del capitalisme i el paradigma neoliberal, amb un retorn (o, quasi, empitjorament) de la desigualtat d'inicis del segle XX. L'evolució de l'obtenció d'ingressos del 10% més ric als Estats Units és molt gran, passant d'obtenir el 34% dels ingressos totals a obtenir-ne el 48-49% entre el 1970 i el 2010. També es poden apreciar les clares diferències entre Europa i els Estats Units, explicables per la supervivència de les institucions socialdemòcrates al Vell Continent. Allà, entre el 1960 i el 2010, el 10% va passar d'obtenir el 30% dels ingressos totals a obtenir-ne el 35%. Invertint les xifres, el 90% de la població estatunidenca passa d'obtenir el 76% de la riquesa a obtenir-ne el 52%, i l'europea passa d'obtenir el 70% a obtenir-ne el 65%. Tot això es pot observar a la il·lustració 42:

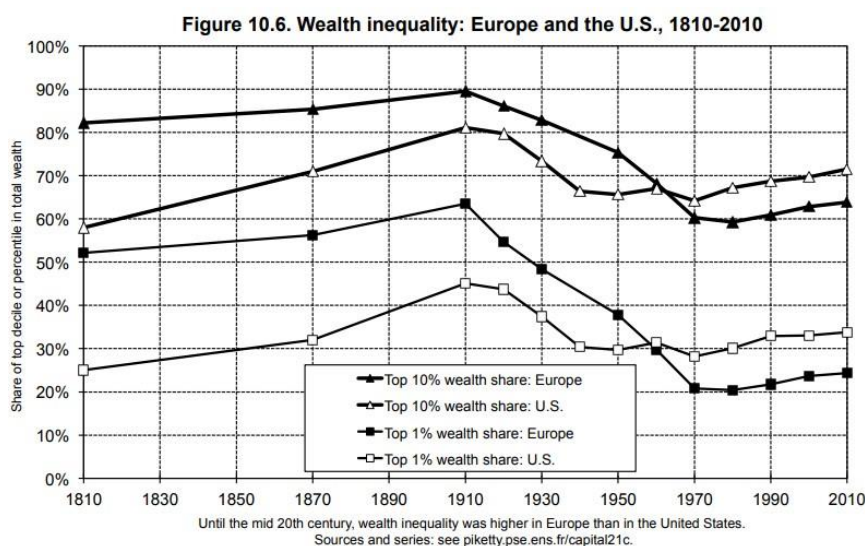
¹⁷² A les il·lustracions 42 i 43, les dades d'Europa són en realitat una combinació de les dades de quatre països europeus: el Regne Unit, el país més desigual dels quatre, Suècia, el més igual d'aquests i França i Alemanya, que es troben entremig. El mateix autor, Thomas Piketty, admet que es tracta d'un càlcul molt a l'engròs. Piketty, Thomas (2013). *El Capital al segle XXI*. Recuperat de: <https://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2014/06/14Thomas-Piketty.pdf>. Pàg. 231

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Il·lustració 42: Percentatge d'ingressos sobre la renda total del decil més elevat. (De Thomas Piketty (2014) *Capital in the 21st century*. Recuperat de: <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/Piketty2013GraphiquesTableauxLiens.pdf> (Graphic 9.8))

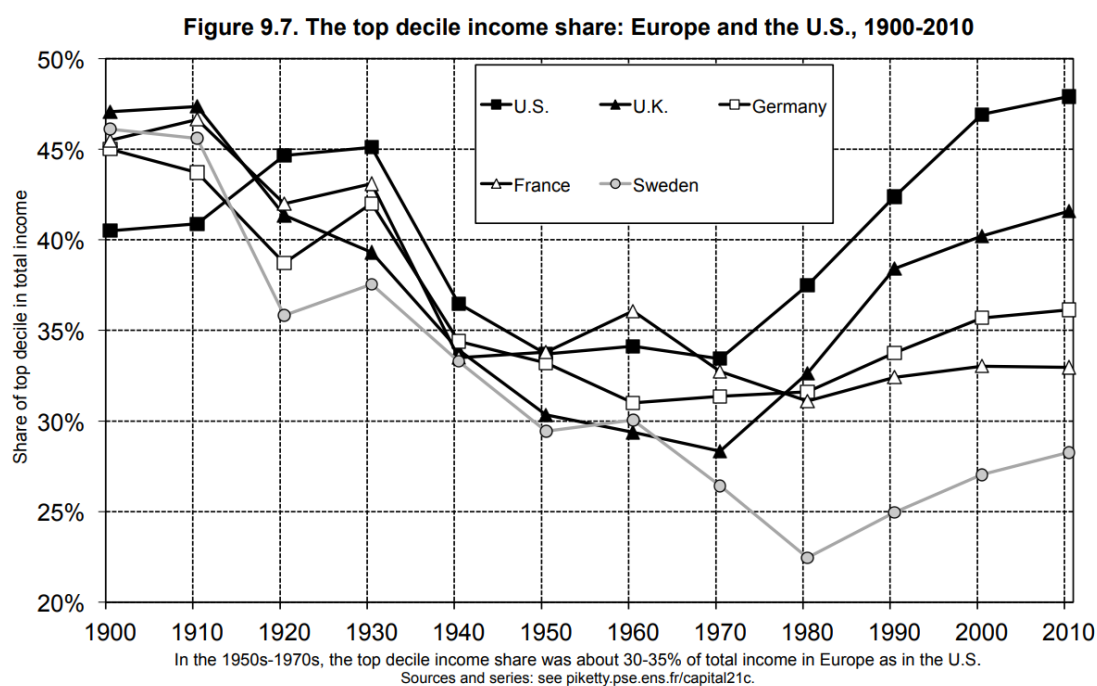
Les diferències més grans, però, es troben en la riquesa neta posseïda per aquest 10%:

Il·lustració 43: Percentatge de riquesa sobre la riquesa total del decil més elevat. (De Thomas Piketty (2014) *Capital in the 21st century*. Recuperat de: <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/pdf/F10.6.pdf> (Graphic 10.6))

La il·lustració 43 mostra com l'any 2010 el 70% de la riquesa dels Estats Units era posseïda per tan sols el 10% de la població més rica, i el 34% d'aquesta riquesa era posseïda per l'1% de la població més ric. A Europa, aquestes xifres són més moderades: el 63% de la riquesa era posseïda pel 10% de la població més ric i el 24% de la riquesa era posseïda per l'1% més ric. Invertint l'anàlisi, veiem que el 90% de la població dels Estats Units havia de viure amb un 30% de la riquesa, i el 90% de la població europea havia de viure amb el 37% de la riquesa. Malgrat que no entraré en les conseqüències d'aquesta desigualtat tan extrema, es pot veure un perjudici clar per a la majoria més pobre.

Malgrat que la Il·lustració 43 és molt clara, adjunto també el desglossament de les dades referents a Europa, que són en realitat la combinació de França, Alemanya, Regne Unit i Suècia. Dins d'aquest desglossament es pot veure el canvi radical en l'implementació de les polítiques neoliberals a partir del 1970 al Regne Unit, i el contrast amb el model socialdemòcrata suec.

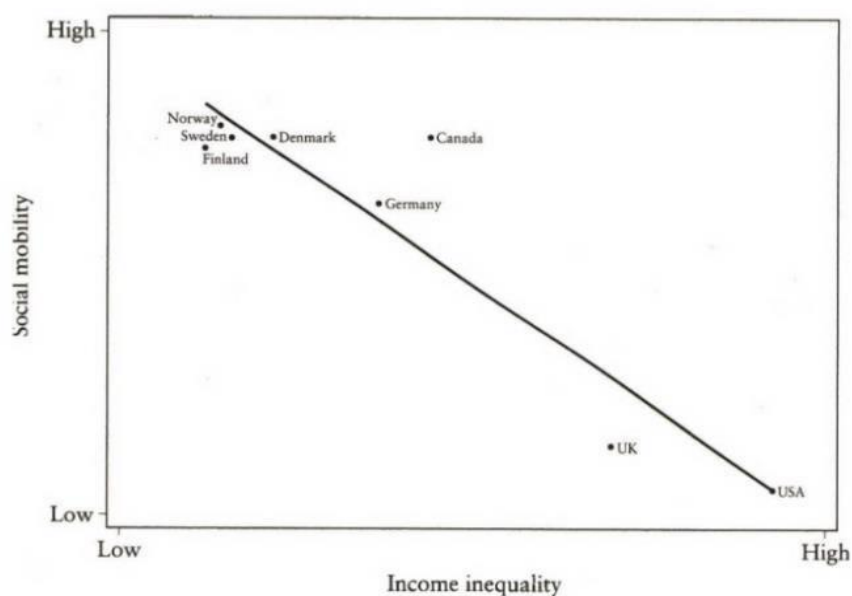
Il·lustració 44: Percentatge d'ingressos sobre la renda total del decil més elevat. (De Thomas Piketty (2014) Capital in the 21st century. Recuperat de: <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/Piketty2013GraphiquesTableauxLiens.pdf> (Graphic 9.7))

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Un altre cop, es pot tornar a observar els efectes del model socialdemòcrata i la política econòmica keynesiana sobre la desigualtat, propiciant-se una baixada del 75 al 60% de la riquesa del 10% més ric sobre la riquesa total a Europa, mentre que l'1% va passar de posseir el 40% de la riquesa a tan sols el 20. Als Estats Units, aquest canvi no es va produir en la riquesa posseïda, però sí en els ingressos. La diferència entre ingressos i riquesa demostra la tendència d'aquestes classes altes d'acumular el capital.

Malgrat la rotunditat dels gràfics respecte a la reducció de la desigualtat, aquests no confirmen que el sistema socialdemòcrata fos totalment efectiu a l'hora de fer canvis socials molt profunds, ja que no canvia el paradigma d'una minoria rica que posseeix gran part de la riquesa. No obstant, es pot observar una tendència a la baixa prou clara, que arriba al punt àlgid a l'últim moment de predomini del sistema socialdemòcrata (inici dels anys setanta).

Els efectes d'aquesta concentració de capital en la desigualtat i en la mobilitat social es poden apreciar en la següent gràfica:

Il·lustració 45. Mobilitat social i desigualtat (Wilkinson i Pickett, *The Spirit Level*, figura 12.1, p.160)

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Malgrat que el neoliberalisme defensa una alta mobilitat social, la desigualtat creixent dels últims anys ha provocat que la mobilitat social davalli. Per contra, als països europeus, on les institucions socialdemòcrates han aconseguit sobreviure, la mobilitat social es manté alta, de la mateixa manera que la desigualtat és més reduïda.

Finalment, Evans i Sewell descarten que s'hagi produït una separació fulminant de l'economia i la política, sinó que s'ha produït una superposició del poder econòmic al polític.¹⁷³ El que denominariem *establishment* es troba en aquesta situació perquè és capaç de mantenir les regles del joc, cosa que es controla des de l'esfera política. El control d'aquest *establishment* sobre l'esfera política es podria efectuar tant de manera cooperativa (corrupció) o de manera coactiva (amenaces relatives a sabotatges econòmics que desacreditarien el govern).

7.2. LA TERCERA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ I LES ONADES DE DEMOCRÀCIA AL SEGLE XXI

7.2.1. LA TERCERA ONADA DE DEMOCRATITZACIÓ

Entre el 1974 i el 1990 té lloc la tercera onada de democratització, segons la classifica Huntington, en la qual es van crear 30 noves democràcies, doblant el nombre de democràcies ja existents. Huntington creu que les causes d'aquesta tercera gran onada són les següents:

- L'agreujament dels problemes de legitimitat dels règims autoritats, a causa del predomini dels valors democràtics a nivell mundial i de les derrotes econòmiques i militars.
- El creixement econòmic dels anys seixanta, amb l'augment de la classe mitjana urbana i dels nivells d'educació.

¹⁷³ Evans i Sewell Jr. (2012)

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

- L'oposició del Vaticà i el catolicisme a l'autoritarisme.¹⁷⁴
- Canvis en la política exterior de la Comunitat Europea, els Estats Units i la Unió Soviètica.
- Efecte "bola de neu": Les transicions a democràcia d'altres països ofereixen un model per als països en procés de democratització.¹⁷⁵

Gunitsky situa aquesta onada sobretot al sud d'Europa, a l'Amèrica Llatina i a Àsia. Coincideix gairebé completament amb Huntington pel que fa a la tercera onada, tot i que situa el seu final al 1988 i la diferència d'una altra onada, la causada per la caiguda de la Unió Soviètica, i que va del 1989 al 1994, tenint lloc a l'Est d'Europa i als antics territoris soviètics, a part de a l'Àfrica. Cal destacar que Gunitsky compta amb una millor perspectiva que Huntington, el qual escrivia la seva obra el 1991, un any després de finalitzar el que ell considera la tercera onada, mentre que Gunitsky publicava l'any 2018 l'obra que s'ha emprat aquí de referència. Cal recordar, també, que tots els possibles canvis de règim que Gunitsky situa en una onada democràtica concreta són duradors, sinó que molts es queden en una situació d'impuls democràtic en un context on falten els mitjans per la instauració d'un règim democràtic estable, com ara la presència de conflictes de classe o per qüestions ètniques, una manca de tradició democràtica o bé un baix nivell econòmic.¹⁷⁶

A principis del segle XXI Gunitsky identifica dues onades de democràcia: la primera és la que conformen les Revolucions dels Colors a l'Est d'Europa i antics territoris soviètics. Aquesta onada va durar del 2000 al 2007 i es va caracteritzar per revolucions pacífiques amb un alt protagonisme dels estudiants. L'altra onada

¹⁷⁴ Molts dels països de la tercera onada eren majoritàriament catòlics, com Portugal, Polònia o Espanya mateix.

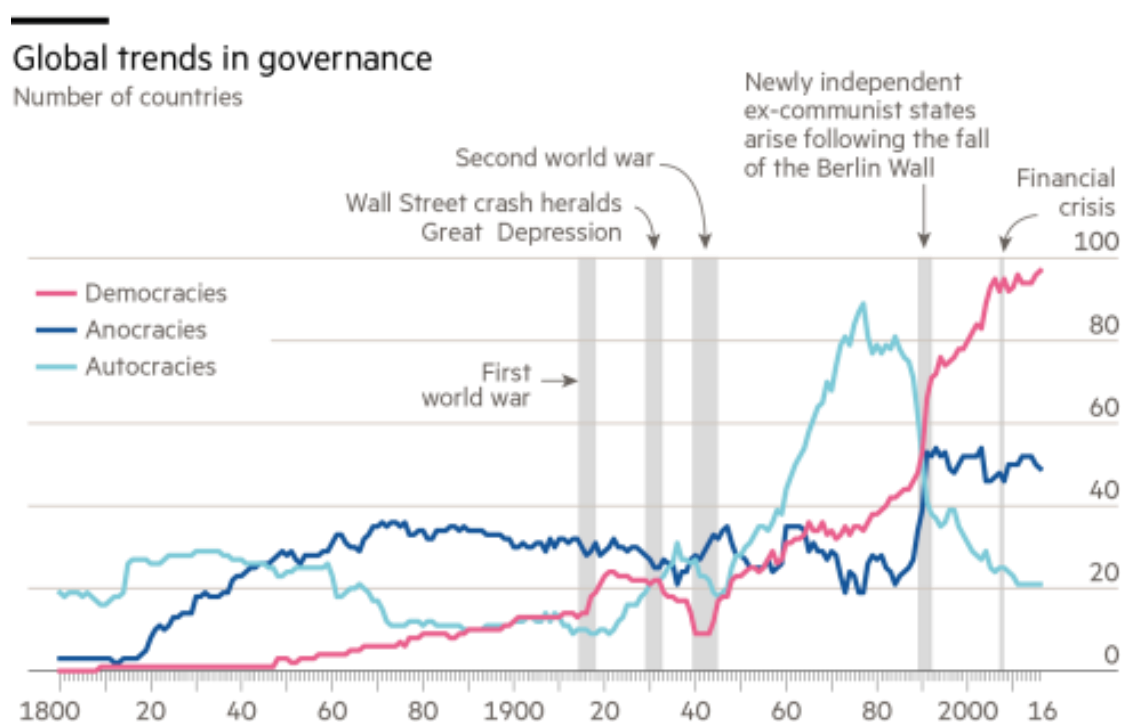
¹⁷⁵ Huntington, Samuel P. (1991). *Democracy's Third Wave*. Recuperat de: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>

¹⁷⁶ Gunitsky, S. (2018). Democratic Waves in Historical Perspective. *Perspectives on Politics*, 16(3), 634651. doi:10.1017/S1537592718001044

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

democràtica d'aquest segle ha estat la Primavera Àrab (2011-2012), que va provocar un seguit d'aixecaments contra els respectius governs per tot el Nord d'Àfrica i l'Orient Mitjà, que amb l'excepció d'alguns països no van provocar un canvi de règim, sinó més aviat inestabilitat i conflictes.¹⁷⁷

Per resumir l'evolució històrica del nombre de països considerats democràcies s'adjunta aquí una gràfica, i a l'annex un vídeo infogràfic de les diferents formes de govern al món des de 1816. El vídeo aplica criteris diferents als de Huntington, i empra el concepte d'anocràcia, on una elit política té el poder. Diferencia alhora entre anocràcies obertes i tancades, en funció de si aquesta elit és oberta a tothom (amb un criteri econòmic suposadament) o tancada.

Il·lustració 46: Evolució històrica dels governs al món. Font: Trade: Klasing and Milonis Quantifying the evolution of world trade. 1870 to 1949; Penn World tables (from 1950). Governance: Our World in Data. Center for Systemic Peace (Polity IV Project).

¹⁷⁷ Gunitsky (2018).

7.2.2. LA UNIÓ EUROPEA

El 1992, amb el tractat de Maastricht, es crea la Unió Europea, amb el propòsit de crear una harmonia entre els diferents països de la Unió i assolir un projecte europeu comú. Tenia els precedents de les unions econòmiques de la Comunitat Econòmica Europea i la Comunitat Europea del Carbó i l'Acer.

La Unió Europea va tenir un paper clau en la democratització d'Europa a finals del segle XX, a causa que un dels requisits per ser un estat membre és ser un estat democràtic. Actualment consta de 28 estats, 18 dels quals han adoptat una moneda comuna, l'euro, cosa que ha eliminat la incertesa de les fluctuacions de les divises arran entre els mercats d'aquests països. Aquests estats compten amb polítiques comunes, destacant-ne la monetària, que és dirigida pel Banc Central Europeu, que no respon davant de cap parlament. La difícil creació d'unes institucions que puguin representar coherentment a tots els ciutadans i ciutadanes de la UE fa que la majoria d'institucions estiguin compostes per ministres o representants concrets de cada país, i no escollides democràticament de manera directa. L'únic òrgan que és escollit democràticament, el Parlament Europeu, no té el poder per iniciar processos legislatius; és, simplement, un òrgan consultor, que ratifica les decisions del Consell Europeu, un òrgan integrat per representants ministerials dels estats membres. L'única iniciativa política que té és instar al Consell que presenti propostes a la Comissió, que és, al final, l'únic òrgan amb iniciativa política, tractant-se de l'òrgan executiu i compost per representants independents dels estats membres, votats pel Parlament.¹⁷⁸

Yanis Varoufakis (1961), exministre grec de finances¹⁷⁹, es mostra crític amb aquesta estructura. L'absència de control dels diferents països membre sobre la política

¹⁷⁸ Web oficial del Parlament Europeu. Recuperat de: <http://www.europarl.cat/parliament/poders1.php>

¹⁷⁹ Va ser ministre de finances del govern del partit d'esquerra SYRIZA en ple conflicte amb la Unió Europea arran de la crisi del deute. La fallida dels intents de renegociació del deute públic grec van dur a

monetària, que deixen en mans dels tecnòcrates de la burocràcia europea fa palesa una manca important de democràcia. Això permet un funcionament autoritari dins la Unió, amb l'ús de polítiques monetàries que tan sols beneficien a certs sectors econòmics, especialment els bancs. I no només això: una unió monetària sense control polític duria al desastre econòmic als països desfavorits. I així ha estat: després de la crisi del 2008, les polítiques d'austeritat dictades des de la UE per complir amb els pagaments dels deutes als bancs i alhora rescatar-los han dut a l'endeutament desmesurat els països de la Unió, destacant-ne Grècia, Irlanda, Espanya, Itàlia i Portugal. L'evolució del deute públic sobre el PIB ha estat la següent¹⁸⁰:

Any	Zona euro	Grècia	Irlanda	Portugal	Espanya	Itàlia
2008	66,2%	105,4%	25%	68,3%	36,1%	103,6%
2010	80%	129,7%	64,4%	83,7%	54%	116,4%
2014	91%	175%	123%	129,7%	92,1%	130%

Varoufakis empra el terme de l'Europa dels Estats per definir la situació actual de la Unió Europea dominada per una burocràcia lluny del control polític dels ciutadans, molt diferenciada d'una hipotètica unió democràtica federal com podria ser l'Europa dels Ciutadans, molt més coherent amb els valors oficials de l'uropeisme.

la convocatòria d'un referèndum sobre el pagament o no del deute, al qual la resposta des de la Unió Europea va ser tancar els bancs. Varoufakis va dimitir després de la celebració del referèndum. Actualment és un reconegut autor especialment conegut per la seva visió crítica amb l'estat actual de la UE.

¹⁸⁰ Varoufakis (2016) Pàg 242.

7.3. ACTUALITAT I FUTUR DE LA DEMOCRÀCIA

7.3.1. SITUACIÓ ACTUAL DE LA DEMOCRÀCIA. LA CRISI DE DISFUNCIONALITAT

Un dels esdeveniments més importants de l'actualitat recent és la crisi financera de 2008, provocada justament per la financiarització de l'economia explicada anteriorment. Com explicava a la introducció, aquesta crisi ha augmentant encara més la desigualtat, beneficiant a l'1% i perjudicant a la resta. Ha fet evident que els rics no van patir la crisi, però els pobres sí.

David Runciman, polític anglès i professor de política i Història a la Universitat de Cambridge, a la seva obra *How Democracy Ends* fa una descripció de la situació actual de la democràcia. A l'inici del llibre, qüestiona l'afirmació de Francis Fukuyama que el 1989 suposava la fi de la història. Qüestiona, de fet, que el model de democràcia actual sobrevisqui massa temps. L'adjectiu clau per descriure la democràcia d'avui en dia seria *disfuncional*.

La democràcia es troba en un punt crític: malgrat la indiscutible confiança general en la democràcia com a idea política, els elements que la constitueixen han deixat de funcionar: les eleccions periòdiques per formar els parlaments democràtics (amb líders *light* que no inspiren confiança), el poder judicial independent i la premsa lliure (amb l'auge de les *fake news* i el torrent d'informació impossible de processar que rebem a diari). Aquests ja no compleixen la seva funció i no resolen els problemes. La conseqüència d'això és una democràcia buida de continguts i, per tant, innòcua.

Això genera un sentiment de desafecció política molt important, però no promou cap canvi de règim polític. Les societats del Primer Món, amb una població envellida, molt interconnectada i amb unes condicions de benestar mínimes es troba

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

paralitzada davant d'una situació que no vol que empitjori. Els problemes greus ja no generen canvis polítics, tan sols desànim.

Runciman creu que aquest problema s'agreuja perquè la democràcia ja no pot créixer gaire més. És a dir, no queden gaire àrees de població a les quals estendre el dret a sufragi ni gaires serveis bàsics per subministrar ni impostos per crear. Les democràcies liberals han assolit un zenit marcat per la pau, i creu que ja no li queden més mesures expansives per corregir la desigualtat creixent des de la fi del model socialdemòcrata. En conseqüència, la situació simplement és de decadència i, amb el temps, la democràcia esdevindrà obsoleta.

El que diferencia l'actual crisi de la democràcia de la dels anys d'entreguerres i de la Segona Guerra Mundial són tres factors:

- Absència de violència: La violència queda molt apartada del joc polític en una democràcia occidental. Malgrat que això ja és òbviament positiu, Runciman, citant a Walter Scheidel¹⁸¹, observa que un esdeveniment violent que afecti a tothom per igual (una revolució, una epidèmia o un desastre natural) té un efecte anivellador, no sense abans passar per un tràngol horrible. Això suposa un enroc de la desigualtat davant una revolució violenta "clàssica". També fa que qualsevol amenaça a la democràcia esdevingui més subtil, menys evident. Davant la possibilitat de cop d'estat, és més difícil que un cop d'estat militar tingui èxit, però alhora és més difícil percebre un cop d'estat encobert.
- L'amenaça de catàstrofe: Les catàstrofes, com ara les conseqüències de l'emergència climàtica ja no produeixen mobilitzacions, ans al contrari.
- La revolució de les TIC: Els canvis tecnològics han canviat com ens comuniquem i els termes en els quals ha d'operar la democràcia.

¹⁸¹ Scheidel, Walter (2018) *El gran nivelador. Violència e historia de la desigualdad desde la Edad de Piedra hasta el siglo XXI*. Barcelona: Crítica.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Runciman considera que la democràcia es troba en una etapa de maduresa, però que ja ha acabat la seva etapa d'auge i actualment està perdent empenta allà on s'ha consolidat. Més perillosament, les virtuts positives de la democràcia estan dissolent-se. El que Runciman creu que fa la democràcia un sistema formidable és la seva capacitat per beneficiar a la ciutadania alhora que li dona reconeixement. El problema és que ja no fa aquestes dues coses alhora. La solució de problemes va a càrrec dels experts, cosa necessària en un món creixentment complex. I el reconeixement ara té lloc de manera individual i anàrquica, amb una dispersió de les emocions col·lectives, cosa que no es donava al segle passat. Els partits polítics són incapaços de catalitzar ambdues coses alhora.¹⁸²

7.3.2. AMENACES ACTUALS A LA DEMOCRÀCIA

Si es dona un final a la democràcia, aquest serà perllongat i gradual, sense un punt final clar (a excepció que es produís un cataclisme apocalíptic).

7.3.2.A. AUGES DELS NEOPOPULISMES D'EXTREMA DRETA

El patiment econòmic amb un augment de la desigualtat, fet palès amb la crisi del 2008, els canvis tecnològics i la situació generalitzada de pau causada per la globalització han donat lloc al neopopulisme, una reacció principalment nacionalista, sovint racista i identificada normalment amb l'ultradreta. La retòrica populista es basa en una crítica a la "traïció" de les elits, i a un posicionament com a defensors del poble. El populisme suposa una amenaça a la democràcia per l'autoritarisme que s'ha implantat a països amb governs populistes i per un discurs clarament intolerant, xenòfob i agressiu. Té paral·lelismes inquietants amb el feixisme, moviment polític que entre finals dels anys 20 i principis dels anys 40 va suposar una veritable amenaça per la supervivència de la democràcia. Malgrat les veus d'alarma que han

¹⁸² Runciman, David (2019). *Así termina la democràcia*. Barcelona: Editorial Paidós.

sorgit per aquestes similituds, Runciman descarta un possible retorn del feixisme al Primer Món o una altra Guerra Mundial en el present més immediat: la memòria històrica roman massa viva com perquè es produeixi un altre esdeveniment d'aquesta magnitud. Però és preocupant que justament al país hegemònic a nivell mundial, els Estats Units tingui com a president algú que s'emmarca en el populisme, president des del 2016.

7.3.2.B. CATÀSTROFE GLOBAL

La humanitat es troba en un punt crític per a la seva supervivència. El *boom* demogràfic dels últims anys i les necessitats d'un model de consum creixentment desmesurat han dut a una destrucció sense precedents de l'hàbitat i l'entorn, amb conseqüències desastroses, com ara la manca de recursos elementals com l'aigua mateixa. Les emissions de gasos d'efecte hivernacle conseqüència de la industrialització i el comerç mundial, agreujades per una manca de vegetació que n'absorbeixi el carboni, fruit de la desforestació, han accelerat l'escalfament global, amb conseqüències imprevisibles, però que probablement duran a la desaparició de ciutats costaneres, desertització (amb les conseqüents migracions climàtiques, que afectaran justament als països més vulnerables i que menys han contribuït a l'escalfament global), o una intensificació de les catàstrofes naturals, entre moltes altres. Les conseqüències d'una possible epidèmia global o d'una guerra nuclear també posarien en perill a la supervivència humana. Malgrat que aquesta qüestió possiblement seria una de les últimes preocupacions en cas de catàstrofe global, és obvi que la democràcia estaria en perill de mort en un escenari com aquest. El més preocupant és la inactivitat davant d'aquests problemes. Una reducció dels gasos d'efecte hivernacle és imprescindible per a evitar un escalfament de les temperatures amb conseqüències catastròfiques i difícils de preveure.¹⁸³

¹⁸³ Ripple, William J, Wolf, Cristopher, Newsome, Thomas, et altr. (2019) *World Scientists' Warning of a*

7.3.2.C. EL PAPER DE LES NOVES TECNOLOGIES

La importància de les noves tecnologies en la nostra vida quotidiana i el pes que tenen xarxes socials com Facebook o cercadors com Google són un nou factor polític important. El canvi de paradigma que suposen tecnologies com el *big data* i la influència que exerceixen les nostres vides les xarxes socials poden alterar resultats electorals i l'opinió pública. El cas de Cambridge Analytica, on mitjançant Facebook es van accedir a dades privades per perfilar l'electorat i canviar la seva opinió, n'és un exemple flagrant.¹⁸⁴ No poden derrocar directament la democràcia, però en poden debilitar els seus fonaments.¹⁸⁵

7.3.3. ALTERNATIVES PROPERES?

7.3.2.A. ALGUNS ESCENARIS POSSIBLES

Runciman planteja sistemes alternatius o canvis profunds que podrien dur-se a terme a les democràcies occidentals. Aquests són:

- Autoritarisme pragmàtic mediambiental: Es tractaria d'un sistema conservador i autoritari de caire neopopulista i nacionalista, enfocat a la protecció de la nació a tota costa davant de les conseqüències de l'emergència climàtica i de les migracions causades per aquesta.
- Epistocràcia: Replantellant la tesi platònica sobre el fet que la democràcia dona el poder als ignorants, la qüestió que el món d'avui sigui creixentment complex fa que un sistema polític basat en el coneixement, o que restringeixi el vot segons el coneixement, guanyi força com a idea per legitimar un sistema creixentment disfuncional.

Climate Emergency. Recuperat de: <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>

¹⁸⁴ Redacció de BBC News. 21 de març de 2018. *5 claves para entender el escándalo de Cambridge Analytica que hizo que Facebook perdiera US\$37.000 millones en un día* Recuperat de: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-43472797>

¹⁸⁵ Runciman(2018). Pàgs. 147-198.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

- Poliarquia cibernètica: Ús de les noves tecnologies per optimitzar el funcionament democràtic. Això inclouria l'ús de la intel·ligència artificial per determinar quin vot resulta més beneficiós per a cada individu i, si es millora l'*input* del vot, es millora el resultat final de la decisió representativa o *output*. També es veu a la tecnologia com a potencial element per a la creació de sobiranes i llaços aliens a l'Estat.

7.3.2.B. RENDA BÀSICA UNIVERSA: SOLUCIONS ECONÒMIQUES PER A PROBLEMES POLÍTICS

Una proposta molt interessant és la Renda Bàsica Universal, recolzada des de quasi tots els sectors polítics i per motius molt diferents. Es tractaria d'una renda proporcionada per l'Estat de manera incondicional i idènticament igual a tota la ciutadania. L'import d'aquesta no està definit, però òbviament suposaria una despesa pública important. Alhora, també requeriria d'un esforç redistributiu important, ja que per finançar-la seria necessari un augment dels impostos, que tan sols podrien ser progressius. En conseqüència, seria necessari un control sobre el flux de capital, ja que un augment dels impostos duria a una fuga de capital.

Però la Renda Bàsica seria un component formidable de la democràcia. Com bé reflexionen els seus defensors, no hi pot haver llibertat si les persones tenen, en la seva majoria, limitacions materials que les obliguen a aconseguir un sou com sigui. Tampoc hi pot haver igualtat si en la mateixa societat hi ha persones que compten amb béns materials suficients per no haver de preocupar-se per aconseguir ingressos i d'altres sí. I la justícia i la solidaritat de la imatge en conjunt queden molt danyades. La pobresa, en altres paraules, quedaria erradicada.

Alhora, també és una mesura que podria esdevenir imprescindible per la constant automatització dels progressos de producció i la conseqüent reducció de la feina a fer i, per tant, de la destrucció de llocs de treball. La Renda Bàsica podria absorbir les

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

prestacions d'atur i les pensions, i oferirien una base econòmica sobre la qual viure amb seguretat i poder iniciar projectes que beneficiïn al comú de la gent.¹⁸⁶

7.3.3.C. EXPANSIÓ DE LA DEMOCRÀCIA A L'ESFERA ECONOMIA PER ASSOLIR UNA DEMOCRÀCIA PLENA: LA PROPOSTA DE VAROUFAKIS

Yanis Varoufakis analitza el moment actual de la següent manera: s'ha produït d'una destacable reducció de l'esfera política, la zona on hi ha present un funcionament democràtic i d'un augment del poder de l'esfera econòmica, que ha estat capaç de colonitzar el poder polític i que no compta amb un funcionament democràtic. Això garanteix un èxit total dels grans capitalistes, que Varoufakis caracteritza com a depredadors tan eficaços a l'hora de devorar les seves preses que ràpidament passen gana; és a dir, l'acumulació de capital és tan eficient per part seva que ja no troben fonts per generar riquesa. El resultat d'això és l'estancament del sous i un atur elevat. El mercat és per tant incapaç d'absorbir l'oferta, i hi ha una permanent manca de demanda agregada que foragita la inversió. El capital es va acumulant, sense invertir-se en l'activitat productiva, però provocant una pujada de preus general. Alhora, hi ha present una acumulació de deute immensa, deute que es podria anul·lar amb inversió en producció, per a la qual no falta capital; és justament el que s'acumula. Aquestes dues acumulacions és el que Varoufakis anomena "muntanyes bessones", que no poden anul·lar-se mútuament pel funcionament normal del mercat.

La seva proposta de solució per a aquest problema econòmic i polític és dur la democràcia a l'esfera econòmica. La qüestió seria revolucionar el paradigma de propietari-treballador assalariat, unificant-ne els dos rols. El capital d'una empresa està constituït pel capital conjunt de tots els treballadors. Cada treballador compta amb el seu propi capital, que es va situant a cada empresa on treballi. Així, cada

¹⁸⁶ Van Parijs, Philippe i Vanderborght, Yannick. Raventós, Daniel (Pròleg). Casassas, Daniel (Trad.) (2016). *La Renta Básica: Una medida eficaz para luchar contra la pobreza*. Barcelona: Paidós.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

treballador és en part propietari (i, per tant, decisor) dins l'empresa i en part un treballador més. S'eliminen així els interessos contraposats de la classe propietària i la classe treballadora, s'eliminen els interessos contraposats d'estalvi i inversió, simplificant-ho molt. Això anul·la les "muntanyes bessones" que el mercat és incapaç de solucionar i les injustícies de classe que observa el marxisme. A nivell internacional, Varoufakis proposa justament el projecte que tenia Keynes per al sistema de Bretton Woods. Les monedes tindrien com a referent una moneda universal (Varoufakis, fent honor al seu llegat cultural, l'anomenaria *cosmos*), però tindrien un valor de canvi fluctuant. Les balances comercials de cada país es corregirien mitjançant una institució internacional com l'FMI, a la qual cada país aportaria la quantitat corresponent al seu dèficit o superàvit comercial, per llavors reciclar-lo en inversions necessàries als països més pobres, inversions com ara energies renovables.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Varoufakis, Yanis (2016). *Capitalism will eat democracy –unless we speak up*. <https://www.youtube.com/watch?v=GB4s5b9NL3I>

MARC PRÀCTIC

8. ENQUESTA

8.1. MOTIU DE L'ENQUESTA

Hem vist que la democràcia es troba en una situació difícil, sense capacitat per solucionar els problemes actuals. Seria, a més, un atzucac per a la democràcia, que no pot expandir-se més segons un sector d'opinió que creu que la democràcia ja ha arribat pràcticament al seu punt de màxima expansió.

Cal considerar, però, si aquesta opinió és certa, ja que si fos falsa s'obriria un horitzó de canvis importants per a les democràcies actuals. En conseqüència, l'objectiu de l'enquesta és veure si la ciutadania pensa si té prou capacitat de decisió, si en el futur vol ampliar-la i de quina manera. Per tant, no es tracta tant d'un exercici per millorar la comprensió del moment actual sinó per valorar la predisposició futura de la ciutadania a certs canvis.

8.2. ANÀLISI DELS RESULTATS DE LES ENQUESTES

8.2.1. CARACTERÍSTIQUES DE L'ENQUESTA

En total, s'han recollit 403 respostes d'enquestes per via telemàtica i 24 respostes en paper entre el 26 d'octubre i el 18 de novembre. Aquestes últimes 24 enquestes en paper tenien l'objectiu d'ampliar la mostra de persones de 60 a 74 anys o més. En total, la mostra és de 427 persones majors de 12 anys.

Malgrat el caràcter global de la informació que l'enquesta pretén obtenir, el factor limitant d'aquesta enquesta és el coneixement de la llengua catalana i l'àmbit

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

geogràfic, ja que l'enquesta va ser enviada per canals privats (Whatsapp i Instagram) a persones conegudes residents a Catalunya, per temes d'abast propi. Per tant, la població seria els catalanoparlants residents a Catalunya majors de 12 anys, un 85% dels majors de 15 anys segons l'IDESCAT. Estaríem parlant, doncs, d'una mostra d'uns 5 milions i mig d'habitants¹⁸⁸ aproximadament, descomptant la franja d'edat dels 12 a 14 anys, que l'IDESCAT no registra, però que suposa tan sols un 4% dels enquestats.

Totes les respostes admetien una única opció, excepte la pregunta sobre els àmbits sobre els quals es creu que la ciutadania té un menor control. En aquest cas, s'admetia escollir més d'un àmbit, a més de respostes més extremes (cap àmbit es troba fora del control de la ciutadania o tots els àmbits estan fora del control de la ciutadania).¹⁸⁹

8.3. PERFIL DELS ENQUESTATS

Per perfilar els enquestats se'ls ha demanat per:

- Edat.
- Identitat de gènere.
- Estatus econòmic amb el que s'identifiquen.
- El nivell d'estudis més alt que han completat o cursen en el moment de respondre l'enquesta.

¹⁸⁸ Institut d'Estadística de Catalunya. (2018). *Coneixement de llengües: català, castellà, anglès i francès*. Recuperat de: <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10367>

¹⁸⁹ Enllaç amb les preguntes de l'enquesta: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfvZ7Sur3GMPDXaKW0A27QMxUcuLiyqQB_EEcibfmS2lKNLeA/viewform?usp=sf_link

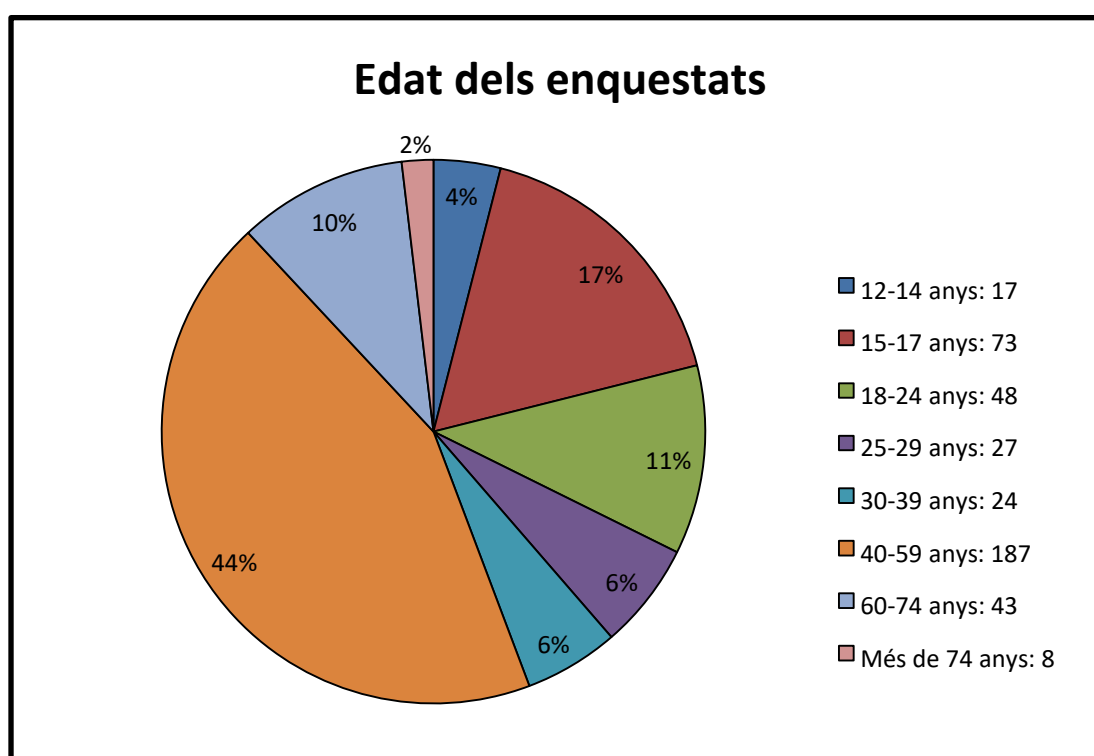
- Opinió política, seguint els criteris de la brúixola política, una representació simplificada en un eix de coordenades d'una ideologia política.¹⁹⁰ Aquesta pregunta es dividia en dos:

- Fins quin punt l'Estat ha d'intervenir en l'economia.
- Fins quin punt l'individu ha de ser lliure per decidir sobre la seva vida.

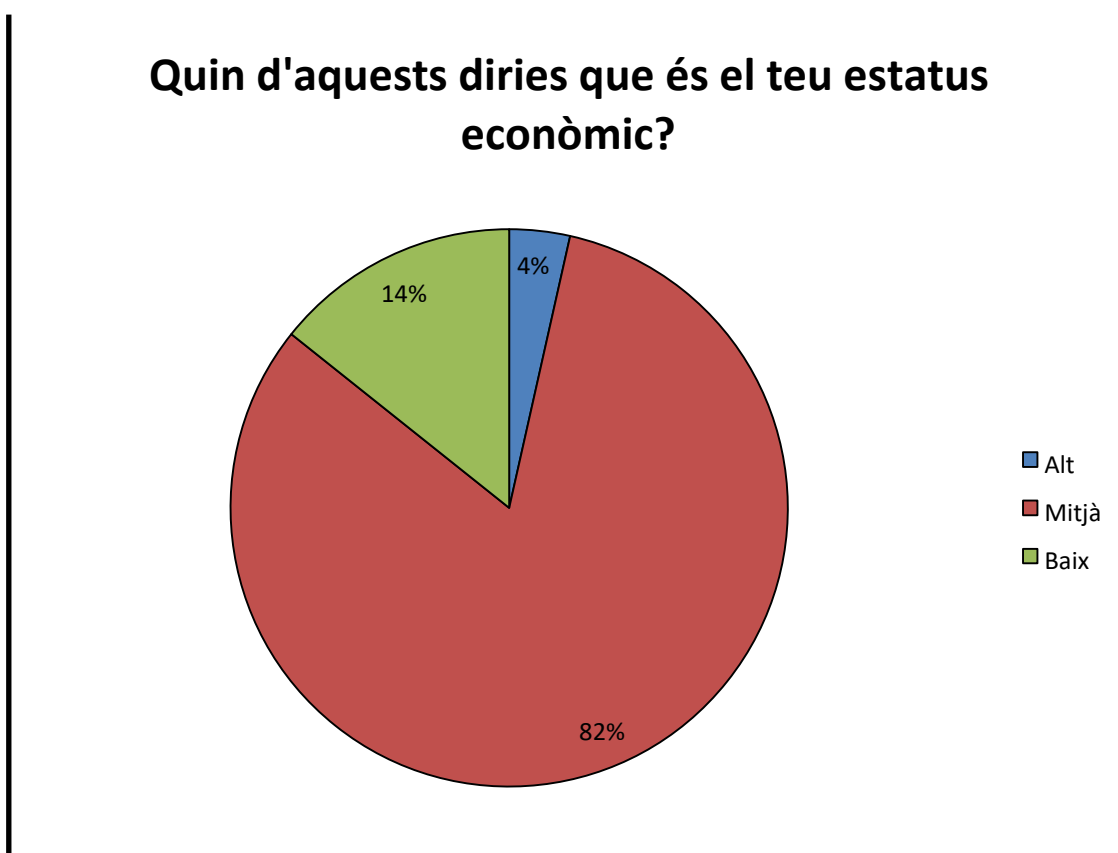
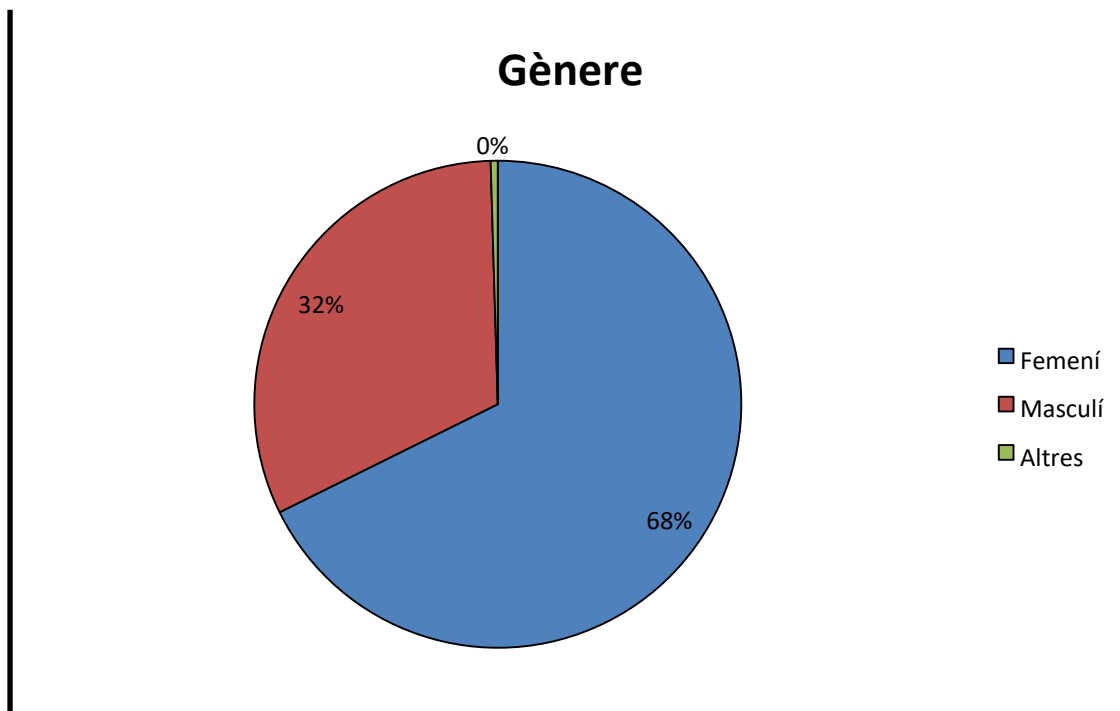
Així s'intentaria reconstruir, de manera general, l'opinió política que tenen els enquestats.

- Participació en les eleccions. Aquesta dada ajuda a complementar el nivell d'implicació política.

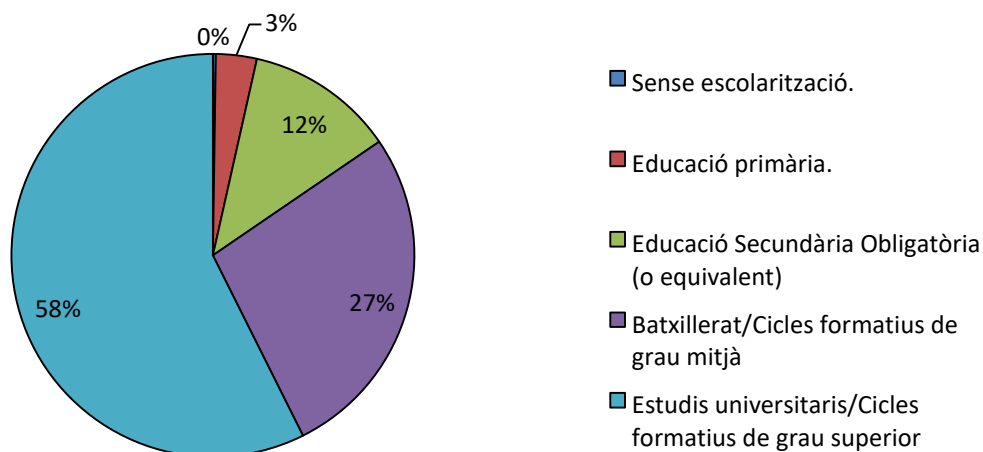
8.4. RESPOSTES DE PERFIL

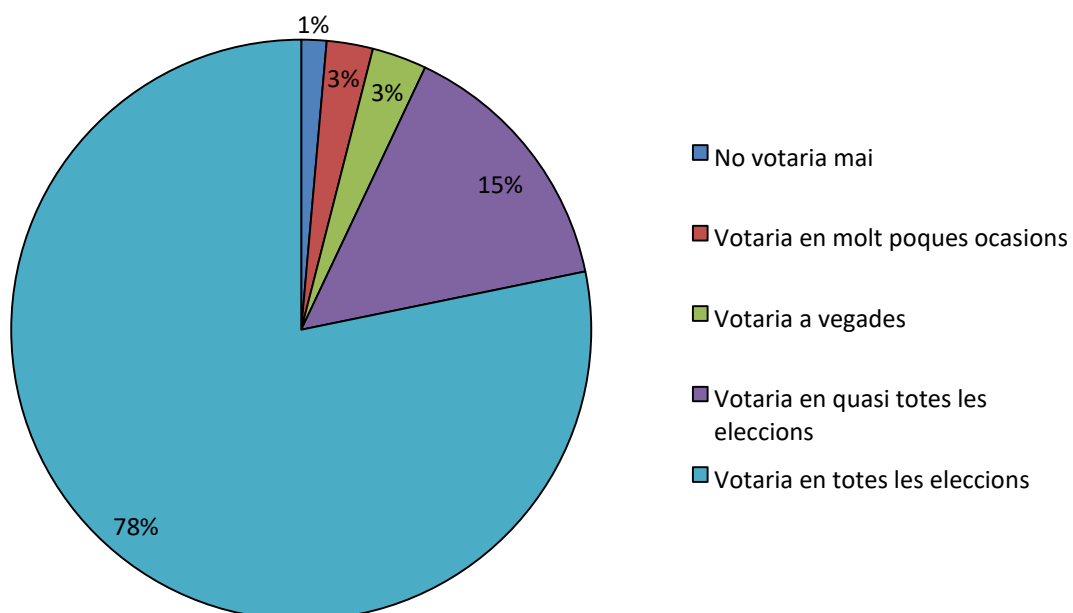
¹⁹⁰ Idea extreta de: <https://www.politicalcompass.org/analysis2>

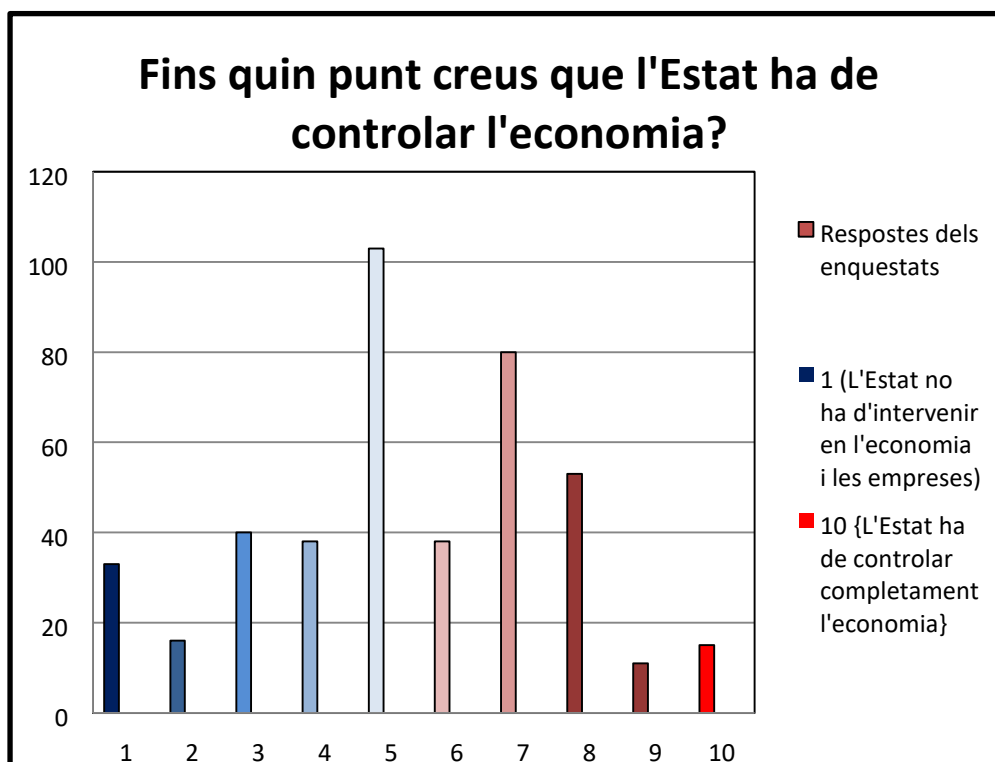
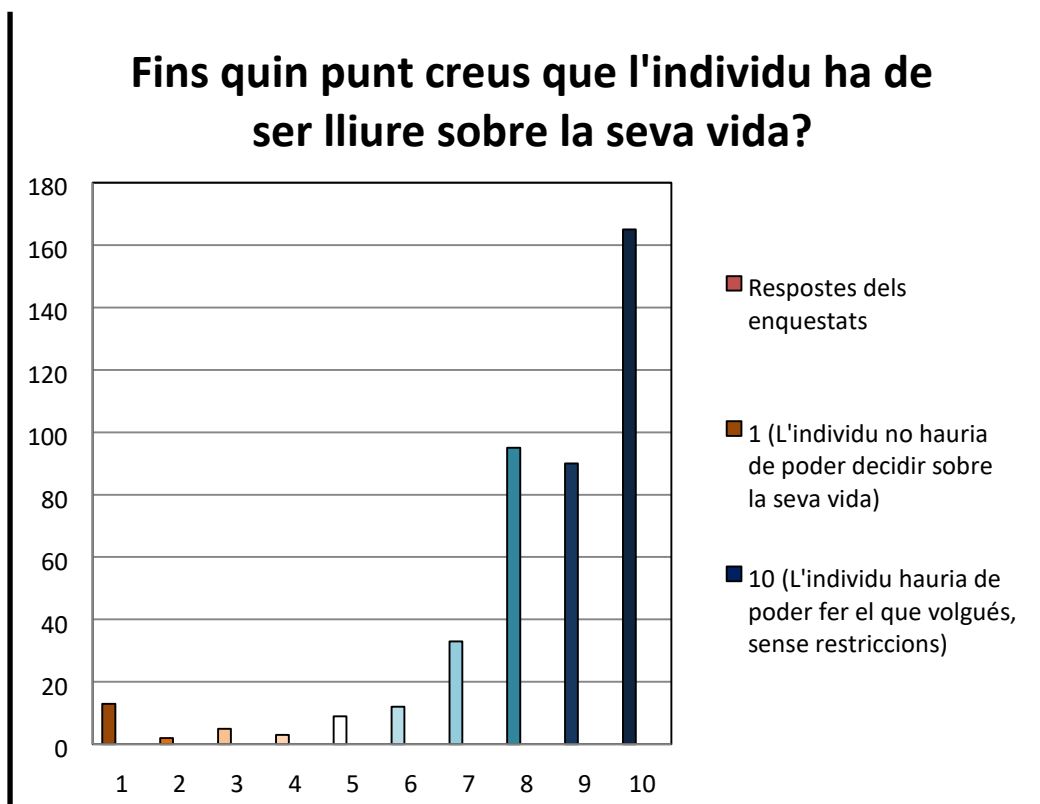

Quin d'aquests nivells d'estudis és el més alt que has completat? Si l'estàs cursant ara mateix, indica'l.

En cas que hi haguessin eleccions i poguessis votar, votaries?

8.5. ANÀLISI DEL PERFIL. ÉS REPRESENTATIVA LA MOSTRA?

La mostra té dos biaixos importants:

- En primer lloc, i més importantment, la proporció d'estudiants universitaris o de persones amb estudis universitaris o de grau superior és molt superior a la població amb estudis d'aquest grau a Catalunya (58% enfront del 20% de població amb estudis de tercer grau de l'IDESCAT)¹⁹¹. La mostra té, doncs, una mitjana del nivell d'estudis més alta que la població.
- La pregunta sobre la llibertat que es creu que ha de tenir l'individu estava formulada massa tendenciosament ("Fins quin punt creus que l'individu ha de ser lliure per decidir sobre la seva vida?"). *Per decidir sobre la seva vida* era una part prescindible de la pregunta que tenia la intenció d'aclarir-ne el significat, però que crec que ha condicionat la resposta en favor d'uns valors més elevats en l'escala, responent la majoria d'enquestats amb valors iguals o superiors a 8. Això ha causat que la majoria de la mostra es situï en franges de la brúixola política que convencionalment s'han identificat amb ideologies anarquistes o llibertàries, quan possiblement la posició general de tothom sigui més moderada. De fet, aquest biaix també ha estat identificat en un sistema de representació similar, el gràfic de Nolan.¹⁹² Si s'oposa la llibertat (considerada, en general, com a *bona*) a l'autoritat (considerada generalment *dolenta*), el biaix de resposta és evident.

¹⁹¹ Institut d'Estadística de Catalunya (2011) *Nivell d'instrucció de la població de 16 anys i més.. Recuperat de: <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10368>*

¹⁹² Brian Patrick Mitchell (2007). *Eight Ways to Run the Country: A New and Revealing Look at Left and Right*. Greenwood Publishing Group. p. 7. Recuperat de: https://books.google.es/books?id=Hg0epWuFdRcC&pg=PA7&dq=Nolan&redir_esc=y#v=onepage&q=Nolan&f=false

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Alguns biaixos menors que també afecten la representativitat de la mostra serien, per exemple, que el 80% de persones de la mostra afirmen que votarien en totes les eleccions, però la participació a les últimes eleccions generals estatals a Catalunya va ser del 72% de l'electorat¹⁹³¹⁹⁴ i, a les últimes europees, del 64% de l'electorat¹⁹⁵. La mostra, doncs, és lleugerament més participativa que la població.

A part d'això, la població enquestada és majoritàriament femenina (68%) enfront d'una minoria masculina i dues persones que s'identifiquen amb una altra identitat de gènere, mentre que l'IDESCAT registra un 51% de persones amb sexe femení i un 49% de persones de sexe masculí.

Pel que fa a l'edat, les proporcions de la mostra es corresponen amb les de la població, exceptuant les franges d'edat de 40 als 59 anys i de 60 a 74 anys o més. Aquestes haurien de constituir, respectivament, el 31 i el 24% de la mostra segons l'IDESCAT¹⁹⁶, però la mostra és constituïda, respectivament, per un 44 i un 12% d'aquestes franges d'edat. Això es deu a que la principal via de distribució ha estat la telemàtica, i que el nombre d'enquestes obtingudes en paper no ha estat suficient.

Finalment, la majoria de persones consideren que tenen un estatus econòmic mitjà (82%), enfront d'un 14% de persones que consideren que el seu estatus econòmic és baix i un 4% que consideren que el seu estatus econòmic és alt. Podríem deduir que la mostra es constitueix majoritàriament per persones sense dificultats econòmiques greus.

¹⁹³ Eleccions generals del 10 de novembre de 2019. Dada extreta de: <https://eleccions.ara.cat/generals-10-novembre/resultats/total/CM/9/99/0/catalunya>

¹⁹⁵ Eleccions europees del 2019 a Catalunya. Dada extreta de: <https://eleccions.ara.cat/europees-201926-maig/resultats/total/CM/9/99/99/catalunya>

¹⁹⁶ <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10329>

8.6. RESPOSTES DELS ENQUESTATS. OBJECTIUS DE L'ENQUESTA

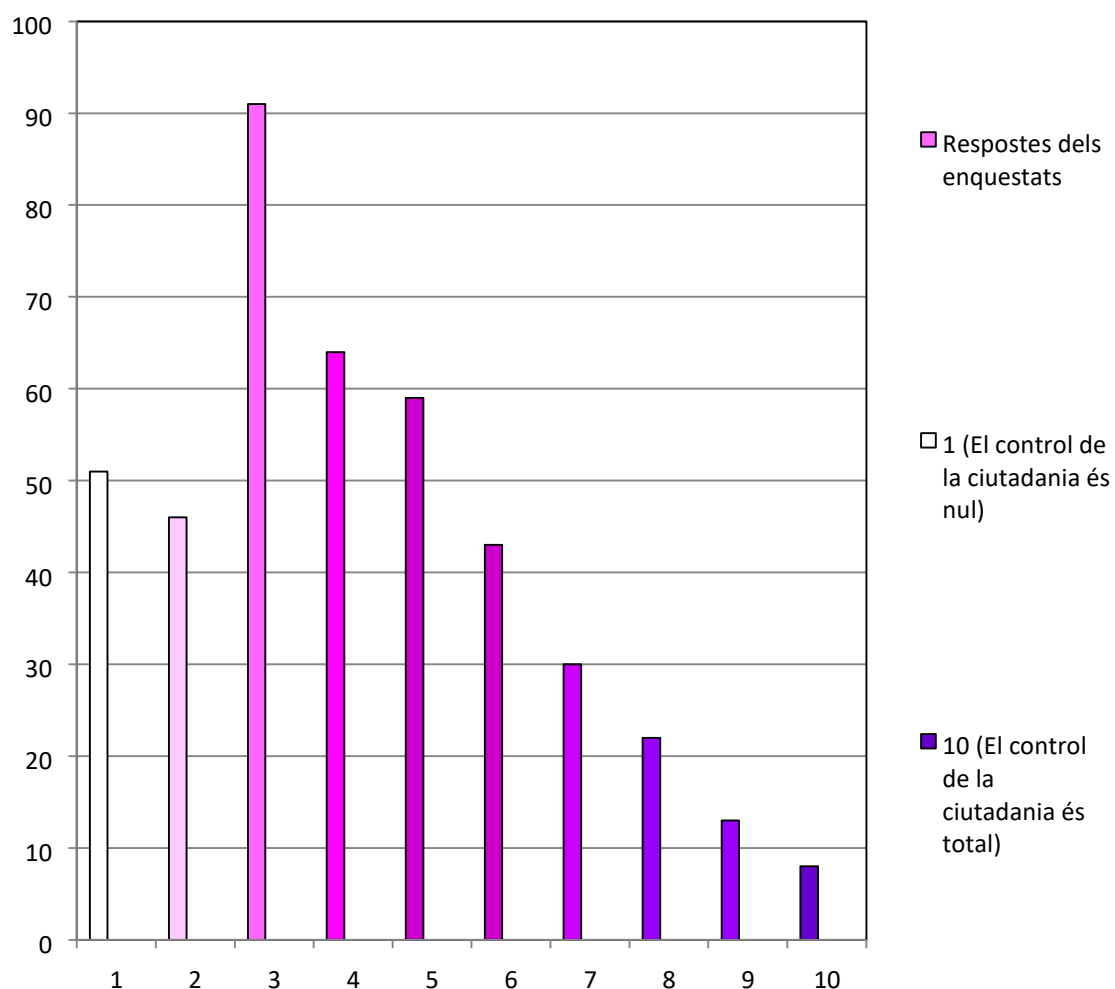
Els objectius de l'enquesta tenien dues dimensions:

- Anàlisi de present:
 - Avaluar quin grau de control es percep que té la ciutadania i en quins àmbits aquest control és menor.
 - Saber si la ciutadania té interès per les qüestions polítiques i com s'informa d'elles.

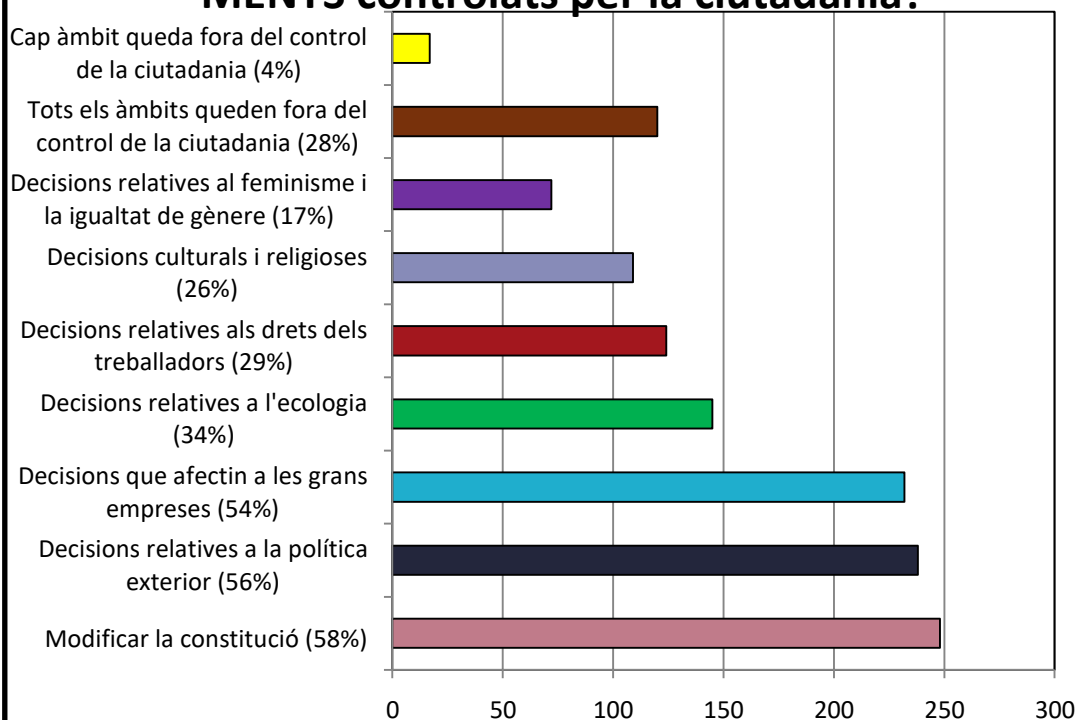
- Anàlisi de futur:
 - Veure si la ciutadania voldria o no una ampliació del seu control sobre el sistema democràtic i si voldria que aquesta ampliació fos en forma de democràcia directa.
 - Veure com la ciutadania actuaria en cas d'una ampliació real del seu control sobre el sistema democràtic i si aquesta ampliació fos en forma de democràcia directa.
 - Veure com un canvi en la forma de vida que ampliés el temps lliure influiria en la participació política de la ciutadania. Aquesta ampliació hipotètica del temps lliure està pensada com a conseqüència de la robotització de l'economia i la conseqüent reducció necessària de la jornada laboral. També podria ser el cas de la implementació d'una Renda Bàsica Universal.

8.7. RESPOSTES DE CONTINGUT

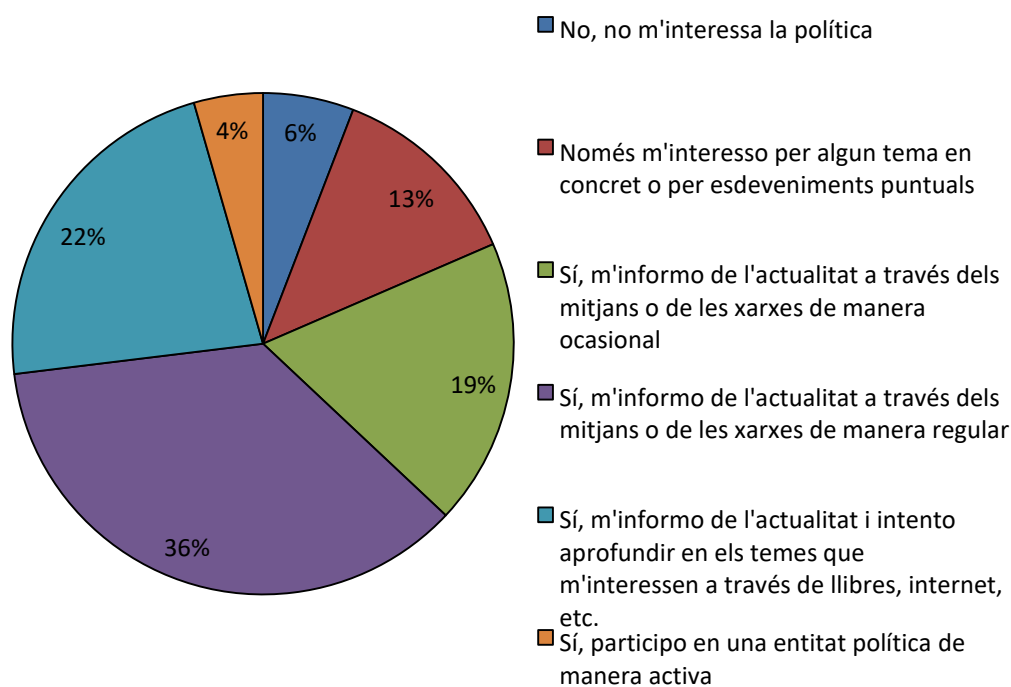
Quin consideres que és el grau de control que té la ciutadania sobre les qüestions polítiques a la democràcia on vius?

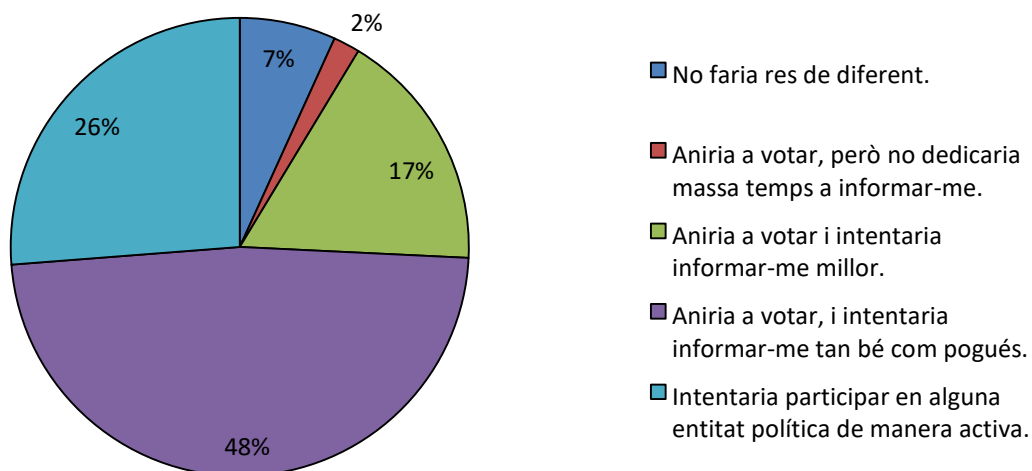
Quin d'aquests àmbits creus que estan **MENYS** controlats per la ciutadania?

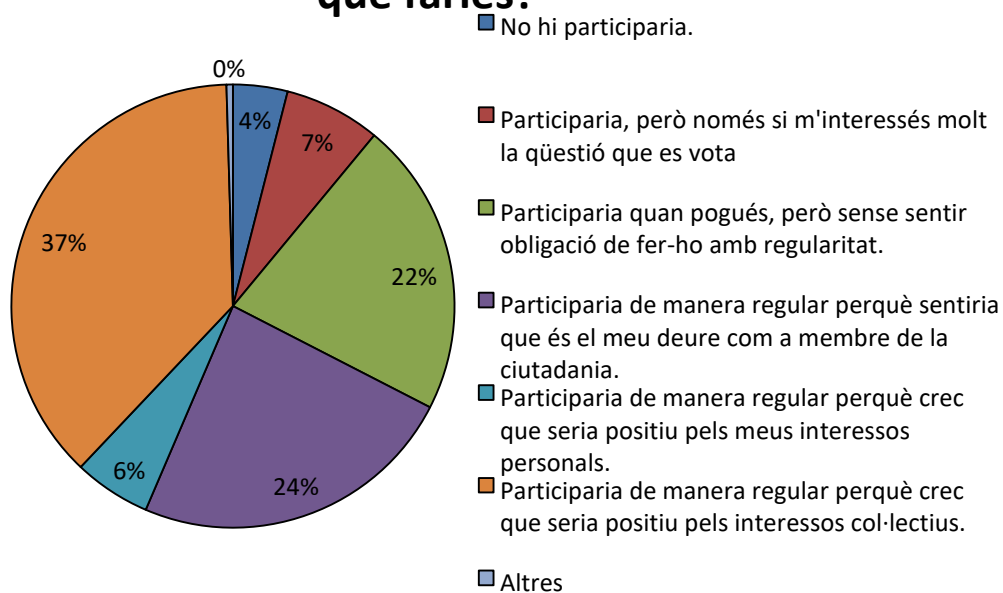
T'interesses per la política?

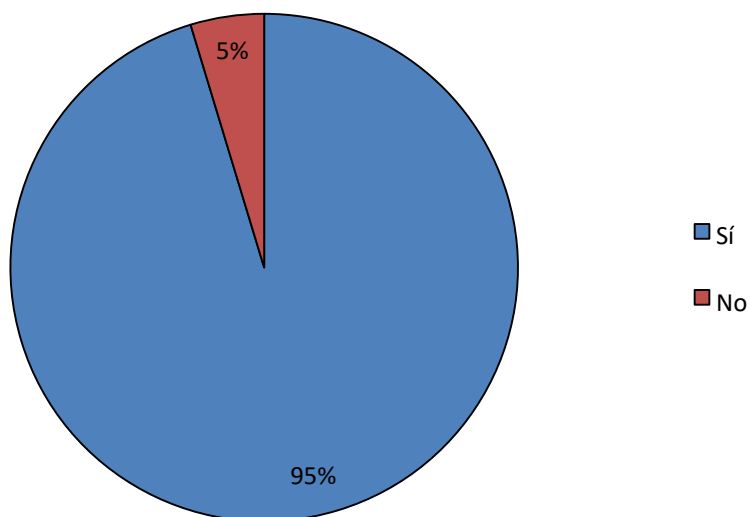
Si tinguessis més control real sobre les decisions polítiques, sentiries motivació per implicar-t'hi més? De quina manera?

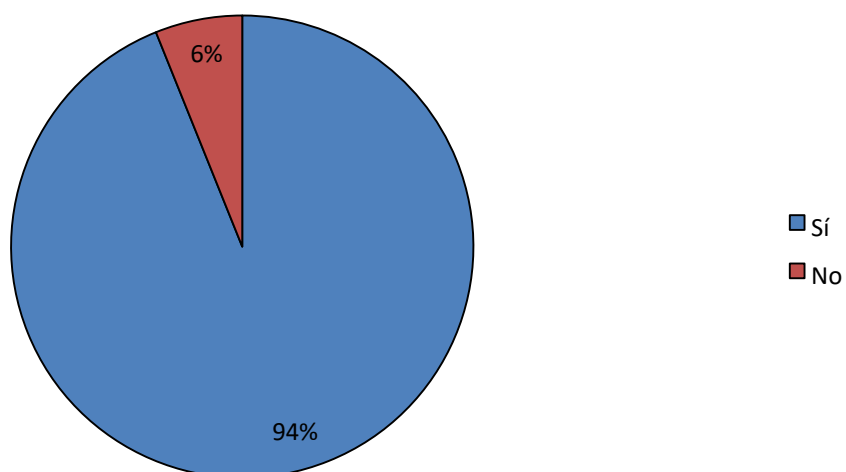
En cas que la ciutadania pogués prendre les decisions polítiques de manera directa i participativa en reunions obertes a tothom, què faries?

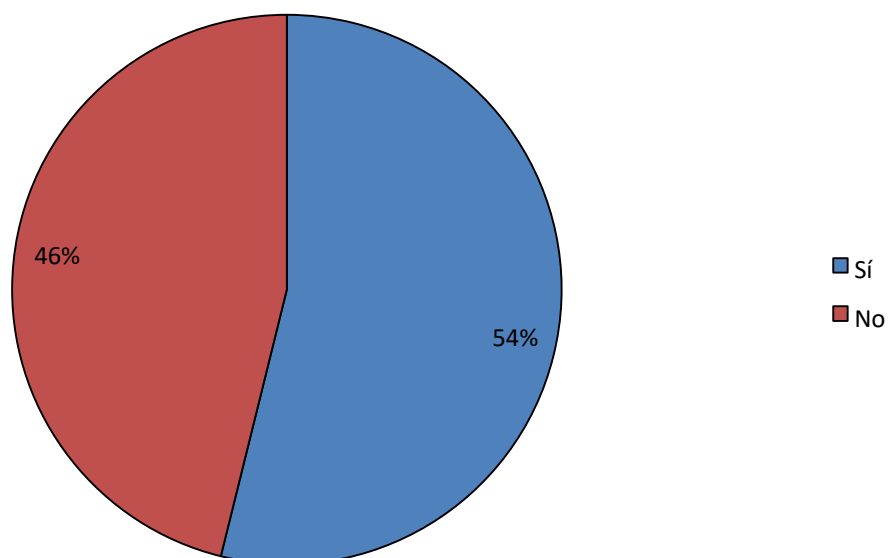
T'informaries dels temes a tractar abans que hi haguessin les reunions?

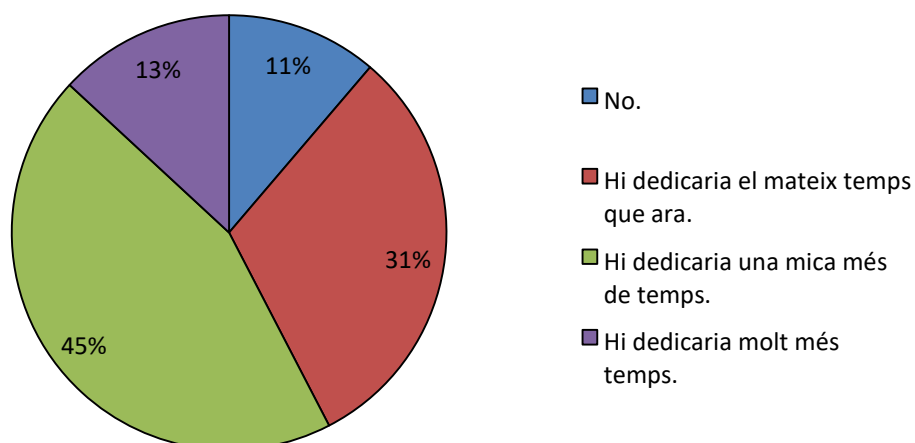
Estaries d'acord que la ciutadania controlés més la presa de decisions en el sistema democràtic actual?

Estaries d'acord que la ciutadania prengués les decisions polítiques directament?

Si tinguessis més temps lliure, dedicaries part d'aquest temps a la política o a informar-te de decisions polítiques?

8.8. ANÀLISI DE LES RESPOSTES. QUINES CONCLUSIONS SE'N PODEN EXTREURE?

8.8.1. ANÀLISI DE PRESENT

8.8.1.A. CONTROL DE LA CIUTADANIA SOBRE EL SISTEMA POLÍTIC

La pregunta del grau de control que percep que té la ciutadania, una de les més importants de l'enquesta, tenia la intenció de trobar quina percepció té la ciutadania del seu rol i de la seva importància en el sistema democràtic. També ha servit per veure fins quin punt era compartida aquesta sensació de manca de poder de la ciutadania que explicaria, *a priori*, per què l'estat de les coses actual és poc favorable a la majoria. Tal i com s'indicava a la pregunta a l'enquesta¹⁹⁷, aquest control s'exerceix a través de la representació política de la ciutadania en les institucions públiques.

La mitjana total de la resposta és d'un 4,2, la moda el tres i la mediana el 2. Un 59% dels enquestats han puntuat per sota del 5, i només un 10% puntuen amb un vuit o més el grau de control de la ciutadania sobre les qüestions polítiques. Es pot concloure que:

- No es pot afirmar que els enquestats se sentin sense veu ni vot i senten que tenen diversos graus d'influència.
- Malgrat això, els enquestats se senten amb poca capacitat de control, amb menor o major acord en quin grau té aquest control. La sensació de manca de control, però, és bastant compartida.

Els resultats de la pregunta sobre quins àmbits té menys control la població indiquen una conclusió bastant significativa: els cinc àmbits que més han marcat els enquestats són justament els àmbits amb un pes econòmic potencialment major.

¹⁹⁷ Veure enllaç de l'enquesta .

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Són, respectivament, modificar la constitució, decisions de política exterior, decisions que afectin a grans empreses, decisions relatives a l'ecologia i decisions sobre els drets dels treballadors. Eren àmbits de decisió que jo havia escollit d'una manera més arbitrària que normativa, i l'enquesta ordenava les opcions de manera aleatòria.

En aquesta pregunta hi havia l'opció de fer les pròpies aportacions. Aquestes han estat:

1. És relatiu. Depèn del programa electoral del partit que votis es treballarà un tema o un altre. Igualment hi ha temes on el consens serà més difícil.
2. Tots els àmbits estan controlats per la política, però la qüestió és com. És a dir, s'impliquen suficientment i escoltant al poble? (Afirmava que cap àmbit està controlat per la ciutadania)
3. Política interior.
4. La societat està controlada per uns grans grups de pressió que manipulen la informació per assolir els seus objectius. Els ciutadans poc tenim a fer hi, d'aquí la situació mundial actual.
5. Es podria dir que alguns no en queden completament fora, si s'entén que al triar els dirigents polítics s'influeix d'una manera "indirecta", però si més no hi queden bastant.
6. Vivim en una dictadura encoberta.
7. [Decisions] econòmiques.
8. L'accés als càrrecs. La voluntat de servei de la política (no pas la professió de polític/a). La democràcia interna dels mateixos partits.

En general, d'aquestes aportacions se'n pot extreure que els enquestats de les respostes 1, 2, 5 i 8 creuen que els polítics i els partits són els decisors en la democràcia actual i que el control de la ciutadania es relativitza en funció de l'actuació d'aquests mateixos polítics i partits. Per contra, els enquestats de les

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

respostes 4 i 6 afirmen que el sistema democràtic actual no és democràtic. Un diu que vivim en una dictadura encoberta, mentre que l'altre afirma que qui té el poder són uns grups de pressió oligàrquics, responsables de la situació global.

Lamentablement, l'ambigüitat de les opcions *Cap àmbit/tots els àmbits queden fora del control de la ciutadania* fa que les conclusions que se'n podrien extreure no siguin tan segures. Vaig incloure aquestes preguntes amb la intenció que signifiquessin que *Cap àmbit* o *tots els àmbits*, independentment de les opcions presentades, es troben dins el control de la ciutadania. Considerant-les ara, veig com es podia interpretar (i és més probable que s'interpretés) que *els àmbits* no fa referència a tots els àmbits de decisió possibles, sinó als àmbits inclosos com a opcions de la pregunta. Tenint això present, el 28% dels enquestats afirmen que tots els àmbits es troba fora del control de la ciutadania, mentre que només el 4% afirmen el contrari. L'escepticisme davant de la importància de la ciutadania dins el sistema és molt major que la confiança en aquesta.

8.8.1.B. ACTITUD DE LA CIUTADANIA DAVANT LA POLÍTICA I ELS MÈTODES QUE UTILITZA PER A INFORMAR-SE

La pregunta de l'interès per la política permet treure la conclusió que els mitjans de comunicació i les xarxes socials juguen un paper fonamental en la informació de la ciutadania. Més de la meitat, el 55%, s'informen a través d'aquests amb major o menor regularitat. Aquesta xifra tampoc exclou que la resta d'enquestats els emprin com a mitjà d'informació. En canvi, un 22% afirma que aprofundeix en temes que li interessin a través de llibres a part d'informar-se de l'actualitat, aconseguint així una certa independència de la informació que proporcionen els mitjans de comunicació i les xarxes. Finalment, només un 4% de la mostra participa activament en una entitat política. Aquesta resposta confirma, en bona mesura, el pas de la ciutadania activa de l'antiguitat a la dualitat societat-institucions de l'actualitat, on la ciutadania juga un paper més passiu, a més de les conseqüències de la tendència individualista recent.

8.8.2. ANÀLISI DE FUTUR

8.8.2.A. CAS HIPOTÈTIC D'UNA AMPLIACIÓ DEL CONTROL DE LA CIUTADANIA

Segons els resultats de l'enquesta, la ciutadania respondria amb una major implicació en cas que s'ampliés el seu control sobre les qüestions polítiques. Només un 7% no faria res de diferent davant d'aquesta ampliació, mentre que un 65% s'informaria millor sobre les qüestions d'actualitat i un 26% estaria disposat a participar de manera activa a través d'una entitat política. A més a més, el 94% està a favor d'una ampliació del seu control sobre les decisions polítiques. D'això es pot inferir que:

- La ciutadania desitja controlar més les decisions polítiques.
- La ciutadania seria responsable davant d'aquesta ampliació del poder.

8.8.2.B. CAS HIPOTÈTIC D'IMPLEMENTACIÓ D'UN SISTEMA DE DEMOCRÀCIA DIRECTA

Segons els resultats de l'enquesta, la ciutadania es mostraria majoritàriament favorable (67%) a l'assistència regular a reunions o assemblees en un sistema de democràcia directa. A més a més, un 37% ho faria perquè seria positiu pels interessos col·lectius, i un 24% ho faria perquè creu que seria el seu deure com a ciutadà/ana. Només un 6% afirma que ho faria arran de motius individualistes, i tan sols un 4% afirma que no hi participaria, mentre que un 29% hi assistiria puntualment. Aquestes afirmacions poden distar bastant de la realitat ja que no deixa de ser un cas hipotètic que és difícil de suposar com seria en realitat. Les característiques del funcionament, impossibles d'especificar en un marc hipotètic, probablement afectarien la participació ciutadana.

En aquesta pregunta hi havia una opció d'altres, on dos enquestats han aportat les següents respostes:

- Participaria en allò que hi pogués aportar el meu coneixement.
- Delegaria en qüestions que no domino. Participaria en qüestions que domino.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Ambdós enquestats aporten una idea rellevant a una possible democràcia directa, que és la importància del coneixement. Ambdós podrien apuntar a un funcionament per comitès d'experts. Veient la immensa quantitat de decisions que s'haurien de prendre en un sistema de democràcia directa, la delegació de la decisió en comitès d'experts o una estructuració del sistema en funció del coneixement és realment fonamental.

A diferència d'una ampliació del control de la ciutadania, la implementació d'un sistema de democràcia directa no està tan consensuada. Un 54% hi està a favor, mentre que un 46% hi està en contra. D'això es pot concloure que:

- La ciutadania es mostra escèptica davant la implementació d'un sistema de democràcia directa, però tampoc defugiria la responsabilitat d'haver de prendre decisions.

8.8.2.C. CAS HIPOTÈTIC D'AMPLIACIÓ DEL TEMPS LLIURE

Aquesta pregunta estava encarada a il·lustrar com es reaccionaria un canvi de les condicions materials actuals, on es pogués dedicar menys temps al treball i disposar de més temps lliure.

Aquests canvis podrien tenir un impacte positiu en la democràcia, ja que la ciutadania podria dedicar més temps a la política i a informar-se per prendre millors decisions polítiques. Probablement, com que continuaria havent-hi llibertat, la ciutadania es podria implicar en major o menor grau.

Veient-ho des d'una perspectiva negativa, aquesta pregunta també aniria encaminada a veure si les condicions materials afecten al grau d'implicació política actualment, i si són ara mateix una limitació per a alguns membres de la ciutadania, que voldrien una major implicació política però no disposen del temps necessari.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Segons els resultats, un augment del temps lliure no implicaria un augment massa important de la participació política, ja que tan sols un 13% afirmen que hi dedicarien molt més temps. Un 45% afirmen que hi dedicarien una mica més de temps, mentre que el 31% no faria res de diferent i l'11% no hi dedicaria temps.

9. ENTREVISTES

9.1. MOTIU DE LES ENTREVISTES

L'objectiu principal de les entrevistes era corroborar que els resultats del marc teòric no fossin desencaminats. Per a tal fi vaig buscar alguna persona de l'àmbit acadèmic que hagués fet recerca sobre la democràcia. És per aquest motiu que em vaig posar en contacte amb Pau Alarcón, expert en democràcia participativa.

No obstant, em va sorgir l'ocasió de poder entrevistar el portaveu del Parlament Europeu, Jaume Duch. Malgrat que no preveia fer més d'una entrevista (es tractava només de corroborar la part teòrica), el fet de poder entrevistar una persona que es troba al capdavant del Parlament de, possiblement, el club de democràcies més gran del món és una immillorable oportunitat, que, a més, ha servit per contrastar la visió d'un acadèmic amb la d'una persona en funcions.

9.2. ENTREVISTA A PAU ALARCÓN, EXPERT EN DEMOCRÀCIA PARTICIPATIVA, SOBRE EL PRESENT I EL FUTUR DE LA DEMOCRÀCIA

9.2.1. L'ENTREVISTAT

Pau Alarcón és Professor Associat a la Universitat Pompeu Fabra i a la Universitat de Barcelona. També realitza recerca i informes per a diferents administracions públiques i altres institucions. Prèviament va dur a terme la seva tesi mitjançant el programa FPI del MICINN a l'IESA-CSIC. Ha realitzat estades de recerca a the University of Sydney, the University of Westminster i the University of Montréal.

És doctor en polítiques públiques (UAB), llicenciat en Sociologia (UCM), diplomant en Estadística (UMH) i Màster en Estudis Contemporanis d'Amèrica Llatina (UCM).

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Les seves línies de recerca inclouen processos de participació local, democràcia participativa i criminologia, entre altres.¹⁹⁸

9.2.2. L'ENTREVISTA

Què és per a vostè la democràcia?

La democràcia es podria entendre com un sistema polític o un concepte ideal. Com a sistema polític, es tractaria d'un sistema on la presa de decisions polítiques es produeix mitjançant procediments on és la ciutadania qui té la sobirania, sigui de forma directa o escollint representants. Com a concepte ideal, la democràcia significaria que tot el poder polític resideix en última instància en la comunitat política (el poble).

Creu que els sistemes polítics occidentals són veritables democràcies?

No, si entenem veritables com a perfectes. Es tracta de sistemes polítics amb clares deficiències, destacant per exemple la falta de control democràtic sobre les persones que representen al poble a les institucions. M'agrada pensar en la democràcia com un concepte viu, un procés, en comptes d'una categoria binària, estanca i delimitada. Un sistema democràtic hauria de tenir la voluntat expressa i ferma de millorar el seu procediment. La lògica de la representació davant de la democràcia directa es justifica per la dificultat que tota la població participi de manera constant en la presa de totes les decisions. Ara bé, hi ha la possibilitat d'estendre la democràcia directa en molts àmbits. Per exemple, si pensem en un hospital públic, en comptes de seguir la lògica representativa en la seva gestió, podria ser molt útil que la plantilla de l'hospital i les associacions de les persones usuàries pugessin prendre part activa a la gestió, i així a molts altres àmbits.

¹⁹⁸ Web de la Universitat Pompeu Fabra. Recuperat de: <https://www.upf.edu/web/criminologia/entry//-/125292/adscipcio/pau-alarc%C3%B3n>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Per altra banda, està la gran qüestió de la democràcia a l'economia. Moltes decisions estratègiques que tenen un impacte enorme a la societat no es prenen a instàncies democràtiques, sinó per part dels grans poders econòmics. La democràcia per tant està restringida a una part de la realitat social, però no arriba a totes les esferes, destacant l'econòmica.

Quina funció té la ciutadania en la presa de decisions als sistemes polítics occidentals?

A banda d'algunes excepcions de democràcia directa (referèndums o iniciatives ciutadanes) o democràcia participativa (com pressupostos participatius o altres mecanismes), la gran majoria de la ciutadania limita la seva participació política al vot cada quatre anys. Aquesta seria la seva funció en la presa de decisions, amb alguns avantatges (limitació del cost de participar) però també importants limitacions (si els representants polítics prenen una decisió amb la qual s'està en desacord, en la majoria de casos no hi ha mecanismes institucionals per influir més enllà d'esperar a les següents eleccions).

Segons l'enquesta efectuada prèviament al treball, en una pregunta es demanava que es puntués de l'1 al 10 el control que té la ciutadania sobre les qüestions polítiques a través dels representants polítics i les institucions públiques. Els enquestats puntuen, de mitjana, amb un 4,3 el grau de control que té la ciutadania sobre el sistema democràtic. Què n'opinaria vostè d'aquest resultat?

Que és un reflex d'aquesta realitat que comentava a la pregunta anterior. La ciutadania té un control evident a l'hora d'escollir representants, mitjançant el seu vot. Però, un cop el recompte de vots ha acabat, el control sobre les promeses electorals o les decisions que aquests representants prenen es veu força limitat,

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

especialment mitjançant vies institucionals (és a dir, a banda d'altres vies de control com poden ser manifestacions, vagues o altres mobilitzacions).

Creu que funciona el sistema representatiu actual? O creu que falten mecanismes de control per part de la ciutadania?

El sistema representatiu actual normalment funciona però amb deficiències importants. Crec que falten mecanismes de control i un aprofundiment en mecanismes de democràcia participativa i directa. Si bé esperar una major participació ciutadana al moment actual pot ser molt criticada (especialment amb l'argument que la majoria no vol participar), entenc que es tractaria d'un procés d'aprenentatge on un model més participatiu amb un efecte real i important sobre les decisions polítiques podria generar cercles virtuoses participatius.

Tornant als resultats de l'enquesta, en una resposta d'opció múltiple en la que es demanava en quins àmbits es creia que la ciutadania tenia un menor control, els cinc àmbits amb més coincidència eren:

- 1. Modificar la constitució**
- 2. Decisions de política exterior**
- 3. Decisions que afectin a les grans empreses**
- 4. Decisions relatives a l'ecologia**
- 5. Decisions relatives als drets dels treballadors**

Aquests àmbits eren justament els àmbits de decisió d'un major pes econòmic. Creu que aquesta relació entre el pes econòmic d'una decisió política i el nivell de control sobre aquesta de la ciutadania és certa? Si és així, a què es deu?

Efectivament, tal i com comentava anteriorment, el control democràtic sobre les decisions de gran pes econòmic en molts sentits no queda en mans de les institucions representatives, sinó que responen a diferents interessos i pressions.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Crec que es deu a que el sistema polític democràtic (basat en la idea de la majoria i la igualtat) coexisteix amb un sistema econòmic capitalista (basat en l'acumulació de capital per una minoria i la desigualtat).

Un clar exemple d'aquesta tensió seria la qüestió del medi ambient. Probablement la majoria de la població estaria d'acord amb canviar el model productiu per lluitar contra el canvi climàtic, però els grans poders econòmics (els majors responsables del mateix) s'oposen a aquesta reconversió immediata.

7) Més d'un 90% dels enquestats afirmen que creuen que la ciutadania hauria de tenir més control sobre les decisions polítiques. Com creu que és la tendència futura dels sistemes polítics occidentals? Com evolucionarà de la participació ciutadana?

Saber quina serà la tendència futura és impossible. A grans trets, hi hauria tres possibilitats. La primera és que els sistemes polítics occidentals continuïn més o menys invariables durant un llarg temps, el que sembla força complicat donat el creixent sentiment de desafecció política i probables moviments de protesta tipus 15M, que probablement requerirà algun tipus d'ajust. Aquest ajust pot tenir dues direccions oposades. Per una banda, podria donar lloc a un procés de aprofundiment democràtic, estenent el control sobre els representants i els processos de democràcia directa o participativa. Però, per altra banda, podria donar-se un retrocés democràtic o procés autoritari, on els drets i llibertats es vegin retallats. Davant un gran procés de mobilitzacions sota una demanda de la ciutadania, aquestes són les possibilitats que s'haurien de tenir en compte, i seran el resultat de la correlació de forces entre els sectors socials i polítics que defensin cada una de les sortides.

9.3. ENTREVISTA A JAUME DUCH

9.3.1. L'ENTREVISTAT

Jaume Duch és llicenciat en Dret i va exercir com a professor de Dret Internacional Públic a la Universitat de Barcelona. Funcionari de la UE des de 1990, és portaveu del Parlament Europeu Director General de Comunicació del Parlament durant més de 10 anys. La seva tasca consisteix en respondre davant dels mitjans de comunicació sobre matèries referents al Parlament Europeu com a institució i dirigeix les rodes de premsa de la Eurocambra. La seva tasca ha estat reconeguda amb el Premi a Millor Portaveu del Col·legi de Periodistes de Catalunya i amb el premi Aquí Europa de la publicació espanyola amb el mateix nom.

9.3.2. L'ENTREVISTA

Què és per a vostè la democràcia?

La democràcia és poder fer servir en llibertat l'eina més poderosa que tenim, el nostre vot, per escollir les persones que millor representen allò que creiem i que s'alineen millor amb els nostres valors. Amb aquesta decisió influïm també en el futur, i les prioritats dels programes de govern.

Democràcia és també tenir a la nostra disposició mecanismes de control per assegurar que els representants fan servir el seu poder amb mesura i dintre de les seves competències, amb transparència. Finalment, i no menys important, una democràcia no serà mai plena sense periodistes i mitjans de comunicació de qualitat.

Creu que els sistemes polítics occidentals són veritables democràcies?

No tots són democràcies plenes. En els darrers anys hem vist com ha crescut en alguns països això que es denomina “democràcia il·liberal”, però en veritat, si és il·liberal, no és democràcia.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

És preocupant perquè aquest tipus de sistema no manca de suport popular; en alguns països, sobretot de l'est, on gairebé la meitat dels ciutadans creuen que la democràcia no té per què ser el sistema més adequat.

Quina funció té la ciutadania en la presa de decisions als sistemes polítics occidentals?

La democràcia representativa dona als ciutadans l'eina més important d'aquest sistema: el vot. Són els ciutadans els que trien al seus representants i han de ser ells, també, els que els exigeixin que compleixin amb els seus programes i promeses electorals.

La ciutadania té també el poder fins i tot de marcar l'agenda política: un cas recent on veiem això és amb la lluita contra el canvi climàtic. La intensa mobilització dels joves ha fet que la lluita contra el canvi climàtic estigui a totes les agendes polítiques i sigui segurament la prioritat principal de molts governs.

Segons l'enquesta efectuada prèviament al treball, en una pregunta es demanava que es puntués de l'1 al 10 el control que té la ciutadania sobre les qüestions polítiques a través dels representants polítics i les institucions públiques. Els enquestats puntuen, de mitjana, amb un 4,3 el grau de control que té la ciutadania sobre el sistema democràtic. Què n'opinaria vostè d'aquest resultat?

És un resultat pobre, que no arriba a l'aprovat. Així i tot, crec que encara que hi hagi moltes coses en les que ets pot millorar, hem de ser conscients que vivim en una part del món privilegiada.

En cap altra regió ni en cap altre moment de la història els seus habitants han viscut millor del que hem viscut a Europa en els últims 70 anys.

Creu que funciona el sistema representatiu actual? O creu que falten mecanismes de control per part de la ciutadania?

Crec que hi ha possibilitats d'oferir més formes d'estar en contacte amb els ciutadans. Avui dia amb internet i les xarxes socials crec que tots els representants,

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

en general, són molt més accessibles que fa deu o vint anys i la comunicació és molt més fàcil i intensa.

Aquest canvi en la comunicació ha estat molt positiu. Avui dia, a part de la feina dels mitjans de comunicació, que continua sent indispensable, és molt més senzill que els ciutadans sàpiguen en què estan treballant els seus representats quasi en tot moment.

Tornant als resultats de l'enquesta, en una resposta d'opció múltiple en la que es demanava en quins àmbits es creia que la ciutadania tenia un menor control, els cinc àmbits amb més coincidència eren:

- 1. Modificar la constitució**
- 2. Decisions de política exterior**
- 3. Decisions que afectin a les grans empreses**
- 4. Decisions relatives a l'ecologia**
- 5. Decisions relatives als drets dels treballadors**

Aquests àmbits eren justament els àmbits de decisió d'un major pes econòmic. Creu que aquesta relació entre el pes econòmic d'una decisió política i el nivell de control de la ciutadania sobre aquesta és certa? Si és així, a què es deu?

Es deu al fet que l'estat de l'economia és una de les principals preocupacions de la gent i és natural, perquè d'això depèn el seu nivell de vida i el seu benestar. El que passa a les empreses queda a l'àmbit privat, però el que crec que és molt important explicar als ciutadans és els pressupostos, perquè quan els nostres representants decideixen on posen els diners estan decidint les prioritats per ells. No es pot fer polítiques per aturar el canvi climàtic, per posar un exemple, si no es posa diners en aquestes polítiques.

Més d'un 90% dels enquestats afirmen que creuen que la ciutadania hauria de tenir més control sobre les decisions polítiques. Com creu que és la tendència

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

futura dels sistemes polítics occidentals? Com evolucionarà la participació ciutadana?

Crec que el sistema representatiu és el millor que existeix, i com dic, el vot és l'eina més important que tenim per decidir el nostre futur.

També crec que, amb els canvis en comunicació i en el funcionament del món en general, serà important que els representants del futur comuniquin i sàpiguen explicar el que fan als seus ciutadans.

Penso que ja som quasi en aquest punt, però en el futur la comunicació entre representants i ciutadans haurà de funcionar realment en els dos sentits.

9.4. INTERPRETACIÓ DE LES ENTREVISTES

En primer lloc, es pot veure una certa correspondència entre la visió de Pau Alarcón i la dels teòrics crítics amb el concepte weber-schumpeterià de la democràcia, principalment per la valoració de la participació ciutadana i la voluntat d'expandir-la. En destaca també el seu èmfasi en dur la democràcia a l'economia, ja que s'hi prenen decisions amb un impacte immens en la societat, i el criticisme amb el sistema polític actual, que considera que té deficiències importants.

En segon lloc, es pot veure també una certa correspondència entre la visió de Jaume Duch i la visió weber-schumpeteriana sobretot pel que fa a la importància que sembla donar als líders en el sistema democràtic i pel límit de la participació al vot. Té una visió més conformista de la democràcia i restringeix l'acció ciutadana al vot i la influència que pugui exercir. Tot i així, considera que les democràcies també han de tenir mètodes per controlar aquests líders, que consistirien en un monitoratge per part de la ciutadania, i destaca la importància de la premsa i de la comunicació, àdhuc bidireccional, per tal d'aconseguir un bon funcionament democràtic.

Pel que fa a les preguntes sobre els resultats de l'enquesta respecte al control de la ciutadania, ha donat la sensació que intentés eludir-les. Davant la nota que els

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

enquestats donen al control sobre el sistema democràtic (4,3/10), Duch ha respost que és un mal resultat però que cal tenir present el nivell de benestar que s'ha assolit a Europa en els últims 70 anys. Això últim és prou cert, però la manca de preocupació sobre la poca sensació de control que tenen els enquestats demostra certa preferència per la tecnocràcia. Aquesta potser encara es veu més evident amb la pregunta sobre la relació de proporcionalitat inversa entre el pes econòmic d'una decisió i el control de la ciutadania sobre aquesta. La seva resposta ha estat a que es deu a la importància que la ciutadania dona a l'economia. En cas que no es tracti d'un error de comprensió (la resposta ha estat una mica estranya), estaria tornant a mostrar aquesta preferència per la tecnocràcia. En canvi, Alarcón ha aprofitat aquestes preguntes per mostrar-se crític amb el sistema.

Pel que fa a les perspectives de futur, Alarcón veu que o bé es donarà un avenç en matèria de drets democràtics o bé un retrocés, però veu difícil una prolongació de les democràcies en la situació actual sense canvis importants. En canvi, Duch creu que les millores democràtiques vindran en termes de millor comunicació, ja que el vot és el punt àlgid del funcionament democràtic.

Al cap i a la fi, ambdós entrevistats han mostrat posicions coherents amb el seu rol. Les respostes d'Alarcón concorden amb les d'una persona de l'àmbit acadèmic que vol introduir millores en el sistema democràtic, amb propostes que són diferents als funcionament que semblaria més usual en els sistemes polítics actuals. En canvi, Duch mostra a les seves respostes l'opinió d'una persona que té una experiència considerable a primera línia de les institucions europees, amb un punt de vista més emmarcat en el funcionament actual.

10. CONCLUSIONS

10.1. LA DEMOCRÀCIA COM A CONCEPTE. QUÈ ÉS LA DEMOCRÀCIA? UNA RESPOSTA APROXIMADA.

La primera conclusió d'aquest treball és que no existeix una definició única de democràcia ni un concepte unificat. Crec que en el marc conceptual podríem parlar de la democràcia com a idea, amb uns valors i procediments ideals, i de la democràcia com a realitat política. De la mateixa manera, la democràcia com a realitat política té dues experiències radicalment diferents: una seria la democràcia directa present a l'antiga Grècia, i l'altra seria la democràcia representativa, desenvolupada teòricament des de l'Antiga Roma i iniciada com a realitat política amb les revolucions liberals, de les quals han anat sorgint els sistemes polítics de l'actualitat.

10.1.1. LA DEMOCRÀCIA COM A CONCEPTE IDEAL

A nivell conceptual i com a model perfecte al qual podria tendir, crec que es pot descriure la democràcia de la següent manera:

10.1.1.A. CARACTERÍSTIQUES BÀSIQUES

La democràcia idealment és un sistema polític on les decisions són preses pel conjunt de la ciutadania que viu sota la jurisdicció d'aquest sistema polític. La ciutadania decideix lliurement, genuïnament i individualment sobre l'aspecte públic de la seva vida en un procés de deliberació pública. La decisió de cada membre de la ciutadania té el mateix pes. La democràcia busca, a través del diàleg i la cooperació, la consecució d'un bé comú per al conjunt de la població que viu sota la seva jurisdicció.

10.1.1.B. VALORS

Es caracteritza pels valors o principis de la llibertat, la igualtat i la justícia principalment, però també inclou la solidaritat, el respecte i la pluralitat.

10.1.1.C. DRETS PERSONALS. INFLUÈNCIA DEL LIBERALISME

En un sistema democràtic hi ha llibertat d'expressió i igualtat legal, i la ciutadania té llibertat de decisió sobre la seva vida sempre i quan aquesta decisió no causi perjudici o vulneri els drets de terceres persones. Es respecta la idiosincràsia de cada persona pertanyent a l'àrea privada (com podria ser l'orientació sexual o la religió), sempre i quan no tingui efectes nocius tangibles en la resta de la societat. Actualment, també es podria afirmar que es respecten els drets presents a la Declaració Universal dels Drets Humans. Aquests últims trets són herència de la influència del liberalisme en les democràcies representatives actuals, que n'han quedat tan impregnades que actualment ens costaria concebre la democràcia sense aquests. Però la major raó de pes per la qual són imprescindibles per definir democràcia és per tal que un sistema democràtic pugui ser coherent amb els valors democràtics. Sense

10.1.1.C. QUÈ NO ÉS LA DEMOCRÀCIA

També podem definir la democràcia pels seus oposats, pel que no és, cosa que a vegades és més senzill que no pas veure què és la democràcia per si sola. La democràcia és un sistema polític oposat a la tirania i a l'oligarquia. No es correspon amb l'autoritarisme. Com més autoritari és un sistema polític, menys democràtic és.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

És un sistema que busca evitar l'acumulació de poder en una part de la societat. Per això disposa de diversos mecanismes, com la separació de poders.

10.1.1.D. LA CIUTADANIA

Com a part indispensable de la definició de democràcia, cal també definir a què es correspon la ciutadania. La ciutadania és el conjunt de persones que disposen de capacitat de decisió dins el sistema democràtic. En l'antiguitat, aquesta s'hauria de correspondre amb la totalitat o la majoria d'homes no-esclaus. Actualment, però, és indispensable per a un sistema democràtic que la totalitat de la població del territori, tingui els drets polítics per participar en el sistema democràtic, tant per coherència amb els valors democràtics. Poden haver-hi casos dubtosos d'especificar (per exemple, adolescents o bé persones migrades) que aquest treball no ha tractat. Tot i així, actualment podríem dir que com més gran és el percentatge de població que forma part de la ciutadania més democràtic és aquell sistema polític, un altre cop, per coherència amb els valors de llibertat i igualtat.

10.1.1.E. CLASSES SOCIALS

Pel que fa a les classes socials, en una democràcia només n'hi ha una d'única, a la qual tothom pertany. Aquesta rebria el nom de *dêmos*, o bé poble. L'Estat és l'instrument d'aquesta classe per assolir el seu bé. La riquesa i les possessions materials no han de provocar diferències tals que divideixin el poble. En altres paraules, no hi ha diferències de classe. Això és intrínsec a l'aparició de la paraula *democràcia*, que apareix amb el final domini del *dêmos* com a classe única i dirigent dins el sistema polític atenesa. Qualsevol diferència de classe és una vulneració del valor de la igualtat i, en molts casos, de la llibertat mateixa. D'altra banda, desigualtats de renda extremes impedirien a part de la ciutadania poder fer efectius

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

els seus drets polítics. A més, la majoria de teòrics esmenten en algun moment els perjudicis de la desigualtat extrema i dels conflictes de convivència que provoca.

10.1.1.F. LA IMPORTÀNCIA DE LA PLURALITAT

Tot i que hi hagi unitat de classe, això no vol dir que els projectes polítics tinguin un únic marc. Això es deu a que malgrat que el sistema busqui el bé comú, l'assumpció de l'existència d'un únic bé comú dona via lliure a l'autoritarisme i a eliminar la pluralitat. Per tant, i per ser coherents amb els valors democràtics, cal assumir que el bé comú de la comunitat política és constituït per la suma del bé de les parts de la comunitat política. En conseqüència, el sistema democràtic ha de permetre, amb la llibertat d'associació i d'expressió, que hi hagi grups que volen aconseguir objectius concrets, per tal d'assolir millor aquesta tasca d'assolir el bé comú. Tot i així, la tasca d'aquests grups no pot consistir en voler avantatjar un grup respecte a un altre. Exemples d'aquests grups podrien ser associacions populars, sindicats, gremis...

10.1.1.G. GESTIÓ DE LA COSA PÚBLICA. EL PRINCIPI DE LA MAJORIA I LA COMPETICIÓ ENTRE GRUPS

La gestió de la cosa pública es fa de manera democràtica, permetent el desenvolupament i l'efectuació de propostes polítiques de diversos tipus, ja siguin pràctiques o morals. La proposta política es presenta al debat públic, on mitjançant el diàleg s'arriba a un acord, que llavors es farà efectiu. Encara que hi hagi igualtat en la decisió entre els ciutadans i ciutadanes, l'execució d'aquestes decisions o, normalment, la presa de decisions mateixa, és llegada a un cos de lideratge controlat per la ciutadania i encarregat d'efectuar la seva voluntat. Tot i així, com més directe és el poder de la ciutadania més democràtic és el sistema polític.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Les decisions es prenen en base al consens de la majoria, assolit a través del diàleg. D'aquesta manera, els grups que representin aquesta majoria acostumaran a tenir més força competitiva. Això podria ser perillós per a les minories, però aquestes tenen els seus drets protegits i, per tant, no poden ser oprimides per la majoria.

10.1.1.H. CONTRIBUCIÓ DE LA DEMOCRÀCIA A LA VIDA DE LES PERSONES

En conjunt, possibilita que la ciutadania aconseguixi un major desenvolupament personal; la llibertat per prendre decisions públiques d'una comunitat en la qual és igual de responsable que la resta fa que la persona no sigui tan sols objecte de les decisions públiques, sinó actor en cas de voler-ho. La democràcia, doncs, permet un desenvolupament màxim i, es podria dir, una experiència vital plena, ja que permet una conciliació entre l'esfera pública i l'esfera privada amb una participació personal d'ambdues. És el mitjà per aconseguir l'emancipació humana completa, l'assoliment de l'individu "major d'edat", responsable de si mateix i de la seva comunitat.

10.1.1.I. LEGITIMITAT DEL PODER POLÍTIC

Des d'un punt de vista de legitimació del poder, per a la gran majoria de teòrics la democràcia és un sistema polític que no necessita fonamentar el poder polític en una font de legitimitat heterònoma, sinó que és legítim perquè prové de la voluntat de la ciutadania que la integra, la qual conserva aquest poder. Com que aquest poder està repartit amb igualtat i cap membre de la ciutadania té ni més ni menys poder que la resta, es podria argumentar que en un sistema democràtic no existeix el poder polític individual o, almenys, està tan repartit que és insignificant.

10.1.1.J. DEMOCRÀCIA I ECONOMIA

Malgrat que s'hagi separat, a nivell teòric, l'economia de la política, ambdues estan profundament entrelligades. Hi ha poques àrees tan influents en la vida de les persones com l'economia, que és la que proveeix dels béns materials i dels serveis necessaris per viure a la població. El bon funcionament d'aquesta és indispensable per al bé comú, i, per tant, aquesta té un caràcter marcadament públic. Si la institució encarregada de gestionar la cosa pública es considera una democràcia, la gestió de l'economia s'hauria de fer mitjançant procediments democràtics. La negació a això implica que un àmbit molt ampli que afecta al conjunt de la comunitat política no estigui administrat democràticament i, en conseqüència, que aquell sistema sigui poc democràtic. No es pot assolir una democràcia forta si les decisions d'àmbit públic queden tan reduïdes.

Assumint que el sistema econòmic d'aquesta democràcia ideal fos de lliure mercat, hi hauria una tensió permanent entre la minoria rica i la majoria pobre. De fet, l'existència d'aquests dos grups evidenciaria una contradicció en el principi d'igualtat.

És per això que caldria un sistema econòmic que no fos capitalista i que respectés els principis de llibertat i igualtat. Aquest treball no s'ha centrat en quin podria ser aquest sistema econòmic, però el que sí pot determinar és que hauria de tenir algun tipus de funcionament democràtic o, com a mínim, una supervisió democràtica, aplicant polítiques d'intervenció econòmica a la manera de les socialdemocràcies.

10.2.LA DEMOCRÀCIA EN LA REALITAT. EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA DEMOCRÀCIA.

10.2.1. CAUSES D'APARICIÓ DE LA DEMOCRÀCIA

La democràcia apareix en un context d'enriquiment de la classe no privilegiada que dirigeix el canvi, en ambdós casos. Es podria dir que la seguretat econòmica i una resolució de les necessitats bàsiques motiva el reclam de drets, llibertats i reconeixement polític. La democràcia també sorgeix per una pura qüestió de dignitat, on aquesta classe no privilegiada, que generalment fa un bé comú per a la comunitat política, (la participació bèl·lica del *dêmos* a l'Atenes arcaica o la contribució amb impostos dels burgesos de les revolucions liberals).

Tot i així, les classes més pobres participen activament en la revolució, i acaben sent fonamentals per a la consolidació del canvi de règim. En una primera instància, però, són les que menys es beneficien del canvi polític. Això es veu clarament després de les revolucions liberals, on no obtenen representació política de cap tipus. Conjuntament amb el patiment que experimenten en aquests casos i el sacrifici de molts, això últim és injust.

Algunes causes més actuals podrien ser l'efecte bola de neu (embranzida democràtica provocada per la inspiració de països propers) o la fi de la legitimitat autocràtica arreu.

10.2.2. LA DEMOCRÀCIA A L'ANTIGA GRÈCIA

La democràcia com a experiència política s'origina a Atenes al segle VI a.C. com a acord per un sistema polític concret que concilia la classe aristocràtica amb el *dêmos*, el poble, la classe no privilegiada. L'evolució d'aquest acord és un augment del control del *dêmos*, fins que aquest es fa amb el domini de la ciutat, deixant-se de tenir en consideració les diferències polítiques entre aristòcrates i poble. Només és quan el poble té indiscutiblement el poder que el sistema s'anomena *demokratia*,

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

democràcia. El sistema resulta una disposició institucional que garanteix el domini directe absolut del *dêmos*, on resideix la sobirania. Aquesta sobirania es podria trobar limitada a nivell pràctic per limitacions de tipus material, com la facilitat per assistir a l'Assemblea, o les dificultats econòmiques de dur a terme els càrrecs de lideratge, els quals no eren remunerats. Sense centrar-se en això, que és certament secundari, i en quelcom no tan secundari, que és el fet que es limitava el poder als ciutadans d'ascendència atenesa de sexe masculí, el sistema atenès va permetre que el poble com a classe tingués el poder de manera directa, i a sobre es va instaurar principalment de manera no violenta. L'organització permetia una implicació immensa, alhora que estava dissenyada per evitar abusos de poder. És una experiència formidable que no s'ha tornat a repetir, i que ha estat àmpliament lloada o criticada, alhora que ha estat la referència històrica principal per a la idea de democràcia.

10.2.3. RESUM DE L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA DEMOCRÀCIA LIBERAL REPRESENTATIVA ACTUAL

L'evolució històrica del concepte de democràcia demostra un trencament clar entre la democràcia atenesa i el sistema polític majoritari actual. Explica les diferències entre ambdós sistemes.

10.2.3.A. ELS CANVIS TEÒRICS: LA REPÚBLICA I EL TRENCAMENT AMB LA TRADICIÓ ARISTOTÈLICA

Primerament, dos filòsofs immensament influents, Plató i Aristòtil, critiquen la democràcia i creuen que els estats ideals són diferents a la democràcia atenesa; per a Plató la democràcia està lluny de ser ideal, però per a Aristòtil, que assenta els conceptes polítics bàsics per als pensadors posteriors, la democràcia necessita ser moderada amb un element aristocràtic, que és l'elecció dels càrrecs públics. Aquest sistema, la *politeia*, és el que posteriorment es coneixerà com a república. Per contra,

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

la democràcia en sí guanya connotacions de menyspreu i negatives, i s'associa sovint amb l'anarquia (en el mal sentit de la paraula) i amb el govern tirànic de la majoria.

La *politeia* marca el precedent del que serà la democràcia representativa, i serà generalment el concepte amb el qual es farà la reflexió sobre l'exercici del poder popular. La democràcia representativa com a model polític es consolida encara més amb l'escissió entre Estat i societat en el pensament polític renaixentista. L'Estat esdevé quasi un ens diferenciat amb ànima pròpia (caracteritzable amb el Leviatan de Hobbes). En conjunt, desnaturalitzen la democràcia directa cada cop menys imaginable amb uns models polítics de referència que han estat excloents i autoritaris i que s'han aplicat en àmplies extensions de territori i de població, on la creació de consciències col·lectives, donats els obstacles comunicatius, és pràcticament impossible. L'Estat esdevé un òrgan artificial que permet la convivència i la organització col·lectiva, i al qual s'ha cedit una part de la llibertat humana per tal de viure millor que en un Estat salvatge. L'Estat té legitimitat per demanar obediència a la societat a raó d'això. La participació política deixa de ser considerada intrínseca a la naturalesa humana, a diferència de l'Atenes clàssica i la filosofia d'Aristòtil. El pensament renaixentista, en definitiva, propicia el pas de la democràcia directa a la democràcia representativa. Alhora, tots aquests teòrics diferencien clarament a la república i la democràcia de la monarquia i l'autoritarisme.

10.2.3.B. LES REVOLUCIONS LIBERALS: FI DE L'ANTIC RÈGIM I DEL DESPOTISME

La realitat política dels segles XVII i XVIII, marcada a Europa per les monarquies absolutes despòtiques i arbitràries, va dur al replantejament de l'Estat, sobre el qual es van aplicar límits i mecanismes de control, és a dir, la creació de l'Estat liberal i la separació de poders. Les causes descrites a l'apartat "Causes d'aparició de la democràcia" porten a les revolucions liberals a Anglaterra i Amèrica. El resultat de les revolucions liberals anglosaxones són uns sistemes limitats en termes democràtics,

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

més propers a una oligarquia, fruit d'una conciliació del poble i la burgesia, que havien col·laborat durant la revolució. És un sistema polític que empodera *de facto* a la burgesia, ja que el sufragi és censatari en funció de la renda. L'Estat esdevé l'aparell a través del qual la burgesia exerceix el seu poder.

El model bicameral anglosaxó, amb una cambra baixa, una cambra alta i un cap d'Estat, model inspirat també en les idees de constitució mixta de l'antiga Roma, és el més usat durant aquesta primera onada democràtica, i esdevé una base institucional adoptada per molts països.

Posteriorment a aquestes dues revolucions té lloc la Revolució Francesa. És la primera revolució marcada profundament per la ideologia (les idees de la Il·lustració), alhora que amb motius de classe. La primera fase de la Revolució Francesa acaba amb una monarquia constitucional a l'estil britànic, la qual no perdura i acaba amb la proclamació de la República, amb una constitució que inclou drets molt amplis i sufragi universal masculí, propostes molt avançades que no es consolidaran fins a finals del segle següent. La pressió sobre la nova república a nivell intern i internacional és tan gran que la situació es polaritza i deriva en un règim autoritari, el Terror. A diferència de les revolucions liberals anglosaxones, la radicalització de la situació política impedeix una conciliació de classes entre el poble i la burgesia. L'ús de la violència dificulta la creació d'un escenari sòlid sobre el qual bastir els fonaments d'una democràcia estable, i on les probabilitats d'una reacció conservadora són més altes. Cal notar que el procés de la Revolució Francesa no acaba en una democràcia. Tot i així, és el gran referent de les revolucions antimonàrquiques, que es produiran el 1830 i el 1848.

10.2.3.C. LA DEMOCRÀCIA EN EL CONTEXT DEL SEGLE XIX

En el context del segle XIX el concepte de democràcia recobra un sentit positiu. Passa a ser sinònim, gairebé, de civilització. S'identifica la democràcia amb l'Estat

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

modern. La majoria de partits polítics del moment busquen identificar-se amb la democràcia. Es podria dir que el segle XIX suposa l'inici de la democràcia com a concepte hegemònic.

Alhora, al segle XIX es finalitza l'associació de la democràcia amb Estats petits i la democràcia directa. La democràcia passa a ser pròpia d'Estats grans, amb un sistema de democràcia representativa.

La democràcia en sí, però, continua sent bastant limitada en termes de sufragi i de drets, i no serà fins a finals d'aquest segle que s'assolirà el sufragi universal masculí de manera més o menys generalitzada.

El segle XIX queda marcat per la Revolució Industrial i l'aparició del capitalisme, que transforma completament les relacions socials. Es crea l'economia de lliure mercat, amb uns propietaris, els burgesos, i uns treballadors assalariats, el poble, que constituïran respectivament els capitalistes i la classe treballadora. L'antagonisme entre ambdues classes es comença a notar en les èpoques de revolució. Les classes treballadores viuran, en aquests inicis del capitalisme, en unes condicions penoses.

Apareixen corrents de pensament socialistes que denuncien aquesta situació i critiquen el sistema econòmic.

Un d'aquests moviments proposa afegir a la democràcia del moment un component social, que combati les injustícies del sistema econòmic. Aquest és la socialdemocràcia. Els teòrics revolucionaris també incorporen la democràcia a les societats utòpiques que dissenyen.

10.2.3.D. LA DEMOCRÀCIA A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

A principis del segle XX té lloc la Primera Guerra Mundial, que determina la derrota dels països autocràtics al centre d'Europa, on s'hi iniciaran projectes polítics democràtics per substituir els règims previs, cosa que acaba de donar impuls a la

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

primera onada. Poc després, s'instaurarà el sufragi femení a molts països occidentals importants. Després d'una etapa de creixement econòmic, s'acaba la primera onada de democràcia el 1926, que acaba amb 30 països considerats democràcia. Té lloc la primera gran crisi econòmica, la Gran Depressió, que durà a un canvi radical de política econòmica, i també a una onada regressiva, ja que acaba permetent l'aparició dels feixismes, clarament antidemocràtics. Els països on s'imposa aquest moviment polític constituïran una aliança que, durant la Segona Guerra Mundial, amenaçaran d'acabar amb la democràcia. La final derrota d'aquests suposa l'inici de la segona onada democràtica, amb 36 països considerats democràcies al final d'aquesta, i la configuració d'un ordre polític de postguerra amb una clara voluntat de prevenir tot el que havia passat en els últims anys.

10.2.3.E. LA SOCIALDEMOCRÀCIA DE POSTGUERRA I L'EDAT D'OR DEL CAPITALISME

L'ordre polític de postguerra es configura entorn de la socialdemocràcia i el keynesianisme. El primer és un projecte polític, principalment en aquest context basat en la redistribució de la riquesa. El segon és una política econòmica, basada en la planificació estatal per pal·liar les crisis econòmiques del capitalisme. Ambdós confereixen a les democràcies del govern un component social i un control sobre l'economia, que permeten un augment de la igualtat i una prosperitat general.

10.2.3.F. EL NEOLIBERALISME I LA CONFIGURACIÓ DEL MÓN ACTUAL

La crisi del model de postguerra porta a un canvi de política econòmica, i s'instaura el neoliberalisme, que desregula l'economia. Es produeixen canvis culturals que canvien la societat, caracteritzats per un auge de l'individualisme i l'establiment de l'obtenció de riquesa com a principal *leitmotiv* vital. La caiguda del bloc comunista i les innovacions en comunicacions permeten la creació d'un mercat global,

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

promocionat per les institucions econòmiques internacionals. Es produeix en aquest context la tercera onada de democràcia. El 1991 hi ha 66 democràcies.

La desregulació de l'economia afavoreix a les grans empreses i multinacionals. Les desregulacions, tant a nivell local com global, dificulten l'acció pública davant d'aquestes. La desigualtat augmenta i la riquesa es concentra en sectors molt petits de la població.

10.2.3.G. LA DEMOCRÀCIA AVUI

La democràcia avui és un model polític hegemònic a nivell global, amb quasi un centenar de països considerats democràcies. Tot i així, el desencís de la població davant de la incapacitat del sistema democràtic per fer front als problemes actuals i per la manca de capacitat dels líders fan que la democràcia actual estigui buida de continguts, sense capacitat per promoure canvis reals. La democràcia avui viu un moment de crisi, amb el símptoma de l'ascens del populisme. Es pot observar un funcionament global creixentment irracional: la generació de riquesa privada sense mesura clarament no afavoreix el bé comú. Es desforestaria tot el món seguint aquesta lògica, i al cap de poc s'extingiria l'espècie humana. Un creixement desfermat posa en escac la supervivència de l'espècie.

Finalment, la manca de poder del sistema democràtic davant un sector econòmic independent i cada cop més poderós i la sensació de descontrol de la ciutadania, especialment de l'economia, fan que sigui necessari un replantejament del sistema polític, abans de córrer el risc que quedi obsolet davant d'una realitat a la qual no pot fer front.

10.3. RESPOSTA A LA QÜESTIÓ INICIAL. PER QUÈ, SI VIVIM EN UNA DEMOCRÀCIA, ESTEM AIXÍ?

10.3.1. QUINA RESPOSTA DEDUEIXO A PARTIR DEL TREBALL?

Per respondre per què el poble està perjudicat i una minoria afavorida si el sistema polític és una democràcia, crec que és necessària una explicació tant política com econòmica, d'aquí el breu anàlisi sobre el neoliberalisme. La conclusió d'aquest anàlisi és que la desregulació de l'economia actual afavoreix que les grans concentracions de capital estiguin en una situació que els és molt favorable i puguin maximitzar els seus beneficis. La desigualtat mostrada a les il·lustracions 41, 42, 43 i 44 és una prova de tot això.

Aquestes classes altes tenen la llibertat de disposar la seva riquesa en el país que més les afavoreixi, alhora que al ser posseïdores dels mitjans de producció tenen un poder de negociació molt fort amb l'esfera política: de la seva presència o no en depèn l'estabilitat econòmica del país, ja que en depèn l'ocupació i el proveïment de béns de qualitat. La competitivitat internacional del mercat i la desregulació fan que la indústria vagi al país més competitiu, és a dir, als països on és més barat produir, que són els més desregulats. Les mesures redistributives nacionals poc poden fer davant de la mobilitat de capitals internacional, que escapen de les taxacions. Alhora, la financiarització de l'economia permet que aquestes classes obtinguin més beneficis.

Les dificultats per mantenir el balanç pressupostari estatal (amb un endeutament creixent d'aquests) i les polítiques neoliberals han dut a una retallada de la despesa pública. Alhora, la desregulació i l'afebliment dels sindicats com a conseqüència de l'hegemonia de la ideologia neoliberal han dut a una situació de més desprotecció de la majoria pobra, que a més no pot negociar el seu sou: l'absència de treball i la dependència d'aquest per aconseguir diners i, per tant, sobreviure, fa que el poder

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

de negociació d'aquesta majoria pobra sigui molt reduït. La seva situació econòmica, decau. Per què la majoria no pot revertir aquesta situació, si estem en una democràcia?

Primer de tot, la democràcia no inclou *per se* un component social que protegeixi al poble i afavoreixi el seu benestar. Atenes no va crear un sistema de protecció social. Cal que hi hagi un control democràtic de l'economia per tal que es pugui garantir un desenvolupament d'aquesta a favor del poble, i aquest s'assolia, dins el sistema capitalista vigent, amb la socialdemocràcia. Aquesta s'ha anat desmantellant des de l'inici del neoliberalisme. En segon lloc, el control de la ciutadania sobre el sistema democràtic és limitat, cosa que dificulta que la democràcia sigui una eina efectiva per millorar les seves condicions de vida. És evident que el control ofert a la ciutadania amb una votació periòdica cada quatre anys és quasi nul. Això permet una major llibertat a la classe política, i podria també permetre una major ineptitud d'aquesta. Alhora, facilita que els poders econòmics puguin influir en l'esfera política, amb la coacció i el suborn.

Que la ciutadania exerceixi tan sols d'àrbitre quadriennal, subjecte a les conseqüències de les decisions polítiques preses pels seus representants, o de les decisions econòmiques preses pels propietaris de les empreses, dificulta que el resultat d'aquestes decisions li sigui favorable. Alhora, també fa que sigui molt més fàcil per a aquests actors prioritzar el benefici privat sobre el benefici públic. En el cas dels primers és moralment reprobable; en el cas dels segons, el seu objectiu no és altre que el benefici privat.

A més a més, aquesta absència de control i el predomini de l'ús de la lògica de l'acumulació de capital i generació de riquesa du a una situació de desgovernança i irracionalitat global, on s'imposa la lògica del benefici privat i no la del bé comú.

10.3.2. PROPOSTA EN BASE ALS RESULTATS I A LA CONCLUSIÓ PERSONAL

Cal, per tant, oferir més mecanismes de control a la ciutadania. La formació d'una democràcia directa és molt difícil actualment; ni la mateixa ciutadania la veuria clara segons el resultat de l'enquesta. Però sí que desitja un major control. Una major transparència també és difícil d'assolir: la idiosincràsia de la comunicació avui dia immobilitzaria l'acció política, ja que permetria un seguiment constant i ininterromput de qualsevol gest i acció, que podria ser utilitzat per qualsevol finalitat. Faria el sistema polític molt inestable, i la multiplicat de potencials escàndols que sorgiria d'una quantitat d'informació tan gran permetria modular l'atenció pública fàcilment. Establir la possibilitat de destituir els líders en qualsevol moment (cosa que desestabilitzaria el govern, però que no deixa d'estar present en múltiples dels teòrics) seria una possibilitat, però també desestabilitzaria el sistema polític. Però la conseqüència més important d'això possiblement seria que la classe política dedicaria més esforços a cobrir-se les espatlles que no pas fer la seva tasca.

El que cal és establir mecanismes efectius i significants per a permetre la iniciativa a la ciutadania. Com diu la dita popular, no hi ha millor defensa que un bon atac. Aconseguir la iniciativa de les qüestions polítiques faria més que el millor dels sistemes de control, transparència o veto possibles.

Malgrat que el nucli de la recerca no han estat quins mecanismes s'haurien de donar a la democràcia actual, es podria aplicar quelcom similar al procés atenès de les propostes de llei. La idea general seria donar la iniciativa legislativa a la ciutadania, amb processos de creació o derogació de llei. Un exemple, aplicat a nivell de país, podria ser el següent. És una proposta molt general i poc desenvolupada, però crec que és necessari aconseguir algun procés d'aquest tipus en el moment actual.

10.3.2.A. EXEMPLE DE MECANISME DE PARTICIPACIÓ

Les propostes de crear o derogar lleis serien presentades individualment o en nom d'una associació, i s'haurien de sotmetre a debat públic i a votació. Les propostes es presentarien en cicles legislatius de durada mitjana, d'un any o menys, on es faria un cribatge de propostes segons el nivell d'administració, fins que es duguessin al nivell d'administració on es vol aplicar la llei. Es començaria a nivell local, amb districtes no superiors a les 10.000 persones, per posar una xifra, on es faria una votació per seleccionar deu propostes. Aquestes passarien al següent nivell d'administració, on també es seleccionarien les 10 propostes més votades, i així successivament fins arribar al nivell d'administració on s'aplicaria la proposta. Allà, comitès d'experts formats per sorteig d'entre diverses borses amb graduats o màsters relacionats amb les propostes (per exemple, si la proposta està relacionada amb l'ecologia uns quants membres del comitè provindrien de la borsa dels graduats en Ciències Ambientals, però també en Economia i potser algun graduat en Administració i Direcció d'empreses) revisarien les propostes per fer-ne un anàlisi, cadascú del seu àmbit, i elaborar una relació final conjunta d'avantatges i inconvenients. El comitè s'acabaria posicionant a favor o en contra de la proposta. Aquests veredictes serien presents i considerats importants durant el debat públic al nivell corresponent, previ a les votacions de les propostes, i es faria campanya per a informar-ne a la població. Finalment, es duria a terme una última votació per aprovar o rebutjar cada proposta individualment. En cas de ser aprovada per majoria, s'efectuaria el contingut de la proposta durant un període de prova, i es vetllaria perquè el govern vigent la implementés degudament, amb força legal si fos necessari. En el període d'un any, per exemple, es tornaria a votar si es vol mantenir vigent o no la proposta.

10.3.2.B. CONSEQÜÈNCIES DE LA PROPOSTA

Aquest procediment permetria que la democràcia fos un instrument per a la implementació de la voluntat popular sense necessitat d'afectar les institucions

vigents arreu a Occident. Continuarria havent-hi líders polítics i alhora la ciutadania podria assumir un rol més actiu. L'executiu estaria més controlat per la ciutadania perquè en tindria directrius clares dels passos a seguir, i a més aquest control de la ciutadania estaria recolzat a més per un anàlisi d'experts que seria determinant. Seria necessari, però, que el comitè fos buit d'interferències polítiques. Caldria un mecanisme per a prevenir-ho, com ara que fos per sorteig i els noms dels membres del comitè romanguessin secrets fins la publicació de l'anàlisi. Així mateix es podrien contrastar les opinions del comitè amb les d'un segon o un tercer comitè, per exemple, i restringir el procés per a les propostes que vulnerin la constitució vigent, que serien examinades en un procés més lent a l'hora que es revisa l'article que vulnera. La decisió final, però, la tindria la ciutadania.

L'existència d'aquest procés permetria, per exemple, prendre mesures ràpides i efectives contra l'emergència climàtica en un any o menys, aplicades fermament per l'expressa directriu ciutadana que la recolzaria, ja que la conscienciació sobre aquest tema és molt gran.

Si la proposta té un component epistocràtic tan important és perquè l'aplicació a nivell de país de mecanismes de democràcia directa és molt difícil. Primerament per qüestions pràctiques, ja que la mida i complexitat dels Estats actuals és descomunal. En segon lloc, perquè seria més fàcil d'introduir: els resultats de l'enquesta mostren seriosos dubtes davant la implementació d'un sistema de democràcia directa, però més importantment el suport dels experts neutralitza l'argument principal en contra del poder popular, que és que qui decideix no necessàriament coneix la matèria sobre la qual decideix. Aquest argument seria possiblement el pal de paller del discurs de qualsevol opositor a una ampliació del poder de la ciutadania.

10.4. REFLEXIÓ FINAL

Malgrat el moment de buidor i innocuïtat de les democràcies actuals, es compta encara amb l'avantatge d'una cultura democràtica forta i arrelada, amb més de 150 anys de consideració positiva del terme "democràcia" i barbarització de la seva oposició. La ciutadania vol més control, malgrat estar desencisada i desmobilitzada. La llibertat d'expressió i la potent eina que suposen les TIC permeten la mobilització. Només cal un propòsit clar, capaç de motivar grans masses socials un altre cop per intentar assolir un major control democràtic de les institucions. L'assoliment d'un major control dins el sistema democràtic seria una plataforma sobre la qual endegar canvis socials tangibles. Podria ser l'expansió de la democràcia necessària perquè aquesta quedi obsoleta i sucumbeixi a l'autoritarisme.

10.5. VALORACIÓ DEL TREBALL

Aquest treball té un error cabdal de base, el plantejament estratègic, que *a posteriori* veig clarament que és incorrecte per a un treball acadèmic. És massa ampli, massa poc centrat. Com he dit a la introducció, intenta respondre a dues preguntes: "què és la democràcia?" i, "per què, si vivim en una democràcia, la majoria es troba desfavorida?". La primera és una pregunta de filosofia política, i em podria aventurar a dir que és quasi metafísica, si entenem que a més dels sistemes que s'han denominat democràcia hi ha un ideal de democràcia; la segona es pot abordar d'infinites maneres i certs sectors d'opinió considerarien que no és cert que la majoria es trobi desfavorida. Veient el que intenta respondre el treball, el contingut que hi pot entrar és molt extens, i estic convençut que hi ha coses importants que m'hauré deixat. El que em fa més por és que de tan dispers el treball no se sostingui.

D'altra banda, aquesta dispersió fa que el treball sigui més un resum de diferents autors, fets i situacions que ajuden, crec, a presentar una visió global que no sé fins a quin punt és esbiaixada. En el sentit d'incloure molts temes, crec que m'ha estat molt

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

útil perquè he après molt. En aquest sentit, estic molt content. D'altra banda fa que aportí molt poc. Em penedeixo d'haver dedicat tant de temps a la part teòrica i no haver elaborat més la part pràctica, però amb el plantejament del treball no hi havia alternativa.

He patit molt arran d'aquest error de plantejament, encara que n'hagi pogut aprendre molt. Així que prefereixo quedar-me amb això últim. No es pot negar que m'he perdut per un museu que no semblava tan gran des de fora. Tampoc es pot negar que a dins em dec haver deixat la tira d'obres rellevants en exposició; però almenys hi he pogut deixar l'angoixa d'haver-m'hi perdut i me'n he endut alguna lliçó.

11.FONTS D'INFORMACIÓ

11.1.BIBLIOGRAFIA

Abellán, J. (1987). *Liberalismo alemán del siglo XIX* (1a edició). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

Abellán, Joaquín (2011). *Democracia. Conceptos políticos fundamentales*. (1a edició). Madrid: Alianza Editorial.

Adrados, F.R. (2011). *Nueva Historia de la democracia: De Solón a nuestros días*. Madrid: Ariel.

Aristòtil. Candel, M. (ed. i trad.) (2017). *Política*. (1a edició). Madrid: Biblioteca Nueva.

Bernstein, Eduard (1899). *Las premisas del socialismo*,
Recuperat de: <https://es.scribd.com/doc/138885308/Eduard-Bernstein-Las-Premisas-Del-Socialismo-y-Las-Tareas-de-La-Socialdemocracia>

Brian Patrick Mitchell (2007). *Eight Ways to Run the Country: A New and Revealing Look at Left and Right*. Greenwood Publishing Group. p. 7. Recuperat de: https://books.google.es/books?id=Hg0epWuFdRcC&pg=PA7&dq=Nolan&redir_esc=y#v=onepage&q=Nolan&f=false

Butler, Eamonn. (2017). *A Short History Of The Mont Pelerin Society By Eamonn Butler Based On A History Of The Mont Pelerin Society By Max Hartwell*. Recuperat de: <https://www.montpelerin.org/wp-content/uploads/2015/12/Short-History-of-MPS-2014.pdf>

CKT-IJP. (2018). *Hacia la paz perpetua: Un diseño filosófico*. (1a edició). Madrid: Ediciones Alamanda. Recuperat de: <https://ctkebooks.net/wp->

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Comunista. Recuperat de:
https://www.marxists.org/catala/marx/manifest/manifest_comunista.pdf
[content/uploads/2018/10/HACIA-LA-PAZ-PERPETUA.pdf](https://www.marxists.org/catala/marx/manifest/manifest_comunista.pdf)

De Rivero, Oswaldo (1998) *El mito del desarrollo: los países inviables en el siglo XXI*. Mosca Azul. Lima.

Dierckx, Sacha. (2011). The IMF and capital controls: towards postneoliberalism? Gant. Universitat de Gant. Recuperat de:
<https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/419f54b4-73ce-42cf-b3fe-4e3e6dd844d0.pdf>

Díez, Xavier. (2019) *Una història crítica de les esquerres*. (1a edició). Lleida: Edicions El Jonc.

Epstein, Shimon (2009). Quorum in the People's Assembly in Classical Athens. Recuperat de:
https://www.academia.edu/8382293/Quorum_in_the_Peoples_Assembly_in_Classical_Athens

Evans, Peter i Sewell Jr., William H. (2012). *Neoliberalism: Policy Regimes, International Regimes and Social Effects*. Recuperat de:
http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Evans-Sewell_1.pdf

García Jurado, Roberto La teoría democrática de Huntington Política y Cultura, núm. 19, primavera, 2003, pp. 7-24 Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Xochimilco: Mèxic. Recuperat de: <https://www.redalyc.org/pdf/267/26701902.pdf>

Guizot, François (1849). *De la Démocratie en France*. Recuperat de:
<http://www.gutenberg.org/files/57601/57601-h/57601-h.htm>

Gunitsky, S. (2018). Democratic Waves in Historical Perspective. *Perspectives on Politics*, 16(3), 634-651. doi:10.1017/S1537592718001044

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Hammond, N.G.L. (1986). *A History of Greece to 322 B.C.* (3a edició). Oxford: Oxford University Press.

Hardoon, Deborah (2017). *An economy for the 99%*. DOI: 10.21201/2017.8616

Hoogenboom, M., Kissane, C., Prak, M. et al. (2018). Guilds in the transition to modernity: The cases of Germany, United Kingdom, and the Netherlands. *Theory and Society*. 47: 255. Recuperat de: <https://doi.org/10.1007/s11186-018-9316-8>

Huntington, Samuel P. (1991). *Democracy's Third Wave*. Recuperat de: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>

Jackson, B. (2013). *Social Democracy*. *Oxford Handbooks Online*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.0030

Judt, Tony. (2010). *Algo va mal*. (1a edició). Madrid: Taurus.

Lenin, V.I. (1917) *Estado y Revolución*. Recuperat de: <https://www.juventudpatriotica.com/portada/sites/default/files/adjuntos/2013/06/ES TADO%20Y%20REVOLUCION%20LENIN.pdf>

Locke, John (1689) (Versió digital del 2012). *Second Treatise of Government*. Recuperat de: <https://english.hku.hk/staff/kjohnson/PDF/LockeJohnSECONDTREATISE1690.pdf>

Marx, Karl i Engels, Friederich (1872). Moners, Jordi (Trad.) (1998). *Manifest del Partit*

Mill, J.S. (1861). *Considerations on Representative Government*. Recuperat de: <https://www.gutenberg.org/files/5669/5669-h/5669-h.htm>

Negro, D. (2010). *Historia de las formas del Estado: Una introducción*. (1a edició). Madrid: El buey mudo.

Pabón, J.M. (2017) *Diccionari Manual Grec clàssic-Català*. Barcelona: Larousse Editorial.

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Prados de la Escosura, Leandro (2015). *World Human Development 1870-2007*. Recuperat de: https://espacioinvestiga.org/wp-content/uploads/2015/09/LPE-World_human_development_pre-publication.pdf

R. Burant, Stephen (1991). The Communist Party. Dins Zickel, R. E., (ed.) *Soviet Union: a country study*. (pp. 282-289). Recuperat de: <https://www.loc.gov/resource/frdcstdy.sovietunioncount00zick/?st=gallery>

Richard Wolff (2000) *Marxism and democracy, Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 12:1, 112-122, DOI: 10.1080/08936900009358994

Ripple, William J, Wolf, Cristopher, Newsome, Thomas , et altr. (2019) *World Scientists' Consensus Warning of a Climate Emergency*. Recuperat de: <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>

Rousseau, J.J. (1762) (Versió de 2012) *Du contrate social*. Recuperat de: <https://www.rousseauonline.ch/pdf/rousseauonline-0004.pdf>

Runciman, David. Santos, Albino (trad.) (2018). *Así termina la democracia*. Barcelona: Paidós.

Scheidel, Walter (2018) *El gran nivelador. Violencia e historia de la desigualdad desde la Edad de Piedra hasta el siglo XXI*. Barcelona: Crítica.

Sieyès, Emmanuel. (1788). *Qu'est-ce que le Tiers État?* Recuperat de: http://classiques.uqac.ca/classiques/sieyes_emmanuel_joseph/qu_est_ce_que_tiers_etat/qu_est_ce_que_tiers_etat.html

Piketty, Thomas (2013) Goldhammer, Arthur (Trad.) (2014) *Capital in the 21st Century*. Recuperat de: <https://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2014/06/14Thomas-Piketty.pdf>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Tocqueville, Alexis (1835). *La démocratie en Amérique*. Recuperat de: <https://www.institutcoppet.org/wp-content/uploads/2012/01/De-la-d%C3%A9mocratie-en-Am%C3%A9rique.pdf>

Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. doi: 10.4324/9781315840765

Tucídides (411 a.C.). *El discurso fúnebre de Péricles*. Recuperat de: https://www.cepchile.cl/cep/site/artic/20160303/asocfile/20160303184915/rev11_tucidides.pdf

Van Parijs, Philippe i Vanderborght, Yannick. Raventós, Daniel (Pròleg). Casassas, Daniel (Trad.) (2016). *La Renta Básica: Una medida eficaz para luchar contra la pobreza*. Barcelona: Paidós.

Varoufakis, Yanis. Vidal, Mar (Trad.) (2016) *¿Y los pobres sufren lo que deben? ¿Cómo hemos llegado hasta aquí y por qué necesitamos un plan B para Europa?*. Barcelona: Deusto.

Williamson, John (2004). *A Short History of Washington*. Recuperat de: <https://www.piie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf>

Zistakis, A. (2018) *The Origins of Liberty: An Essay in Platonic Ontology*. Recuperat de: https://books.google.es/books?id=CT6aDwAAQBAJ&pg=PA322&lpg=PA322&dq=%CE%B4%E1%BF%86%CE%BC%CE%BF%CF%82+origin&source=bl&ots=6Hvul53234&sig=ACfU3U3vlBqBCMxoz18a5Khtn7jcMm2uw&hl=ca&sa=X&ved=2ahUKEwj2qo_qoufiAhVaAWMBHeVcD_MQ6AEwBnoECAkQAQ#v=onepage&q=%CE%B4%E1%BF%86%CE%BC%CE%BF%CF%82%20origin&f=false

11.2. WEBGRAFIA

Assemblée nationale. *Histoire*. <http://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-lassemblee/histoire>

Chomsky, Noam (2018). *Requiem for the American dream*. Recuperat de: <https://www.youtube.com/watch?v=wp6Rbgv1MLg>

Cònsul, Arnau (2019). *La lluita pel vot de les dones*. Recuperat de: https://www.sapiens.cat/temes/dones/la-lluita-pel-vot-de-lesdones_200823_102.html

Datosmacro. (N/D). *PIB de España 1997*. Recuperat de: <https://datosmacro.expansion.com/pib/espana?anio=1997>

Democràcia. (2007). Dins *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*. (2a edició). Recuperat de: <https://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=diccionari&operEntrada=0>.

Democracia. (2015). Dins *Diccionario de la Real Academia Española*. (23a edició). Recuperat de: <https://dle.rae.es/?id=C9NX1Wr>

Democracy (1989). Dins de *Oxford English Dictionary*. (2a edició). Recuperat de: <https://www.lexico.com/en/definition/democracy>

Encyclopaedia Britannica. (15a edició). Recuperat de: <https://www.britannica.com/>

Garcia, Auri (2019). Eleccions generals del 10 de novembre de 2019. *Diari Ara*. Dada extreta de: <https://eleccions.ara.cat/generals--10-novembre/resultats/total/CM/9/99/0/catalunya>

Garcia, Auri (2019). Eleccions europees del 2019 a Catalunya. *Diari Ara*. Dada extreta de: <https://eleccions.ara.cat/europees-201926-maig/resultats/total/CM/9/99/99/catalunya>

Gran Enciclopèdia Catalana. (2a edició). Recuperat de: <https://www.enciclopedia.cat/>

Institut d'Estadística de Catalunya (2011) *Nivell d'instrucció de la població de 16 anys i més..* Recuperat de: <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10368>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Institut d'Estadística de Catalunya (2018). *Coneixement de llengües: català, castellà, anglès i francès*. Recuperat de:

<https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10367>

Linton, Marisa. (2003). *The Terror in the French Revolution*. Recuperat de:

<http://www2.port.ac.uk/special/france1815to2003/chapter1/interviews/filetodownload,20545,en.pdf>

Mata, Jordi (2019) *Les conseqüències de la Primera Guerra Mundial*. Recuperat de:

https://www.sapiens.cat/epoca-historica/historia-contemporania/primera-guerramundial/les-consequencies-de-la-primera-guerra-mundial_201385_102.html

Moreno, Vicente. (2010-2014). *Ciències socials en xarxa: El blog de la Història, la Geografia i la Història de l'Art*. Recuperat de: <https://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/>

Observatori Solidaritat. (consultat el 2019). Universitat de Barcelona. Recuperat de:

<http://www.solidaritat.ub.edu/observatori/dossiers/guerrafreda/guerrafreda.htm>

Redacció de BBC News. 21 de març de 2018. *5 claves para entender el escándalo de Cambridge Analytica que hizo que Facebook perdiera US\$37.000 millones en un día*

Recuperat de: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-43472797>

Ruiz Galacho, D. (2007). *El estado ateniense*. Recuperat de:

https://web.archive.org/web/20070223070839/http://laberinto.uma.es/Lab2/La2Art2Diego.htm#_ftnref27

Varoufakis, Yanis (2016). *Capitalism will eat democracy –unless we speak up*.

<https://www.youtube.com/watch?v=GB4s5b9NL3I>

Web de la Universitat Pompeu Fabra. Recuperat de:

<https://www.upf.edu/web/criminologia/entry/-/-/125292/adscricion/paualarc%C3%B3n>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

Web oficial del Parlament Europeu. Recuperat de:

<http://www.europarl.cat/parliament/poders1.php>

Què és la democràcia? Una visió històrica per entendre millor el món on vivim.

12.ANNEXOS

Vídeo infogràfic sobre les formes de govern al món:

<https://www.youtube.com/watch?v=4yYwnPvuTQE>

Enllaç a còpia buida de l'enquesta:

[https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfVZ7Sur3GMPDXaKWoA27QMxUcuLiyqQB EEcibfmS2IKNLeA/viewform?usp=sf link](https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfVZ7Sur3GMPDXaKWoA27QMxUcuLiyqQB EEcibfmS2IKNLeA/viewform?usp=sf_link)